

ISSN 1987-5789

ეკონომიკა

ECONOMICS and BUSINESS
ЭКОНОМИКА и БИЗНЕС

სექტემბერი-ოქტომბერი
SEPTEMBER-OCTOBER
СЕНТЯБРЬ-ОКТЯБРЬ

2010

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნი-
ვერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის საერთა-
შორისო რეფერირებადი და რეცენზირებადი
სამეცნიერო-პრაქტიკული ჟურნალი

**International refereed and reviewed scientific and practical journal of
the Faculty of Economics and Business,
Iv. Javakhishvili Tbilisi State University**

**Международный реферируемый и рецензируемый научно-
практический журнал факультета Экономики и Бизнеса Тбилисского
государственного университета
имени Ив. Джавахишвили**

გამოდის 2008 წლის იანვრიდან, ორ თვეში ერთხელ
Published since January, 2008 once in two month
Выходит с Января 2008 года раз в два месяца

რედაქციის მისამართი: თბილისი, უნივერსიტეტის ქ., №1,
თსუ მადლივი კორპუსი, მე-13 სართ., ტელ. 30-36-68, 899-10-38-16
e-mail: tsu_economica@mail.ru

სარედაქციო კოლეგია

რევაზ გოგოხია – მთავარი რედაქტორი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი.

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტები,
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორები: ვლადიმერ პაპავა, ავთანდილ სილაგაძე,
ლეო ჩიკავა.

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორები, პროფესორები: იური ანანიშვილი,
რამაზ აბესაძე, სიმონ გელაშვილი, რევაზ გველესიანი, ნუგზარ თოდუა, ირაკლი კოვსანაძე,
ეკა ლეკაშვილი, მურთაზ მაღრაძე, მაია მარგველაშვილი, ქეთევან მარშავა, ელგუჯა
მექვაბიშვილი, იაკობ მესხია, ნუგზარ პაიჭაძე, მურმან გურაფა, მირიან ტუხაშვილი, ეთერ
ხარაიშვილი, ელენე ხარაბაძე, რომან ხარბედია, ნოდარ ხადური, თემურ შენგელია,
ემზარ ჯგერენაია.

EDITORIAL BOARD

Revaz Gogokhia – Editor-in-chief Doctor of Economic sciences, professor.

Corresponding members of Georgian National Academy of Sciences, doctors of
Economic Sciences: **Vladimer Papava, Avtandil Silagadze, Leo Chikava.**

Doctors of Economic Sciences, professors: **Iuri Ananiashvili, Ramaz Abesadze,
Simon Gelashvili, Revaz Gvelesiani, Nugzar Todua, Irakli Kovsanadze, Eka Lekashvili,
Murtaz Magradze, Maya Margvelashvili, Ketevan Marshava, Elguja Mkvabishvili,
Iakob Meskhia, Nugzar Paichadze, Murman Turava, Mirian Tukhashvili, Eter
Kharashvili, Elene Kharabadze, Roman Kharbedia, Nodar Khaduri, Temur Shengelia,
Emzar Jgerenaia.**

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

Реваз Гогохия – главный редактор доктор экономических наук,
профессор.

Члены-корреспонденты Национальной Академии наук Грузии – **Владимер
Папавა, Автандил Силагадзе, Лео Чикава.**

Доктора экономических наук, профессора: **Юрий Ананишвили,
Рамаз Абесадзе, Симон Гелашвили, Реваз Гвелесиани, Нугзар Тодуа, Ираклий
Ковсанадзе, Ека Лекашвили, Муртаз Маградзе, Майя Маргвелашвили, Кетеван
Маршава, Элгуджа Меквабишвили, Якоб Месхия, Нугзар Пайчадзе, Мурман
Турава, Мириан Тухашвили, Етер Хараишвили, Элене Харабадзе, Роман**

სარედაქციო კოლეგიის უსსოელი წევრები.

ვოლფგანგ ვენგი – ბერლინის (გერმანია) უნივერსიტეტის პროფესორი, პარადლ კუნცი – ბრანდერბურგის (გერმანია) უნივერსიტეტის ეკონომიკური თეორიის კათედრის გამგე, კიმ ტაქსირი – რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, ჯოზეფ ხასიდი – პირეუსის (საბერძნეთი) უნივერსიტეტის ეკონომიკური ფაკულტეტის დეკანი, პროფესორი, ტომას ჰალდმა – ტარტუს (ესტონეთი) უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ადმინისტრირების ფაკულტეტის დეკანი, პროფესორი.

FOREIGN MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD OF ECONOMICS:

Wolfgang Weng – Professor at Berlin University (Germany), Harald Kunz – Head of department of Economic theory at Branderburg University (Germany), Kim Taksir – Academician of Russian Academy of Sciences, Joseph Hassid - Dean of the Faculty of Economics Piraeus University (Greece), Professor, Toomas Haldma – Tartu University’s Dean Faculty of Economics and Business Administration, professor (Estonia).

ИНОСТРАННЫЕ ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:

Волфганг Венг - Профессор Берлинского Университета (Германия), Кунц Гаралд – зав. кафедрой экономической теории Брандербургского Университета (Германия), Ким Таксир – Академик Российской Академии Наук, Джозеф Хассид – декан экономического факультета Пирейского Университета (Греция), Тоомас Халдма - Декан факультета экономики и администрирования бизнеса

სარჩევი

ეკონომიკური თეორია და ეკონომიკური პოლიტიკა

პრიპოლ თოღუა. ლეგენდარული ატლანდისი და თანამედროვე სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესი 11
ლევო ჩიქავა. ზოგიერთი სადისკუსიო ეკონომიკური ტერმინის შინაარსობრივი დატვირთვის საკითხისათვის 29

მაკროეკონომიკა

იური ანანიავშილი. საქართველოს ეკონომიკის პოტენციური მშპ-ისა და უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ეკონომეტრიკული შეფასება 45
ინგა ბენაშვილი. საქართველოს ეროვნული შემოსავალი ეკონომიკის სექტორების მიხედვით 75

შინაგეგმა და საბანკო საქმე

სიმონ ბელაშვილი. ახლებური მიდგომები სავალუტო კრიზისის თეორიაში (გერმანულ ენაზე) 84
მამა გოგონია. ფულის ფუნქციათა თანამედროვე მოდიფიკაციები და სტაბილიზაციური ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა.. 95

ნუზგარ პაიჭაძე. ორგანიზაციული კულტურა, როგორც ადამი-
ანური რესურსების მართვის განუყოფელი ნაწილი113
 მანია მარბველაშვილი. საქართველოს ეკონომიკაში ტურიზმის
 როლისა და ადგილის საკითხისათვის 123
 ნუზგარ თოღუა, ლინარა ლომინაძე. სამედიცინო მომსახურე-
 ბისადმი მომხმარებელთა დამოკიდებულების მარკეტინგული
 კვლევა 135
 ღავეთ ნიჭარაძე მრავალეროვნული კომპანიების საერთა-
 შორისო მარკეტინგული სტრატეგია.....145
 ია ნასელიშვილი. ცვლილებების მიმართულებები უმაღლესი
 განათლების მენეჯმენტსა და კურიკულუმის განვითარებაში
 (ინგლისურ ენაზე) 159

ახალი წიგნები:

როგორია პროფესიონალ-რეკონსტრუქტორი ავარი?

შოთა ქისტაშვილი. ენციკლოპედიური ნაშრომი 172
 რევაზ გოგონია, ჯემალ მახარაძე. საჭირო
 სახელმძღვანელო 184

გამოჩენილ ალამიანთა გალერეა

ლევო ჩიქავა. ქართული ეკონომიკური მეცნიერების
 რაინდი 187

ECONOMIC THEORY AND ECONOMIC POLITICS

**GRIGOL TODUA. Legendary Atlantis and modern social-economic
 progress11 -----**
**LEO CHIKAVA. Importance of contextual meaning of some debatable
 economic terms 29 ----**

MACROECONOMICS

**IURI ANANIASHVILI. Econometrical estimation of potential gross
 domestic product and natural rate of unemployment
 of economy of Georgian 45---**
**INGA BENASHVILI. National income of Georgian according
 economic sectors 75 ----**

FINANCES AND BANKING

**SIMON GELASHVILI. An overview of newer approaches in the theory
 of currency crises (in German) 84 -----**
**MAYA GOGOKHIA. Modern modifications of the function of money
 and stabilizing monetary policy 95**

MANAGEMENT. MARKETING. TOURISM

NUGZAR PAICHADZE. Organizational culture as indivisible part of human resources	113 ---
MAYA MARGVELASHVILI. For the issue of the role and place of tourism in the Georgian economy	123----
NUGZAR TODUA, DINARA LOMINADZE. Marketing research of customer attitude towards medical service	135
DAVID NIZHARADZE. International marketing strategy in multinational companies	145
IANACVLISHVILI. Direction of changes in the management of higher education and curriculum development	159

NEW BOOKS: WHAT ARE THE VIEWS OF PROFESSIONAL REVIEWERS?

SHOTA KISTAURI. Encyclopedic work	172 ---
REVAZ GOGOKHIA, JEMAL MAKHARADZE. Necessary textbook	184-----

GALLERY OF THE EMINENT PEOPLE

LEO CHIKAVA. The Knight of Georgian economic science	187--
---	--------------

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА

ГРИГОЛ ТОДУА. Легендарный Атландис и современный социально-экономический прогресс	11
ЛЕО ЧИКАВА. К вопросу о содержательной нагрузке некоторого дискуссионного экономического термина	29

МАКРОЭКОНОМИКА

ИЮРИ АНАНИАШВИЛИ. Эконометрическая оценка потенциального валового внутреннего продукта экономики Грузии и естественного уровня безработицы	45-----
ИНГА БЕНАШВИЛИ. Национальный доход Грузии по секторам экономики	75----

ФИНАНСЫ И БАНКОВСКОЕ ДЕЛО

СИМОН ГЕЛАШВИЛИ. Новые подходы в теории валютного кризиса (на немецком языке)	84-
МАИЯ ГОГОХИЯ. Современные модификации функции денег и стабилизационная денежно-кредитная политика	95

МЕНЕДЖМЕНТ. МАРКЕТИНГ. ТУРИЗМ

НУГЗАР ПАИЧАДЗЕ. Организационная культура, как неразделимая часть управления людских ресурсов 114

МАИЯ МАРГВЕЛАШВИЛИ. К вопросу о роли и месте туризма в экономике Грузии 123

НУГЗАР ТОДУА, ДИНАРА ЛОМИНАДЗЕ. Маркетинговое исследование отношения потребителей к медицинскому обслуживанию 135

ДАВИД НИЖАРАДЗЕ. Международная маркетинговая стратегия многонациональных компании 145

ИЯ НАЦВЛИШВИЛИ. Направлений перемен в менеджменте высшего образования и в развитии курикулума 159

НОВЫЕ КНИГИ: КАКОВО МНЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛ-РЕЦЕНЗЕНТОВ?

ШОТА КИСТАУРИ. Энциклопедический труд 172

РЕВАЗ ГОГОХИЯ, ДЖЕМАЛ МАХАРАДЗЕ. Нужный Учебник 184

ГАЛЕРЕЯ ПРОСЛАВЛЕННЫХ ЛЮДЕЙ

ЛЕО ЧИКАВА. Рыцарь грузинской экономической науки 187

ლებენდარული ატლანდისი და თანამედროვე სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესი

ზრიგოლ თოღუა
ეკონომიკურ მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

„საქართველო არის დაუშრეტელი ფენომენი დასავლეთისა, იგი თავისი სულიერი კულტურით დასავლეთს ეკუთვნის, აქ საერთოდ დასავლური კი არა, არამედ საგულგებელია დასავლეთური ათი ათას წლებში გარდასული და დაკარგული ატლანტიდაა“ (ვრიგოლ რობაქიძე)

სუბსტანციური ძლიერება, რომელიც ნებისმიერი საზოგადოების მეურნეობრივი ყოფის არსს განსაზღვრავს, სინთეზირებულია კერძო და საზოგადოებრივი საკუთრების განუყოფელ ერთიანობაში. ამ ასპექტით, ინდივიდი შეიძლება განისაზღვროს, როგორც საკუთრებით ურთიერთობათა ერთობლიობა.

თანამედროვე სოციალურ-ეკონომიკურმა პროგრესმა მკაფიოდ წარმოაჩინა, რომ კერძო და საზოგადოებრივი საკუთრებითი ურთიერთობები დაწინაურებულ ქვეყნებში არსებობს ერთიანის გაორების სახით. ცხადია, აქ იგულისხმება ამ ფორმების მაღალცივილიზებული ერთიანობა. ერთი რომელიმე ფორმის გაფეციშება დეკადანსისკენ უბიძგებს საზოგადოებას შეუწყვრებლად. მათ შორის სოციალურად ორიენტირებული ოპტიმალური თანაფარდობის დამყარება კი სახელმწიფო არეოპაგის ღრმაგონივრული ჩარევის გზით შეიძლება მხოლოდ. მისი ფუნდამენტური ფუნქცია საზოგადოებაში ფეხმოკიდებული მძარცველური ფსიქოლოგიის დაძლევისკენ უნდა იყოს მიმართული დღენიადავ. ბრძენი ადამიანები შემთხვევით როდი ამტკიცებენ, რომ სიძულვილს უმთავრესად ორი რამ იწვევს: სიცოცხლისა და საკუთრების ხელყოფა უპირატესად.

ადამიანები უფრო ადვილად ურიგდებიან მამის სიკვდილს, ვიდრე ქონების ჩამორთმევას და სამემკვიდროს მოშლას (მაკიაველი).

გარკვეული აზრით, შეიძლება ითქვას, რომ სოციალურად ორიენტირებული თანამედროვე კერძო საკუთრება და სოციალურად ორიენტირებული საზოგადოებრივი საკუთრება მთელი ქვეყნის მაშტაბით განაპირობებს ერთმანეთს, მაგრამ ამ ერთიანობის პრაქტიკული განხორციელებისათვის აუცილებელია მისი არსის თანმიმდევრული გაცნობიერება. ბუნებრივია, ქვეყანას უნდა მართავდნენ სახელმწიფოებრივი სიბრძნით დაჯილდოებული უმაღლესი მორალის ადამიანები, რომელთაც გააჩნიათ ისტორიული პროცესების სინთეზური გაცნობიერების უნარი და რომელნიც ამასთან ხელმძღვანელობენ წინაპართა მიერ ნაამაგარი პატრიარქალურ-რაინდული სიბრძნით: მითხარი როგორ ეპყრობი წარსულს და მომავალს გიწინასწარმეტყველებ უშეცდომოდ. ისტორიული მესსიერება ადამიანის სულიერი მონაცემების გაძლიერების დიდ იმპულსს იძლევა, ბარბაროსული ელემენტების გააქტიურების შესაძლებლობას ახშობს მასში. სინამდვილე უკიდევანო სივრცეა, მთავარია შეგვეძლოს მისი მიახლოებითი შემეცნება მაინც. პრაქტიკამ მრავალგზის გვაჩვენა, რომ თანამედროვე პირობებში თვისებრივად ისეთი განსაკუთრებული რაიმე ახალი არ ხდება, რასაც სხვა ფორმით და შინაარსით ანალოგები არ გააჩნდეს წარსულში.

საკუთრების ეკონომიკური ურთიერთობა მატერიალური და სულიერი დოვლათის მითვისებისა და მართვის საზოგადოებრივი ფორმაა, მაგრამ, ამასთან, სუბიექტიცაა, ერთდროულად ინდივიდუალის და კოლექტივის ერთიანობაა. არავითარ საზოგადოებაზე ლაპარაკი არ შეიძლება იქ, სადაც საკუთრების რაიმე კონკრეტული ფორმა არ არსებობს. ყოველი წარმოება არის ინდივიდის მიერ ბუნების საგნების მითვისება გარკვეული საზოგადოებრივი ფორმის შიგნით და ამ ფორმის მეშვეობით. საკუთრების ეკონომიკური ურთიერთობა უწინარეს ყოველგვარი მეურნეობრივი საქმიანობის დასაწყისია, მაგრამ, ამასთან, რაც მთავარია, საწყისიცაა, რომელიც თავის მოძრაობაში განვითარების ზეადმავალ გზას გაივლის. იგი, როგორც

ეკონომიკური კატეგორია, ასახავს ემბრიონალურ დასაწყისს, გადასვლას, რეფლექსიას, საყოველთაობას, განსაკუთრებულობასა და ერთეულს. მოძრაობის ასეთი თავისებურებების გამო აქვს მას სუბსტანციური წარმოებითი ურთიერთობის ფუნქცია.

თავდაპირველად სწორედ საკუთრებითი ურთიერთობის ყოვლისმომცველმა ფენომენმა მიიყვანა მსოფლიოს გამოჩენილი მეცნიერები ლეგენდარული ატლანდისის პრობლემასთან. ჯერ კიდევ 1912 წელს პაულ შლიმანმა „ნიუ-იორკ ამერიკენში“ გამოაქვეყნა სტატია „როგორ მივაკვლიე დაკარგულ ატლანდისს – ყველა ცივილიზაციის სათავეს“. მისი მტკიცებით, ამ მძლავრი სახელმწიფოს არსებობამ დასაბამი მისცა ისტორიული ხანის ყველა ცივილიზაციას. როცა ნილოსის თუ ეფფრატისპირელნი, პერუს თუ მექსიკის მცხოვრებნი ქვის პრიმიტიულ იარაღებს იყენებდნენ, მაღალი კულტურის ატლანდისელი ხალხი დიდ ქალაქებს აშენებდნენ და მეცნიერების მაღალ მოთხოვნებს აკამყოფილებდნენ. ნიშანდობლივია, რომ ლეგენდარული ატლანდისადმი ინტერესი კვლავინდებური ინტენსივობით გრძელდება დღემდე, სულ უფრო და უფრო ახალი აღმოჩენებით მდიდრდება ატლანდისური ისტორიოგრაფია.

იღვა ძვ.წ.ად. VI საუკუნის დასაწყისი. იმხანად ეგვიპტეში ბრძანებულა ათენის დიდი რეფორმატორი სოლონი, როგორც მოგზაური. ქალაქ საისში იგი შეხვედრია ადგილობრივ მოხუც ქურუმს, რომელსაც მისთვის უამბია ატლანდისის დაღუპვის ტრაგიკული ისტორია. ათენში დაბრუნების შემდეგ ეს შემზარავი ამბავი ახლო ნათესავისთვის – კრიტიასისთვის მოუყოლია სოლონს. ამ უკანასკნელს კი თავისი შვილიშვილისთვის გადაუცია დაკარგული კონტინენტის თავდაგადასავალი. შვილიშვილი, რომელსაც კრიტიასი რქმევია სახელად, „ოცდაათი ტირანის“ ბელადი ყოფილა ათენში. სწორედ მისგან გაუგია პლატონს ატლანდისის ტრაგედიის ამბავი, რომელიც გადმოცემული აქვს თავის ნაშრომებში - „ტიმეოსა“ და „კრიტიასი“.

სოლონის მონათხრობის მიხედვით, ატლანდისი მდებარეობდა ჰერკულესის სვეტების (გიბრალტარის) დასავლეთით აფრიკასა

და ამერიკას შორის ატლანტის ოკეანეში. აქედან წარმოდგა ამ კონტინენტის სახელწოდება. იგი სიდიდით აზიისა და აფრიკის კონტინენტს აღემატებოდა თურმე. აქ დაუარსებიათ დიდი სახელმწიფო, რომელსაც დაუპყრია აფრიკა ეგვიპტემდე და ევროპა ეტრუსკიამდე (იტალიამდე).

ატლანდისი ძვირფასი წიაღისეულით ყოფილა მდიდარი. აქაური კლიმატი მიწათმოქმედების განვითარების ფართო შესაძლებლობას იძლეოდა. ატლანდისი მაღალი დონის ზღვაოსნობით ხასიათდებოდა. მისი ხომალდები იმ დროისათვის ცნობილ ყველა საზღვაო ქვეყანას უკავშირდებოდა. იგი ყოფილა მაღალგანვითარებული მრეწველობისა და ტექნიკის სახელმწიფო, რომელსაც უშენებია გრანდიოზული შენობები, ნავსადგურები, სარწყავი არხები და ხიდები; დაუგროვებია დიდძალი სიმდიდრე, მაგრამ ასეთ ბედნიერ ცხოვრებას დიდი უბედურებაც მოუტანია აყვავებული ქვეყნისთვის.

კერძო საკუთრების აღვირახსნილ გაბატონებას ატლანდისელები უფსკრულის პირას მიუყვანია. ძალადობის, ჩაგვრის, დაკნინების, გაუტანლობის, გარყვნილებისა და, საერთოდ, სოციალურ-ეკონომიკური და მორალური დეგრადაციის სინდრომს მოუცავს მთელი ატლანდისი. გადაგვარებული ხალხი მრისხანედ დაუსჯია მამაზეციერს და ეს ვეებერთელა კონტინენტი ოკეანეში ჩაუძირავს. მის ფსკერზე განისვენებს უზარმაზარი ცივილიზაციის სახელმწიფო. ეგვიპტელი ქურუმის გადმოცემით, ეს მომხდარა 9000 წლის წინ მისი და სოლონის შეხვედრიდან.

ანტიკურ ეპოქაში საკუთრებითი ურთიერთობის, როგორც საზოგადოების ეკონომიკური ყოფის საფუძვლის პრობლემას, საგანგებო ყურადღებას აქცევდნენ დიდი მოაზროვნეები. მათი ერთი ნაწილი გვაროვნული წყობილების აღორძინებაში ხედავდა უმაღლესი იდეალების განხორციელების შესაძლებლობებს. ჰესიოდეს, რომელიც დაახლოებით ძვ.წ.ად. VIII ს. მეორე ნახევარსა და VII საუკუნის პირველ ნახევარში მოღვაწეობდა, წარსულის იდეალიზაციის დროს გვაროვნული წყობილების კრიზისული ვითარებიდან გამომდინარე. მას თავისი შეხედულებანი ჩამოყალიბებული

აქეს ნაშრომში - „სამუშაონი და დღენი“. იგი შეშფოთებული იყო იმ მდგომარეობით, რომ ადამიანთა მორალური დაცემისა და დემორალიზაციის პროცესი სულ უფრო ძლიერდებოდა ელადაში. ჰესიოდეს შეფასებით, მალე უცხო გახდება მეგობარი მეგობრისათვის და სტუმარი მასპინძლისათვის. მოყვარულ ძმათა შორის სიყვარული გაქრება, მოხუც მშობლებს აღარ მიიხნევენ პატივისცემის ღირსად.

გვაროვნულ წყობილებას ჰესიოდეს „ოქროს საუკუნეს“ უწოდებდა. იმხანად არ არსებობდა კერძო საკუთრება, რომელიც სიხარბის, გაუტანლობისა და უპატივისცემლობის მიზეზს წარმოადგენს. ადამიანთა შორის სუფევდა ერთმანეთისადმი ზრუნვა და სიყვარული. „ოქროს საუკუნე“ ზევსის მამის კრონოსის დროს არსებობდა ამქვეყნად. მისი გადაგვარება გამოიწვია ზევსის მიერ კრონოსის დამხობამ. ასეთივე მძიმე შედეგი მოჰყვა იუპიტერის მიერ სატურნის დამხობას.

ზევსის ეპოქიდან დაიწყო კაცთა მოდგმის თანდათანობით წახდენა. კერძო საკუთრება გაძლიერდა, ადამიანთა უმრავლესობისთვის ცხოვრება სულ უფრო გაძნელდა. მან ეტაპობრივად დაიწყო დაცემა და საშინელი სახე მიიღო „რკინის საუკუნეში“. კრონოსის ეპოქაში ადამიანები ცხოვრობდნენ ღმერთებისთვის, წყნარი და ნათელი სულით. სევდიანი სიბერე მათთან მიახლოებასაც ვერ ბედავდა. ისინი თითქოს ძილში კვდებოდნენ. პურისა და ჭირნახულის მოსავალს დედამიწა იძლეოდა შრომის გარეშე.

მეცენატის შეკვეთით, ვერგილიუსმა შვიდი წლის მუშაობის შედეგად, დაახლოებით ძველი წელთაღრიცხვის 29 წელს, გამოაქვეყნა აგრარულ-დიდაქტიკური პოემა „გეორგიკები“, რომელიც ბევრის მხრივ ეხმაურება ჰესიოდეს ნაშრომს - „სამუშაონი და დღენი“. ვერგილიუსი პროტესტით გამოდიოდა ბოლომოუღებელი სამოქალაქო ომების წინააღმდეგ და დიდ იმედებს ამყარებდა ოქტავიანეზე, რომელსაც უნდა მიეღწია ზნედაცემული ცხოვრების შეცვლისა და ძველი იტალიური სოფლების ყოფითი ნორმების აღორძინებისთვის. უდიდესი პოეტისა და მოაზროვნის სახელი დაიმკვიდრა ოვიდიუსმა პოემით - „მეტამორფოზები“ (გარდასახ-

ვანი), რომელშიაც იგი წერდა: სატურნის ეპოქაში ყველაფერი საერთო საკუთრებაში იყო, როგორც მზე და ჰაერი.

„ოქროს საუკუნის” იდეოლოგიას სწორედ კერძო საკუთრება მიაჩნდა ყოველგვარი უბედურების საფუძვლად, ხოლო სიმდიდრისა და ფუფუნებისადმი წრეგადასული გამოდევნება – მორალური დაცემის მიზეზად.

მართალია, წარსულის იდელიზაცია და ეკონომიკური რომანტიზმის ტყვეობაში მოქცევა მიზანშეუწონელია, არც წარსულისკენ მიბრუნება შეიძლება საერთოდ, მაგრამ ისიც გასათვალისწინებელია, რომ პატრიარქალურ-გვაროვნულმა წყობილებამ შექმნა ისეთი მაღალმორალური ცხოვრების ნორმები, რომელნიც დღესაც ანცვიფრებს და ანდამატურად იზიდავს კაცობრიობას. მათი დაკარგვა გამოუსწორებელი ზიანი იქნებოდა კაცთა მოდგმისათვის. ამ უმდიდრესი კულტურის უარყოფა კი არ უნდა მოხდეს, არამედ – დიალექტიკური მოხსნა-შენახვა ახალში. ამიტომ „ოქროს საუკუნის” იდეოლოგია მიმართ ვულგარულ-კრიტიკული პათოსით მსჯელობა დასაგმობია.

ყოველივე საუკეთესო, რაც ამჟამად არსებობს, პატრიარქალურ-თემური ურთიერთობიდან იღებს ემბრიონალურ დასაწყისს. გარემომცველი ბუნებრივი პირობებისადმი დამოკიდებულების მიხედვით, საზოგადოებრივი წარმოების პროცესი ყოველთვის აერთიანებდა საზოგადო და კერძო საქმიანობას. მათი ოპტიმალური შეთანაწყობა დაწინაურებულ ქვეყნებში ამჟამად უმაღლეს დონეებს აღწევს.

პატრიარქალურ-თემური ურთიერთობის ბატონობის პირობებში დოვლათის მოპოვება აუცილებლად მოითხოვდა ერთობლივი სამუშაო ძალის გამოყენებას, კოოპერაციულ შრომას, მაგრამ ბევრი მოხმარების საგნის მითვისება ინდივიდუალური (კერძო) შრომით ხდებოდა მხოლოდ. ჭაობების დაშრობა, საირიგაციო ნაგებობათა მშენებლობა, უღრანი ტყეების გაჩეხვა და ნიადაგის სავარგულებად გადაქცევა უცილობლად მოითხოვდა კოოპერაციულ შრომას და მიღებული შედეგების კოლექტიურ განაწილებას.

მაგრამ ნაჯახის, წალდის, თოხისა და ნალის გამოჭედვა, თიხის ჭურჭლის დამზადება, საოჯახო ბაღჩა-ბოსტნების მოვლა-

პატრონობა და სხვა მისთანები ინდივიდუალური შრომით ხორციელდებოდა და მიღებული შედეგებიც ინდივიდის საკუთრებაში რჩებოდა. ამიტომ, არასწორია მტკიცება, რომ თითქოს მეურნეობის პატრიარქალურ-გვაროვნული ფორმა მხოლოდ თემური (საზოგადოებრივი) ან მხოლოდ ინდივიდუალური (კერძო) იყო. დასაბამიდანვე ეს ფორმები განუყოფელ ერთიანობაში არსებობდა, ერთიანის გაორებას წარმოადგენდა. აქტიურ როლს ხან ერთი, ხან მეორე ფორმა ასრულებდა. კონკრეტული ისტორიული პირობების მიხედვით ამ ფორმების განუყოფელ ერთიანობას უნდა ემყარებოდეს ნებისმიერი საზოგადოების ნორმალური სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესი ყოველთვის.

გარკვეული აზრით, მართალი იყენენ ის მკვლევარები, რომელთა კონცეფციების მიხედვით პატრიარქალური ეპოქის კაცთა მოდგმა მოხმარებისთვის საჭირო დოვლათის უდიდეს ნაწილს ძღვნად ღებულობდა ბუნებისაგან. დედამიწის ბევრ რეგიონში იმხანად ისეთი სიუხვე სუფევდა, რომ ადამიანებს მცირეოდენი ენერჯის ხარჯვით დიდძალი დოვლათის მითვისება შეეძლოთ. მაგრამ იყო ისეთი რეგიონები, სადაც სიღატაკე სუფევდა და ადამიანებს შიმშილისაგან სიკვდილის გარდაუვალი საფრთხე ემუქრებოდათ. ამასთან, სიუხვეს ისიც განაპირობებდა, რომ მოსახლეობის რიცხოვნობა მეტად მცირე იყო.

საგანგებოდ უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოება, რომ მძიმე ეკონომიკურ პირობებში და მრისხანე მტრულ გარემოცვაში მცხოვრებ ხალხებს გაჭირვების ატანისა და გარემოსთან ბრძოლის დიდი უნარი გამოუმუშავდებათ ყოველთვის, ხოლო ბუნებისაგან განებზღვრებული, ფაქტობრივად უშრომელი ცხოვრების პირობებში და სუსტ მტრულ გარემოცვაში მყოფი მასები ბედის ტრიალმა დააჩიავა და განადგურების პირას მიიყვანა. ასეთია კაცობრიობის მარადიული ბედისწერა. ვითარების შეუფასებლობამ და წინდაუხედაობამ ბევრი მაღალკულტურული ხალხი ჩაძირა ისტორიის მორეგში.

მაგრამ ახლა ისევ ღუგუნდარული ატლანდისის ფენომენის პრობლემას დავუბრუნდეთ. „ოქროს საუკუნის” კონცეფცია

ჩადირული კონტინენტის ხალხთა ყოფის შესახებ, გავრცელებული მონაცემების გათვალისწინების საფუძველზე შეიქმნებოდა უდავოდ. სტრაბონის გადმოცემით, მოყირჭებული და ფუქსავატური ცხოვრების შედეგად ადამიანები გახდნენ ამპარტავანნი. ზევსმა შეიძულა ასეთი ფუფუნებითი ყოფა და ადამიანები მძიმე შრომის პროცესში ჩააბა.

ატლანდისური ისტორიოგრაფია საკმაოდ სოლიდურ მასალას იძლევა დაკარგული კონტინენტის შესახებ მეცნიერული დასკვნების გამოტანისთვის. მკვლევართა მტკიცებით ეს სახელმწიფო არსებითად იბერიულ-კავკასიური მოდგმის ხალხით ყოფილა დასახლებული. ქართული ჯიში დიდი რიცხოვნებით გამოირჩეოდა აბორიგენებს შორის. აქ განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა „კოლხუას“ ტომს, რომელსაც ცნობილი მეცნიერები წარდგინა მდელი კონტინენტის ძირითად ეთნოსად მოიხსენიებენ.

ირლანდიური წარმოშობის ფილადელფიელი (აშშ) მწერალი იგნაციოს დიონელი, რომელიც XIX საუკუნეში მოღვაწეობდა, წიგნში - „ლათინური ენის წარმოშობა“, აღნიშნავდა: ცენტრალურ ამერიკაში მაიას ტომის ცივილიზაცია ატლანდისის სახელმწიფოდან იღებს სათავეს. დიონელის მტკიცებით, „მაია არის წარდგინა მდელი ატლანდისიდან მოსული ტომის – კოლხუას კულტურული მემკვიდრე. იგნაციოს დიონელი მიუთითებდა, რომ კოლხუას ერა დამთავრდა ქრისტეს დაბადებამდე რამდენიმე ათასი წლით ადრე. კოლხუას ტომს შეუდგენია მაიას ტომისთვის ალფავიტი. კოლხუას ტომს დაუმკვიდრებია ატლანდური ცივილიზაცია ცენტრალურ ამერიკაში.

თავის კვლევაში იგნაციოს დიონელი ეყარებოდა XVI საუკუნის ქრისტიანი ესპანელი მისიონერის დიეგო დე ლანდას (1524-1579) ხელნაწერ წიგნს - „მაიას ტომის ისტორია“, რომელიც ინახება ესპანეთის სამეფო საისტორიო აკადემიის წიგნსაცავში. დიეგო დე ლანდა პირველი ქრისტიანი ეპისკოპოსი იყო იუკატანის ნახევარკუნძულზე, რომელმაც აღწერა წარდგინა მდელი მაიას ტომის ისტორია, „მაიას ანბანი და ამ ანბანის წინასახე

¹ ჟურნ. „აია“, 2002.

„კოლხუას ანბანი“.

დიეგო დე ლანდას ხელნაწერები პირველად შეისწავლა ფრანგმა კათოლიკე მისიონერმა ბდე ბურბომ. მან საფუძვლიანად გამოიკვლია კოლხუას ქართულ ტომებსა და ანბანზე (კოლხუას ანბანზე), იგივე მაიას ანბანზე დაყრდნობით ძველი ამერიკული წარწერები, შეძლო მათი გაშიფრვა. ატლანდისის ისტორიის ამსახველი ეს მასალები პირველად ქართველ მკითხველთა ფართო წრეს ამცნო მწერალმა ვლადიმერ ალფენიძემ.¹

ამერიკელი მკვლევარის ე. მატფორდის მოწმობით ალფავიტი წარდგინა მდელი სამყაროს მემკვიდრეობაა. ნიშანდობლივია ისიც, რომ 1492 წლის აგვისტოში ქრისტეფორე კოლუმბის 90-კაციან ექსპედიციაში სამი კოლხი ძმა – მოლაშხიები მონაწილეობდა. კოლხები კოლუმბმა მთავარი გემის „სანტა მარიას“ ეკიპაჟში ჩარიცხა.

ეტრუსკები, ისევე როგორც პელაზგები, კოლხეთიდან გადმოსახლებულ ეთნოსად მიაჩნდა ფრანგ მეცნიერს ედვარდ დე ოლინს. მისი მტკიცებით, კოლხეთმა დაუდო სათავე მედიტერიანულ კულტურას, მის ფიზიკურ და სოციალურ ტიპს, მის მხატვრულ გამომხატვას.

თუმცა ქართული ტომები, რიგ შემთხვევაში, ურთიერთდამორბეულ ტერიტორიულ სივრცეებზე ცხოვრობდნენ და მოქმედებდნენ, მაგრამ მათში მუდამ ძალუმად ძგერდა ჯიშის დაუოკებელი ყვილი. განუყოფელი ერთიანობის მტკიცე რწმენით იყვნენ გამსჭვალულნი ზემო და ქვემო იბერიელები, ყოველთვის ძირძველი ქართული ცნობიერებით აღვსილნი. ჩვენი ერის გენეტიკური განვითარების პროცესი არ იძლევა ტომობრივი ნიშნისთვის არსებითი მნიშვნელობის მინიჭების რაიმე საბაბს. საქართველო თავისი არსით ერთიან ეროვნულ ორგანიზმს წარმოადგენდა იმთავითვე.

იღვა ზეადმავალი ხანა ქართველი ხალხის ცხოვრებაში. ძვ.წ.ად. IV-III საუკუნეთა მიჯნაზე გაერთიანების ხელსაყრელი პირობები დაუდგა ჩვენს სამშობლოს. ფარნავაზ დიდი ჩაუდგა სათავეში ამ საშვილიშვილო საქმეს. ქართლოსიანთა მეფე სასტიკად ამარცხებს პონტოს ძლიერ არმიას, რომელსაც წარმოშობით

ქართველი აზონი სარდლობდა. მას აღ. მაკედონელის თანამებრძოლადაც კი მიიჩნევდნენ განდიდების მიზნით. ფარნავაზმა ამ ბრძოლაში ჩვენი ერის სამხედრო ხელოვნების მაღალი დონე წარმოაჩინა მაქსიმალურად; დაამტკიცა, რომ ქართველი ხალხის მხედრული სუბსტანციური არსი მტრისადმი მონური მორჩილება კი არ იყო, არამედ შეურიგებელი ბრძოლის სხვადასხვა ფორმის გამოყენება მომხდურთა დაძლევისათვის.

გამარჯვებულმა მეფემ უმაღ აფრინა მსახური ეგრისს და ქუჯი ერისთავს შეუთვალა: „მე ვარ ფარნავაზი, შენი ნათესავი ქართველი, შენებრ ქართლოსის შთამომავალი, აწ მოკვდინებული სამარას ძმისწული. ხელთა მაქვს დიდძალი ხვასტაგი, ოქრო და ვერცხლი. მომეცი ნება მოვიდე შენთან, რამეთუ ვეძმით ძმანი ერთურთსა, მოვიხმაროთ ხვასტაგი ესე და ერთიანი ძალით შეგვბათ აზონ ერისთავსა“.

ქუჯიმ სახელმწიფოებრივი სიბრძნით გამსჭვალული პასუხი აახლა მეფეს ხანდაუზმელად. „აღსდექ და მოდი ჩემთან, შევერთოთ ერთურთსა, ძმალ ჩემო. შევერთდეთ, რამეთუ განიხარონ ყოველთა ქართველთა“. ეგრისის მბრძანებელმა გაერთიანებული საქართველოს ბელადად და „უფალად“, ძღვევამოსილი მეფე მოიაზრა იმთავითვე, დიდი პატივისცემით მიიღო უმაღლესი სტუმარი და მტკიცე ფიცით შეეკრა მას, რომ ერთიანი ძალით იბრძოლებდნენ აზონის წინააღმდეგ. „თავი და თავი ქართლოსიანი აღმოსავლეთ ქართველები არიან, ამიტომ შენ გმართებს უფლობა ჩვენი. ახლა წადი, ნუ დაიშურებ ხვასტაგსა შენსა და ამრავლე ლაშქარი და შემდგომაც, თუ ღვთის შეწევნით გავიმარჯვებთ, კვლავ შენ იქნები უფალი ჩვენი, ხოლო მე ქვეშევრდომი შენი“.¹

სწორედ ქუჯი ერისთავის გენიალური სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა იყო მთავარი ხელშემწყობი ფაქტორი პირველი დიდი ქართული სახელმწიფოებრივი გაერთიანებისა, რომელსაც სათავეში ჩაუდგა ფარნავაზი, სახელოვანი ფარნავაზიანთა დინასტიის დამაარსებელი. ამ გაერთიანების შედეგად საბოლოოდ დამ-

¹ ლ. სანიკიძე, უქარქაშო ხმლები, წიგნი პირველი, თბ., 1976, გვ. 29-30.

³ იქვე, გვ. 32.

⁴ ქართლის ცხოვრება, თბ., 1955, გვ. 26.

კვიდრდა ქართველი ერის აღმავლობისა და განვითარებისათვის აუცილებელი სასიცოცხლო მნიშვნელობის ფენომენი ქართული ენა.² ფარნავაზმა განავრცო ენა ქართული და აღარსად იზრახებოდა სხვა ენა, ქართლსა შინა“ თვინიერ ქართულისა. და ამან შექმნა მწიგნობრიბა ქართული.³ ფარნავაზმა იმეფა 65 წელი, აღესრულა 92 წლისა.

უტყუარი ისტორიული წყაროებით საბუთდება, რომ კოლხები და იბერიელები იგიური ჯიშის ქართველი ტომები ყოფილან, დასაბამიდან მტკიცედ შერწყმულნი. კოლხეთის სახელმწიფოს წინარე ხანაში იბერია ერქვა ერთიან საქართველოს. ბერძნები და ბიზანტიელები დასავლეთ საქართველოს ზემო იბერიად მოიხსენიებოდნენ, ხოლო აღმოსავლეთ საქართველოს ქვემო იბერიას უწოდებდნენ. მკვლევართა მიერ დამტკიცებულია, რომ ძვ.წ.ად. IV საუკუნეში ჩამოყალიბდა იბერიის დამოუკიდებელი სამეფო, რომელსაც მოგვიანებით ქართლი ეწოდა.

ე. თაყაიშვილი ნაშრომში - „როდის შეიცვალა იბერთა სახელმწიფო ქართველთა სახელმწიფოდ?“, პირდაპირ მიუთითებს, რომ VI საუკუნის პირველი მეოთხედის ბოლომდე დასავლეთ საქართველოში იბერთა სახელმწიფო სუფევდა. ქართველების ჰეგემონია აქ VI საუკუნიდან იწყება.

ნიკო მარის მოწმობით, დასავლეთ საქართველოს ადრე ერქვა იბერია, ხოლო იქ მცხოვრებ მოსახლეობას იბერები, რომელიც შემდეგ აღმოსავლეთ საქართველოზე და იქ მცხოვრებ ხალხზე გავრცელდა. ი. ყოფშიძე კიდევ უფრო შორს მიმავალ დასკვნას აკეთებს და ამტკიცებს, რომ თავდაპირველად სამეგრელოს ერქვა იბერია, მეგრელებს – იბერები, მეგრულ ენას კი – იბერიული ენა.

ლეგენდარული კოლხეთის სახელმწიფოს ისტორიული შორეთის შესწავლისათვის მეტად მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის აკად. ნ. ბერძენიშვილი. მისი მტკიცებით, არქეოლოგიური და ისტორიულ-ტოპონიმიკური, ამასთან, წერილობითი ცნობებიც მოწმობენ, რომ შუა და ბრინჯაოს ხანის, აწინდელი ტაო-კლარჯეთის, სამცხისა და თვით შიდა ქართლის დიდი (დასავლეთი) ნაწილი

მეგრულ-ჭანური ტომების საცხოვრისს წარმოადგენდა. ასეთ მეცნიერულ დასკვნას ისტორიკოსი დ. ბაქრაძის შეხედულებაც აძლიერებს. როგორც ი. გოგებაშვილი გადმოგვცემს, დ. ბაქრაძე ამტკიცებდა, რომ ახლანდელი გურულები არიან მეგრელები დროთა მსვლელობაში სრულიად გაქართველნი.

უდავოდ გასათვალისწინებელია ჰეროდოტეს ცნობები, რომლის მიხედვით ტერიტორია მეწამული ზღვიდან კავკასიის ჩათვლით უკავიათ კოლხებს, სასპერებს, ხალიბებს, მაკრონებს, მოსხებს და სხვა მათ მონათესავე ტომებს. ძვ.წ.ად. VI საუკუნეში მცხოვრები მემატინე ჰეკატოს მიღეთელი თვლიდა, რომ მესხეთი კოლხეთის შემადგენლობაში შედის და მესხები იგივე კოლხები არიან. ასეთივე მტკიცებულებას იძლევა ივ. შოპენი. მას მიაჩნია, რომ მესხები, რომელნიც მტკვრის და ჭოროხის ზემოწელში ცხოვრობენ, იგივე იბერებს, ე.ი. კოლხებს წარმოადგენენ.

მდიდარ ისტორიულ წყაროებზე დაყრდნობით მკვლევარი ლ. სანიკიძე დამაჯერებლად გვიჩვენებს, რომ იბერია იწყება კოლხეთით, კოლხეთშია ჩასაიდუმლოებული ქართული და მსოფლიო ცივილიზაციის სათავე, რომ ძირითადად კოლხებისა და ალბათ მათთან ერთად იბერიულ-კავკასიური მოდგმის სხვა ხალხთა კულტურაც წარმოადგენდა ატლანდისური ცივილიზაციის უშუალო მემკვიდრეს.

გაუმართლებლად მიმაჩნია ცნობილი ისტორიკოსის რ. პელმენის დასკვნა, რომ თითქოს ატლანდისის იდეა მთლიანად პლატონის პოეტური გამონაგონია და არც ღირს მისი ძიება. ბიბლიაშიც ბევრია ისეთი პასაჟი, რომელიც დაკვირვებულ მკითხველსაც კი ზღაპრად მოეჩვენება, მაგრამ ამ პასაჟებში გენიალური აზრებია ჩასაიდუმლოებული. ასევე ატლანდისის გადმოცემაში შეიძლება ბევრი იყოს პოეტური გამონაგონი, მაგრამ ეს ისეთი გამონაგონია, რომლისგანაც შორსმიმავალი დასკვნები გამოსჭვავის.

საერთოდ, ატლანდისური პრობლემის შემეცნება მეცნიერებათა კავშირურთიერთობის მიღწევების გათვალისწინებით უნდა შეფასდეს მხოლოდ. ეს ფილოსოფიური მეთოდის გამოყენებას მოითხოვს უცილობლად. აქ ფილოსოფიური დებულებების ცოდნა

კი არ იგულისხმება უბრალოდ, არამედ პირველ რიგში ფილოსოფიური ინტელექტი, რომელიც მოაზროვნე გონებას ღვთისაგან ბოძებული ნიჭის სახით ეძლევა. ამიტომ, თუ ასეთი მონაცემები გააჩნია ადამიანს ახალგაზრდობაში ნუ დააყოვნებს მის გამოყენებას, მოხუცებულობაში ნურვინ მოიღლება ფილოსოფიით (ეპიკურე).

ყოველი მეცნიერული სისტემა, ცხადია, უნდა ხასიათდებოდეს ლოგიკური სიმტკიცით, არსებითად ლოგიკურად დადგენილ საზღვრებში უნდა მოიაზრებოდეს, მაგრამ შინაგანად მას უნდა გააჩნდეს ამ საზღვრების გადალახვის თვისებაც, უნდა იყოს ტრანსცენდენტური. რ. პელმენი ნაკლებ ყურადღებას აქცევს ფილოსოფიური მეთოდის ამ მოთხოვნებს; ვერ ამჩნევს პლატონის მონათხრობის შინაარსის ამ პოეტურ ფორმაში დაფარული ჭეშმარიტების მარცვლებს. ამიტომ, ატლანდისის შესახებ პლატონის მონათხრობის ხელაღებით უარყოფა გაუმართლებელია. ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ ელადის გამომჩენილი მოაზროვნეები ჭეშმარიტების ღვთაებრივი პატივისმცემელები იყვნენ და არ დალატობდნენ ამ პრინციპს. მეორე, მსჯელობა ატლანდისის შესახებ, რომ იგი სიდიდით აფრიკასა და აზიას აღემატებოდა ერთად აღებულს, თანამედროვე შინაარსით არ უნდა იქნეს აღქმული. იმჟამინდელი თვალსაწიერი ამ კონტინენტების შესახებ მათ ნაწილს გულისხმობდა მხოლოდ. თუმცა, პლატონის მსჯელობა, ცხადია, მაინც გაზვიადებულ შთაბეჭდილებას ტოვებს.

პლატონმა შექმნა იდეალური სახელმწიფოს კონცეფცია, რომელიც კერძო საკუთრების გაუქმებას მოითხოვდა ძირითადად. ამის გამო ბევრი მკვლევარი დიდ ფილოსოფოსს კომუნიზმის თეორეტიკოსადაც კი თვლის. მან ნათლად შეიცნო, რომ ნატურალურ მეურნეობაზე აგებული მონათმფლობელური სისტემა ინგრეოდა. მას სურდა ამ წყობილების განახლება, მაგრამ იდეალურ სახელმწიფოში თუ რა ზომით შეიძლებოდა კერძო საკუთრების შენარჩუნება საზოგადოებრივის გვერდით, ეს არა აქვს ნათლად მითითებული. თუმცა, როგორც რ. პელმენი აღნიშნავდა, მონათმფლობელურ სახელმწიფოს არ შეეძლო განეხორციელებინა

პლატონის იდეალები იმ შემთხვევაშიც კი, თუ კერძო საკუთრება შენარჩუნებული იქნებოდა ძველი მოცულობით.

მომდევნო ეპოქებში კიდევ უფრო გაძლიერდა ამ პრობლემებისადმი ინტერესი. ელინისტურ ხანაში შეიქმნა ისტორიული ჟანრის რომანები, რომელთაც ე.წ. ოქროს ხანის იდეალიზაცია ედო საფუძვლად. განსაკუთრებული ყურადღების ღირსია ევგემერის „წმინდა ქრონიკები“, რომელთა ფრაგმენტები დიოდორე სიცილიელის „ისტორიულ ბიბლიოთეკაშია“ დაცული. ევგემერმა მაკედონიის მეფის დავალებით წამოიწყო შორეული მოგზაურობა, გაცურა წითელი ზღვა და შევიდა ინდოეთის ოკეანეში, სადაც აღმოაჩინა კუნძულთა ჯგუფი. ყველაზე უფრო აღმოსავლეთით მდებარეობდა კუნძული პანქეა, რომელიც ოდესღაც კრეტიდან წასული ტომებით ყოფილა დასახლებული. აქ მთელი სახნავ-სათესი ფართობები და საძოვრები საერთო საკუთრებას წარმოადგენდა. კერძო საკუთრებაში იყო მხოლოდ სახლები და ბაღები. ადგილობრივი მცხოვრებნი შრომას ძალიან აფასებდნენ. ვინც შრომაში თავს გამოიჩინდა, მას გაცილებით მეტ პროდუქტს აძლევდნენ. მოქმედებდა პრინციპი: თითოეულს დამსახურებისა და შრომის მიხედვით.

ფეოდალიზმის ეპოქაშიც ვხვდებით სოციალისტური შინაარსით გამსჭვალულ ეკონომიკურ მოძღვრებებს. სამართლიანი საზოგადოებისკენ დაუცხრომელი სწრაფვა იგრძნობა ბურჟუაზიული რევოლუციების, გლეხთა ომების თუ აჯანყებების ანალებში. კაპიტალიზმის გენეზისის დროიდან კი თანდათანობით იქმნება სოციალისტური შინაარსის მდიდარი ლიტერატურა, რომელშიც საკუთრება გაშუქებულია, როგორც სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის საფუძველი.

სწორედ კერძო საკუთრების ზღვარგადასული გაბატონება და მასზე დაფუძნებული მორღვეული სოციალურ-ეკონომიკური ყოფა გახდა ატლანდისური ცივილიზაციის დაღუპვის მიზეზი. მართვის სადავეების უსისტემოდ მიშვებამ და რაციონალური საქმიანი ვითარების მეტისმეტმა დაჩიავებამ ბოლო მოუღო მოწესრიგებულ ცხოვრებას. სახელმწიფო არეოპაგის მაღალორგანიზე-

ბული მოქმედების პირობებში, ცხადია, ეს არ მოხდებოდა. თავაშვებულობა ანადგურებს კაცთა მოღვაწის ნებისმიერ საუკეთესო წარმონაშობს. ანარქიის ჭაობში ჩაძირულ ქვეყნებს წარმატება არ უწერია. სოციალურ-ეკონომიკური წინსვლის საიმედო გარანტი საკუთრებითი ურთიერთობის მაღალორგანიზებული მოწესრიგება შეიძლება იყოს.

კრიტიკული ვითარების სიღრმისეული გაცნობიერების ნიმუშს წარმოადგენს აშშ-ის პრეზიდენტის თეოდორ რუზველტის მიმართვა საზოგადოებისადმი. „ჩვენ, - ამბობდა იგი, - არავის ვაყვედრით სიმდიდრეს, თუ ის პატიოსანი გზითაა მოპოვებული, მაგრამ უნდა გავიაზროთ იმის აუცილებლობაც, რომ სახელმწიფო აქტიურად ჩაერთოს ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ ცხოვრებაში და გავაძლიეროთ კონტროლი. პარალელურად ჩვენი უდიდესი და უპირველესი ამოცანაა – მივცეთ ადამიანებს სამუშაო. დიას, ჩვენ უნდა უზრუნველყოთ საკუთრების დაცვაც და ადამიანთა კეთილდღეობაც, მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში, თუ საქმე არჩევანზე მიდგება, მე ვუთანაგრძნობ ხალხს და არა მესაკუთრებს“.

სახელმწიფო ხელისუფლება არის განსაკუთრებული წესით მოწყობილი პოლიტიკური ორგანიზაცია, ლეგიტიმური ძალმომრეობის ფორმა, რომელიც მთელი ქვეყნის მასშტაბით ანხორციელებს უმაღლეს ძალაუფლებას. მთავრობა ამა თუ იმ ფორმით ქვეყნის მართვის მუდმივმომქმედი ორგანიზაციული სისტემაა, რომლის უპირველეს ამოცანას წარმოადგენს ეროვნული ინტერესების დაცვა. მისი წარმოშობა განაპირობა მთელი საზოგადოებისა და მისი თითოეული წევრის საკუთრების უფლების დაცვის აუცილებლობამ. თუ ერს სურს წარმატებას მიაღწიოს, მან უნდა შექმნას კორუფციისგან და მძარცველური ფსიქოლოგიური გარემოსგან თავისუფალი სახელმწიფოებრივი სტრუქტურა, რომელსაც ექნება ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური რეგულირების ოპტიმალურად ჩამოყალიბებული ინსტიტუტები. იგი უმთავრეს ამოცანად უნდა ისახავდეს მრავალმხრივ განათლებული სპეციალისტების მომზადებას. სწორედ ეს შეიძლება გახდეს ერის ყოველმხრივი დაწინაურების საიმედო გარანტი.

ისტორიული წყაროებით საბუთდება, რომ სახელმწიფოს წარმოშობა, პირველ რიგში, ეროვნული ინტერესებით იყო განპირობებული. მისი მარტივი ფორმები ჯერ კიდევ პატრიარქალურ-თემური ურთიერთობის წიაღში ჩამოყალიბდა. სახელმწიფოს თავისებურ ფორმებს წარმოადგენდა თემთა გამომჩენილი თავკაცების, ხევისბერებისა და მახვშების მიერ ორგანიზებული მართვის სისტემები, რომლებიც მტკიცედ უძღვოდნენ წინ მთელი თემის მოსახლეობის ინტერესების დაცვის საქმეს.

მიზანშეუწონელია იმის მტკიცება, რომ თითქოს სახელმწიფოს წარმოშობა დაკავშირებული იყო მხოლოდ საზოგადოების კლასებად დაყოფასთან. მით უფრო გაუმართლებელია პოლიტიკური კონიუქტურის მიხედვით იმის ჯიუტად მტკიცება, რომ სახელმწიფოს წარმოშობა განაპირობა არა მხოლოდ კერძო საკუთრების წარმოშობის შედეგად საზოგადოების კლასებად დაყოფამ, არამედ კლასებს შორის ანტაგონისტურმა წინააღმდეგობამ.

ნებისმიერი ერის სოციალურ-ეკონომიკური ორგანიზმის წინააღმდეგობათა გაზვიადებული შეფასება, ნაკლოვანებათა დაუსაბუთებელი და ტენდენციური გამოტანა სააშკარაოზე, არასტაბილურობის ვითარებას იწვევს სახელმწიფოში. ცივილიზებული ერები ასეთი ვითარების დაძლევისათვის იბრძვიან დღენიდაღ. ღრმად მოაზროვნე ელიტარული გონება უნდა იღწვოდეს იმისათვის, რომ სოციალური ჯგუფები არ გადაკიდოს ერთმანეთს. ყოველი გადადგმული ნაბიჯი მეცნიერულ პრიზმაში გატარებას მოითხოვს უდავოდ.

ნიშანდობლივია, რომ სახელმწიფოთა ეროვნული შინაარსი სულ უფრო მდიდრდება. ამიტომ, მთავრობათა ინტეგრალური პოლიტიკის გატარება ეროვნული ინტერესების ზედმიწევნით გათვალისწინებას მოითხოვს უცილობლად. ცნობილი ამერიკელი სოციოლოგის სემუერ ჰანინკტონის მტკიცებით, თანამედროვე მსოფლიო ერი – სახელმწიფოების გზით ვითარდება. ამიტომ ერების ინტელექტუალური ელიტის ფუნქციად უნდა იქცეს ეროვნული

ფუნდამენტალიზმის დამკვიდრება.

დასავლეთის ქვეყნებში სახელმწიფო ხელისუფლება თავისი ძალოვანი სტრუქტურებით სულ უფრო აქტიურად იცავს მთელი ხალხის ინტერესებს. ერების დამკვიდრება და განმტკიცება სახელმწიფო არეოპაგის უმთავრესი ფუნქცია იყო ყოველთვის. ხალხის ჭეშმარიტი წინამძღოლები ქვეყნის ინტერესებს პირად ინტერესებზე გაცილებით მაღლა აყენებდნენ და ამ პრინციპს შეურყეველი სიმტკიცით იცავდნენ ბოლომდე. ამის ერთ-ერთი უცილობელი მოწმობაა ბაგრატიონთა დინასტიის იგავიუწვდომელი თავდადება ქართველი ერისათვის, მათი რელიგიურ კონცეფციამდე ამალღებული სიყვარული სამშობლოსადმი. მეტად შთამბეჭდავია ის ფაქტი, რომ დ. აღმაშენებლის გენიამ ღრმა მეცნიერული პრინციპები შეიტანა რელიგიაში და ღვთისმოსაობა უმაღლეს ფილოსოფიურ ხარისხში აიყვანა.

ყოველივე აქედან გამომდინარე, ვფიქრობ, რომ ზომიერების დაცვით კონსტიტუციური მონარქიის დამკვიდრება და ბაგრატიონთა მეომრული სულისკვეთების ახლებურად აღდგენა ქართველი ხალხის სოციალურ-ეკონომიკური აღორძინების, მისი შემდგომი სულიერი ამალღების საიმედო გარანტი შეიძლება გახდეს. ბრიყვ ადამიანებს მატერიალური ფუფუნებისკენ დაუოკებელი ლტოლვა ამოძრავებთ მხოლოდ. ისინი არსებითად უმტკივნეულოდ ემორჩილებიან ბედის ტრიალს და ივიწყებენ ყოველივეს, რაც თავს გადახდათ წარსულში. ძლიერი ბუნების პიროვნებები ბობოქრობენ და ხშირად უთანასწორო ბრძოლაში ებმებიან ძველამოსილ ბედისწერასთან. ვინც პირველი იყო, ძალიან ძნელად ეგუება დაქვეითების მწარე ხვედრს. მაგრამ, თანმიმდევრული პრინციპულობა საბოლოოდ მაინც იმარჯვებს უგუნურ უხეშ ძალაზე, რეალიზმი იქვემდებარებს რომანტიზმს. წარმატებას აღწევს ის, ვისი ცნობიერებაც რაციონალური მიდრეკილებით გამოირჩევა მხოლოდ. საქმის არსი ბევრის ცოდნა კი არაა, არამედ – გონივრული ცოდნა (დემოკრიტე). დიდი მიზნების განხორციელება შეუძლიათ

იმედშეუღევეელი რწმენით ფანატიკურად შეპერობილ ისტორიულ პიროვნებებს, რომელნიც თავგანწირული ბრძოლით მიისწრაფვიან გადალახონ ეკლოვანი ზღუდებით მოცული ურთულესი დაბრკოლებები.

Legendary Atlandis and Modern Social-Economic Progress

G. Todua

Substantial strengths , that determines essence of any social-economic system, is the indivisible unity of private and public property. Achievement of the optimal balance between these forms must be a fundamental function of the state. Disorder in universal phenomena in economic and property relations causes gradual degradation of a state. This is how it was in past, similar processes are going on nowadays, and if the situation doesn't change seriously we have to expect similar results in the future. Achieving success, first of all, requires regulation of national states.

Protection of national unity must be the subject of every nation's care. Moreover, if these nations fundamentally are representatives of the same ethnos. This was characteristic for Georgia during its whole history. Genetic development process of our nation does not show any reason for giving special meaning to ethnic origin. Georgia has always been undivided national organism and it will stay the same in future perspectives as well.

გოგიერთი საღისკუსიო ექონომიკური ტერმინის შინაარსობრივი ლატივითვის საკითხის ისტორია

ლეო ჩიქავა

საქართველოს მეცნიერებათა
ეროვნული აკადემიის
წევრ-კორესპონდენტი

ტერმინების სწორად დადგენას არსებითი მნიშვნელობა აქვს კვალიფიციური, მეცნიერულად გამართული მსჯელობისთვის. მხედველობაში გვაქვს არა მარტო და არა იმდენად ფორმულირებები, არამედ (და განსაკუთრებით) ის, თუ რა შინაარსი დევს თითოეულ მათგანში. რაც უფრო არაორაზროვანი და საერთაშორისო მასშტაბით უნიფიცირებულია ეს უკანასკნელი, მით უფრო ადვილი გასაგებია თითოეული ავტორის (ამერიკელი იქნება ის, თუ ქართველი) მსჯელობის არსი, ხოლო მის საფუძველზე გათვლილი მაჩვენებლები – ურთიერთშესადარისი. არადა, ამ მხრივ ჯერ კიდევ ბევრ გაუგებრობას აქვს ადგილი.

წინამდებარე სტატიაში მკითხველს გვინდა შევთავაზოთ ჩვენი ნაფიქრალ-ნააზრევი შრომის ეკონომიკისა და სტატისტიკის ზოგიერთი საღისკუსიო ტერმინის ფორმულირებისადმი მათი შინაარსის ადეკვატურობის შესახებ. ჩვენ შორს ვართ იმის მტკიცებისგან, რომ მხოლოდ ჩვენი, ეკონომიკურ ლიტერატურასა და პრაქტიკაში დამკვიდრებულისგან რამდენადმე განსხვავებული, შეხედულებაა აბსოლუტური ჭეშმარიტება, ხოლო სხვების ნააზრევი – არასწორი და მიუღებელი. თუმცა, ერთ რამეში კი ნამდვილად ვართ დარწმუნებული: ჩვენ მიერ ცალკეული ტერმინების თაობაზე გამოთქმული მოსაზრებანი მცირეოდენ წველილს მაინც შეიტანს ჭეშმარიტების დადგენაში. საღისკუსიოდ გამოგვაქვს ტერმინები: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა, ეკონომიკურად

არააქტიური მოსახლეობა, მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე, დასაქმებული, თვითდასაქმებული, არასრულად დასაქმებული, დასაქმების დონე, უმუშევარი, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე, უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე, სამუშაო ძალა, შრომითი რესურსები.

განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მეთოდის თანახმად, რომელიც ძირითადად შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის (შსო) რეკომენდაციებს ემყარება, „ეკონომიკურად აქტიურია 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობა, რომელიც დასაქმებულია ეკონომიკური საქმიანობით, და უმუშევრები“¹.

ეკონომიკურ საქმიანობაში იგულისხმება როგორც საბაზრო, ისე არასაბაზრო წარმოება. პირველი, ბაზრისთვის განკუთვნილი ეკონომიკური დოვლათისა და მომსახურების წარმოებასთან ერთად, მოიცავს საქმიანობას სახელმწიფო და სხვა სოციალურ და კულტურულ დაწესებულებებში, რომელთა პროდუქცია შეიძლება არ იყოს რეალიზებული ბაზარზე. არასაბაზრო წარმოება კი, თავის მხრივ, მოიცავს საქმიანობის ოთხ ჯგუფს: საკუთარი მოხმარებისთვის პირველადი პროდუქციის წარმოებას; საკუთარი მოხმარებისთვის პირველადი პროდუქციის გადამამუშავებას თვით მეწარმეთა მიერ; საკუთარი საჭიროებისთვის ძირითადი ფონდების წარმოებას და საკუთარი საჭიროებისთვის არაპირველადი პროდუქტების წარმოებას, რომელიც შეიძლება გატანილ იქნეს აგრეთვე ბაზარზე გასაყიდად.

ეს მსჯელობა მისაღებია და საკამათო თითქმის არაფერი გვაქვს.

„დასაქმებულებსა“ და „უმუშევრებს“, როგორც „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის“ ძირითად კომპონენტებს, ქვემოთ ცალ-ცალკე გავშიფრავთ. აქ კი გვინდა შევხსოთ აღნიშნული ტერმინის სხვა შინაარსობრივ ასპექტებს. მხედველობაში გვაქვს, უწინარეს ყოვლისა, ასაკობრივი მიჯნის განსაზღვრა, ანუ შრომისუ-

¹ საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული – 2009, თბილისი, 2009, გვ. 41.

ნარიანი (უფრო ზუსტად, სრული შრომისუნარიანი) ასაკის ქვედა და ზედა ზღვრების დაზუსტება.

ჩვენი აზრით, გარკვეული კორექტივის შეტანას საჭიროებს საქართველოში ქვედა ზღვრად მიღებული 15 წელი, რამეთუ მოზარდი 18 წლამდე ჯერ კიდევ არ არის სრულყოფილად ჩამოყალიბებული შრომითი საქმიანობისთვის და მძიმე შრომითი დატვირთვა მისი ორგანიზმის განვითარებაზე უარყოფითად მოქმედებს. თანაც, ახალგაზრდა ამ ასაკში, ჩვეულებრივ, საშუალო სრული ზოგადი განათლების მიღებით არის დაკავებული და მუშაობისთვის ვერ იცლის. ამიტომ უპრიანია ჩვენთან ქვედა ზღვარი 18 წლით განისაზღვროს. აშშ-ში ასეთ ზღვრად 16 წელია დაწესებული¹.

რაც შეეხება ზედა ზღვარს, მისი განუსაზღვრელობა გაუმართლებლად მიგვაჩნია. ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ პენსიონერები საერთოდ არ უნდა მუშაობდნენ და მოსახლეობის ეს კატეგორია საერთოდ უნდა ამოვიღოთ შრომითი რესურსების შემადგენლობიდან. ასეთი მსჯელობა, ცხადია, დინების წინააღმდეგ სვლა იქნებოდა. ჩვენი მიზანია საზგასმა იმისა, რომ დაუსაქმებელი პენსიონერი არ უნდა ჩაითვალოს ტიპურ უმუშევრად, როგორც ეს კანონზომიერად ხდება მსოფლიოს ბევრ ნორმალურ (ეკონომიკურად განვითარებულ) ქვეყანაში. რატომ? ჯერ ერთი, იმიტომ, რომ იგი არაა ისეთივე სრულყოფილი სამუშაო ძალა, როგორც ანალოგიური კვალიფიკაციის სრული შრომისუნარიანი ასაკის პირია; და, მეორე, მან საზოგადოების წინაშე უკვე მოიხადა თავისი მოქალაქეობრივი ვალი და დაიმსახურა როგორც დასვენების უფლება, ისე საარსებო წყარო – პენსია. იგულისხმება ისეთი პენსია, რომელიც თავისი რაოდენობრივი პარამეტრებით არ ჩამოუვარდება არა მარტო მინიმალურ, არამედ რაციონალურ საარსებო კალათასაც. პენსიონერს არც ეს გარემოება უკრძალავს, შენარჩუნებული შრომის უნარის ფარგლებში, საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში მონაწილეობას. მით უმეტეს, თუ ის შემოქმედია და უპირატესად გონებრივი შრომით არის დაკავებული.

არადამაჯერებლად გვეჩვენება საქართველოს სტატისტიკის

¹ გრ. მენქიუ, ეკონომიკის პრინციპები, თბ., 2008, გვ. 582.

ეროვნული სამსახურის ასეთი განმარტება: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის „ზედა ასაკობრივი ზღვარი არ არის დაწესებული, რადგან საპენსიო ასაკის მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობა საკმაოდ მაღალია“. მთავარი სწორედ იმის ახსნაა, თუ რატომ, მაგალითად, საქართველოში, ევროპის განვითარებული ქვეყნებისგან განსხვავებით, პენსიონერთა ეკონომიკური აქტიურობა ესოდენ მაღალი. „საიდუმლოების“ არსი, საარსებო მინიმუმთან შედარებით, მკვეთრად დაბალი პენსიების დანიშვნაში უნდა ვეძიოთ. აი, რატომ ელოდებიან მოუთმენლად ეკონომიკურად მაღალგანვითარებულ ქვეყნებში დასაქმებული პირები საპენსიო ასაკის მოახლოებას და რატომ აღიქვამენ ამავე გარემოებას ტრაგიკულად საქართველოსა და მისნაირ მძიმე ეკონომიკურ მდგომარეობაში მყოფ ქვეყნებში მცხოვრები მოქალაქეები.

ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური განვითარება და მყარი მატერიალური ბაზის შექმნა, საპენსიო სისტემის სრულყოფის კვალობაზე, ყველაფერს მიუჩენს თავის კუთვნილ ადგილს და პენსიონერთა დასაქმების პრობლემას ნაკლებად აქტუალურს გახდის. ეს კი, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს შრომის (სამუშაო ძალის) ბაზრის ფუნქციონირების თაობაზე ჭეშმარიტი დასკვნების გაკეთებას.

ამრიგად, ჩვენი ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დასკვნა გახლავთ ის, რომ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის შესახებ მსჯელობა უნდა შემოიფარგლოს შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობით. ამასთან დაკავშირებით, ბუნებრივია, ისმის კითხვა: „შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობა“ და „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა“ იდენტური ცნებებია? – ცხადია, არა. ესენი არაა იდენტური ცნებები. შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის მხოლოდ ნაწილია (თუმცა ძირითადი ნაწილი) ეკონომიკურად აქტიური, მეორე, შედარებით მცირე ნაწილი კი, ეკონომიკურად არააქტიურია. მაგალითად, საქართველოში 2008 წელს ეკონომიკურად აქტიური იყო შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის 62,6 პროცენტი, ხოლო ეკონომიკურად არააქტიური – 37,4 პროცენტი.

შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის ის კატეგორია ით-

ვლება ეკონომიკურად აქტიურად, რომელიც აკმაყოფილებს შემდეგ მოთხოვნებს: აქვს შრომის უნარი, ასევე, მუშაობის სურვილი, როგორც წესი, ეძებს მას და მზადაა მუშაობის დაწყებისთვის. შრომისუნარიანი ასაკში ყოფნის მიუხედავად, ამაში ვერ ხვდებიან და, მაშასადამე, ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას არ განეკუთვნებიან გონებრივად განუვითარებელი, ინვალიდი, ფსიქიკურად და უკუჩვენებელი სენით დაავადებული მოქალაქეები, პატიმრები, დღის განყოფილების მოსწავლეები და სტუდენტები, მცირეწლოვანი შვილების დედები, დიასახლისები, რომლებიც დაკავებულნი არიან საოჯახო საქმეებითა და ოჯახის წევრების მოვლით. ეკონომიკურად აქტიურია შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის მხოლოდ ის ნაწილი, რომელიც მსახურობს (ე.ი. ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას), წარმოებისგან მოუწვევტლად (დაუსწრებლად ან სადამოს განყოფილებაზე) განაგრძობს სწავლას ან, მუშაობის სურვილის მიუხედავად, ვერ პოულობს სამუშაოს და უმუშევარია.

ზოგიერთი პუბლიკაციის¹ თანახმად, სამხედრო მოსამსახურეები (ჯარისკაცები) ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის კატეგორიას განეკუთვნებიან, რაც არ მიგვაჩნია მართებულად. ეკონომიკურად აქტიურად სამხედრო მოსამსახურეთა მხოლოდ ის ნაწილი უნდა ჩავთვალოთ, რომელიც, საკუთარი თანხმობის საფუძველზე, ეკონტრაქტით მსახურობს და ნორმალურ ხელფასსაც ღებულობს, ანუ დაქირავებული მუშაკია. რაც შეეხება სავალდებულო სამსახურის ჯარისკაცებს, ე.წ. წვევამდელებს, ისინი არც უმუშევრები არიან და არც ეკონომიკური საქმიანობით დასაქმებულნი, ამიტომ ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას არ განეკუთვნებიან.

ეკონომიკურად აქტიურ მოსახლეობას, შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის მრავალ სხვა ჯგუფთან ერთად, უნდა მივაკუთვნოთ ის დაუსაქმებელი პირებიც, რომლებმაც დიდი ხნის განმავლობაში სამუშაოს უშედეგოდ ძიების გამო, ხელი ჩაიქნიეს, რწმენა დაკარგეს და აქტიურად აღარ ეძებენ მას. თუ რატომ, ამაზე

¹Современные международные рекомендации по статистике труда. М., 1994, с. 53; რ. ასათიანი, ეკონომიკისა და ბიზნესის ლექსიკონი, თბ., 2010, გვ.324; ეკონომიკის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თბ., 2005, გვ. 193.

პასუხს გავცემთ ქვემოთ ტერმინი „უმუშევრის“ ახსნისას.

ჩვენ მიერ გაკეთებული შენიშვნებისა და გამოთქმული მოსაზრებების გათვალისწინებით, „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის“ ჩვენეული განსაზღვრა ასეთია: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა არის სრული შრომისუნარიანი (18 წლიდან საპენსიო ასაკამდე) მოსახლეობა, რომლის ერთი ნაწილი დასაქმებულია, ხოლო მეორე ნაწილი – უმუშევარი, რომელსაც აქვს შრომის უნარი, დასაქმების სურვილი და როგორც კი თავისუფალი ვაკანსია გამოჩნდება, მზადაა საზოგადოებრივი შრომითი საქმიანობის დასაწყებად.

ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა. ვფიქრობთ, გარკვეულ დაზუსტებას საჭიროებს მეთოდის, რომლითაც ხელმძღვანელობს საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის გაანგარიშებისას: „ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობა უდრის 15 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობას გამოკლებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა“.

ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა შედგება სამი ძირითადი კომპონენტისგან: 1. შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი მოსახლეობა (ბავშვები და მოზარდები 18 წლის ასაკამდე), რომელიც საერთოდ ამოვარდნილია მეთოდებიდან, რომლითაც ხელმძღვანელობს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის გაანგარიშებისას; 2. შრომისუნარიან ასაკს (ჩვეულებრივ 65 წელს) გადაცილებული მოსახლეობა (პენსიონერები); 3. მოსახლეობა, რომელიც გამოითვლება შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობისგან ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის გამოკლებით.

ამ მომენტების გათვალისწინებით, „ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის“ ჩვენეული განსაზღვრა ასეთია: ეკონომიკურად არააქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობა უდრის შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი მოსახლეობის, შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობისა და შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობისგან ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის

გამოკლებით მიღებული ნაშთის ჯამს. თითოეულ ქვეყანაში ეს არის მოსახლეობის ის დიდმნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელიც ძირითადად დასაქმებული ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის კმაყოფაზე იმყოფება.

ყოველივე ეს გვაძლევს თუ არა იმის თქმის საფუძველს, რომ ეკონომიკურად არააქტიურია (პასიურია) ყველა ის პირი, რომელიც არ იყო დასაქმებული განსახილველი პერიოდის განმავლობაში – რა თქნა უნდა, არა, რამდენადაც დაუსაქმებლებში უმუშევრებიც შედიან, რომლებიც ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ელემენტს წარმოადგენენ.

მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე. სტატისტიკური აღრიცხვის ორგანოები ამ მაჩვენებელს ასე ანგარიშობენ: ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის (ანუ სამუშაო ძალის) რიცხოვნობას ყოფენ ზრდასრული მოსახლეობის რიცხოვნობაზე და გამოხატავენ პროცენტებში². ასეთი გათვლები ბევრ ცდომილებას იწვევს, ამიტომ გარკვეულ დაზუსტებას საჭიროებს.

ჩვენი შენიშვნა ძირითადად მნიშვნელს – ზრდასრულ მოსახლეობას ეხება, რომელიც, შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობასთან ერთად, ამ ასაკს გადაცილებულ მოსახლეობასაც მოიცავს და რეალურ ვითარებაზე მრუდე წარმოდგენას იძლევა. ამ ცდომილების თავიდან ასაცილებლად საკმარისია აღნიშნული მაჩვენებლის (და მისი შესაბამისი ტერმინის შინაარსის) ასეთნაირად დაზუსტება: მოსახლეობის ეკონომიკური აქტიურობის დონე გამოითვლება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობის შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობასთან შეფარდებით (გამოხატული პროცენტებში). „ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის“ რიცხოვნობაში ვგულისხმობთ ამ ტერმინის ჩვენ მიერ კორექტირებულ შინაარსობრივ დატვირთვას.

მწვავე დისკუსიის საგანია ტერმინი „დასაქმება“. ადამიანის ნებისმიერი შრომითი საქმიანობა (მაგალითად, დიასახლისის მიერ ოჯახის წევრების დასაპურებლად კერძების მომზადება, საკუთარი

¹ ეკონომიკის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თბ., 2005, გვ. 433.

² გრ. მენქიუს დასახ. ნაშრომი, გვ. 583.

შვილების მოვლა და ა.შ.) ვერ ჩაითვლება დასაქმებად. ასეთად ჩაითვლება მოქალაქეთა საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობა, რომელიც მიმართულია ქვეყნის მთლიანი შიგა პროდუქტის (საზოგადოებრივი მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების) წარმოებისთვის. განასხვავებენ დაქირავებით დასაქმებასა და თვითდასაქმებას.

დასაქმებულნი (დაქირავებით მომუშავე პირი). შსო-ის რეკომენდაცია, რომლითაც დასაქმებულის სტატუსის განსაზღვრისას ხელმძღვანელობს საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, ასეთია: „დასაქმებული – 15 წლისა და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში მინიმუმ ერთი საათით მაინც იყო დაკავებული ეკონომიკური საქმიანობით“¹.

ეს რეკომენდაცია, ჩვენი აზრით, ბევრ ნაკლს შეიცავს: ჯერ ერთი, მთელი კვირის განმავლობაში მხოლოდ ერთი საათით მომუშავე პირის დასაქმებულად მიჩნევა, რბილად რომ ვთქვათ, თავის მოტყუებაა. ასეთი მიდგომით შეუძლებელია რეალური სურათის დადგენა და სწორი დასკვნების გაკეთება; მეორე, არაფერია ნათქვამი შრომის ანაზღაურებაზე. ადამიანი, უწინარეს ყოვლისა და მნიშვნელოვანწილად, ხომ იმისთვის დებს კონტრაქტს დამქირავებელთან და იწყებს მუშაობას, რომ საკუთარი, ასევე, ოჯახის წევრების მოთხოვნილებები დააკმაყოფილოს. ამ ფუნქციას ერთ საათში მიღებული, ვთქვათ, თუნდაც 10 ლარი შეასრულებს? – რათქმა უნდა, არა. მესამე, ამ კონკრეტულ შემთხვევაში მომუშავეთა ასაკის მითითება არაა საჭირო, რამდენადაც ის, რაზეც მივუთითებთ, ყველა ასაკის დასაქმებულს ერთნაირად ეხება.

ამ შენიშვნების გათვალისწინებით, ტერმინი „დასაქმებულის“ (იგულისხმება დაქირავებით დასაქმებული) შინაარსის ჩვენგული ფორმულირება ასეთი იქნება: დასაქმებულია პირი, რომელიც, დამქირავებელთან კონტრაქტის საფუძველზე, ეკონომიკური საქმიანობითაა დაკავებული თვეში არანაკლებ ორი კვირის განმავლობაში და ხელფასის სახით დებულობს შემოსავალს, რომელიც არ ჩამოუვარდება ქვეყანაში დადგენილ ყოველთვიურ საარსებო

¹ შრომის ბაზარი საქართველოში – 2003-2005. სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბ., 2006, გვ. 115.

მინიმუმს.

პირები, რომლებიც ეკონომიკური საქმიანობით თვეში საშუალოდ ორ კვირაზე ნაკლები ხნის განმავლობაში არიან დაკავებული და ამისთვის დებულობენ საარსებო მინიმუმზე ნაკლებ შემოსავალს, უპრიანია იწოდებოდნენ არასრულად (ნაწილობრივ) დასაქმებულებად.

თვითდასაქმებულს უწოდებენ პირს, რომელიც ახორციელებს საკუთარი ინიციატივით წამოწყებულ ეკონომიკურ საქმიანობას, რათა მიიღოს შემოსავალი ნატურით ან ფულის სახით. „თვითდასაქმებულის“ განსაზღვრასაც თითქმის იგივე ნაკლოვანებები ახასიათებს, რაც „დასაქმებულის“ განსაზღვრას, ამიტომ ჩვენ მიერ ზემოთ გამოთქმული შენიშვნები ძირითადად ამაზეც ვრცელდება. ერთ-ერთი მთავარი განმასხვავებელი ისაა, რომ აქ სამუშაო დროის ფაქტორს ნაკლები მნიშვნელობა აქვს.

დასაქმების დონე. ზოგიერთ ქართულ წყაროში ეს საკითხი ისეა წარმოდგენილი, რომ ადვილი შესაძლებელია მკითხველი დაიბნეს. მოვიტანთ ორიოდ ამონარიდს:

„დასაქმების დონე, ე.ი. შრომით პროცესში ჩართვა, დამოკიდებულია თანაფარდობაზე – შრომისუნარიანი მოსახლეობის რაოდენობასა და სამუშაო ადგილებს შორის, აგრეთვე სამუშაო ადგილების შესაბამისობაზე იმ მუშაკების გამოყენების შესაძლებლობასთან, რომლებიც შეზღუდულნი არიან პროფესიით, სპეციალიზაციით, სამუშაო გამოცდილებით, ცოდნითა და უნარით“¹.

რომ არაფერი ვთქვათ ამ ამონარიდის მეორე ნაწილის ბუნდოვნობაზე, პირველ ნაწილში მსჯელობა უნდა იყოს არა შრომისუნარიანი მოსახლეობის რაოდენობასა და სამუშაო ადგილებს შორის თანაფარდობაზე, არამედ შრომისუნარიანი ასაკის დასაქმებულთა რიცხოვნობასა და ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობას შორის თანაფარდობაზე.

მეორე ამონარიდი ასეთნაირად უღერს: „დასაქმების დონე – დასაქმებულთა მთლიანი რიცხოვნობის შეფარდება ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის რიცხოვნობასთან“¹.

¹ ეკონომიკის ენციკლოპედიური ლექსიკონი, თბ., 2005, გვ. 193.

ეს უფრო ახლოსაა ჭეშმარიტებასთან, მაგრამ დაზუსტებას მაინც საჭიროებს. მხედველობაში გავსებს ის გარემოება, რომ როგორც მრიცხველში, ისე მნიშვნელში უნდა ავიღოთ არა ყველა ასაკის, როგორც მოტანილ ამონარიდშია აღნიშნული, არამედ მხოლოდ შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობა.

უმუშევარი. შსო-ის მკაცრი კრიტერიუმით, უმუშევარია 15 წლის და უფროსი ასაკის პირი, რომელიც გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, მზად არის დაიწყოს მუშაობა და ეძებს სამუშაოს. ამავე ორგანიზაციის შერბილებული კრიტერიუმით კი, უმუშევარია 15 წლის და უფროსი ასაკის ის პირიც, რომელიც გამოსაკვლევი კვირის განმავლობაში არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, არ ეძებს სამუშაოს, რადგან გადაეწურა მისი შოვნის იმედი, მაგრამ შოვნის შემთხვევაში მზად არის შეუდგეს მუშაობას².

„დაუსაქმებელი“ და „უმუშევარი“ არ არის იდენტური ტერმინები. ყველა უმუშევარი დაუსაქმებელია, მაგრამ ყველა დაუსაქმებელი უმუშევარი არ არის. მაგალითად, დაუსაქმებელია (ე.ი. მთლიანი შიგა პროდუქტის შემქმნელ საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში არ მონაწილეობს) დიასახლისი, რომელიც მცირეწლოვანი ასაკის ბავშვების აღზრდითა და საკუთრივ მისი ოჯახის წევრების მოვლითაა დაკავებული, მაგრამ ის უმუშევრად არ ითვლება. არც მოხუცი (ვთქვათ, 90 წლის) პენსიონერია უმუშევარი, მაშინაც კი, როცა ის არაა ჩაბმული საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში. პირი, რომელსაც ენიჭება უმუშევრის სტატუსი, გარკვეულ მოთხოვნებს უნდა აკმაყოფილებდეს: ჯერ ერთი, ის უნდა იყოს შრომისუნარიანი ასაკის. თუ ეს პრინციპი არ იქნება დაცული, სამუშაო ადგილებით უზრუნველყოფის თვალსაზრისით, წაიშლება ზღვარი შრომისუნარიანი და საპენსიო ასაკის პირებს შორის და სწორ წარმოდგენას ვერ მივიღებთ ქვეყნის შრომის ბაზარზე რეალურად არსებული მდგომარეობის შესახებ¹. ამიტომ

¹რ. ასათიანის დასახ. ნაშრომი, გვ. 73.

² ლ. ჩიქავა, შრომითი რესურსები და მათი გამოყენება. იხ. „კახეთის ბუნებრივი რესურსები და მათი გამოყენების პერსპექტივები“, თბილისი, 2008, გვ. 274.

უპრიანი, ჯერ ერთი, მოქმედ მეთოდიკაში, ნაცვლად „15 წლის და უფროსი ასაკის პირისა“, ჩაიწეროს „შრომისუნარიანი ასაკის პირი“; მეორე, დაუსაქმებელ მოქალაქეს უნდა ჰქონდეს საზოგადოებრივ შრომით საქმიანობაში აქტიურად ჩაბმის, ანუ მუშაობის სურვილი. ზოგიერთი ჩვენი კოლეგა არ იზიარებს ამ შეხედულებას. ასე მაგალითად, ერთ-ერთ პუბლიკაციაში ვკითხულობთ: „... არასწორია, როდესაც „უმუშევარის“ განმარტებაში... ძირითადი აქცენტი გადაიტანება ადამიანის გადაწყვეტილებაზე – სურს თუ არა მას მუშაობა“¹.

ვფიქრობთ, ეს შენიშვნა უსაფუძვლო და მიუღებელია იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ, თუ მოქალაქე მუშაობის სურვილს არ ამჟღავნებს, ის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის კატეგორიას არ განეკუთვნება, ამიტომ მსჯელობაც კი ზედმეტია იმაზე, ის უმუშევრად ითვლება თუ არა; მესამე, პირი, რომელიც მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, ვერ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, მაგრამ აქვს მუშაობის სურვილი და მზადაა მუშაობის დაწყებისთვის, როგორც წესი, უნდა იჩენდეს აქტიურობას.

განვითარებული ქვეყნების მაგალითზე თუ ვიმსჯელებთ, სამუშაოს ძებნაში აქტიურობის გამოვლენის საუკეთესო გზაა დასაქმების (სახელმწიფო ან კერძო) სამსახურში რეგისტრაცია და დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში უმუშევრობისთვის ერთგვარი დახმარების გაწევა სახელმწიფოს მხრივ. ასეთი კარგად ორგანიზებული სამსახურების ნაყოფიერი ფუნქციონირება ხელს უწყობს უმუშევართა შედარებით სწრაფ და სპეციალობების (პროფილის) მიხედვით დასაქმებას.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური მოქალაქეთა დასაქმების მხრივ არსებულ მდგომარეობას ადგენს შინამეურნეობათა შერჩევითი გამოკვლევის მონაცემებით, მაგრამ იმიტომ კი არა, რომ ეს საუკეთესო მეთოდია, არამედ იმიტომ, რომ ფაქტიურად არ ხდება უმუშევართა რეგისტრაცია, გაუქმებულია

¹ რ. აბესაძე, ეკონომიკური განვითარება და უმუშევრობა. იხ. პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე და აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის დაბადებიდან 105-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული - „ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები განვითარების თანამედროვე ეტაპზე“, თბილისი, 2010.

თვით ის სამსახური, რომლის ერთ-ერთი მთავარი ფუნქცია უმუშევართა დაფიქსირებაა.

რამდენადაც ჩვენთვის ცნობილია, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნულმა სამსახურმა ამ ბოლო პერიოდში რატომღაც შეწყვიტა ე.წ. შერბილებული კრიტერიუმით უმუშევრობის მაჩვენებლის გაანგარიშება. ამით ხომ მხედველობის გარეთ რჩება ეკონომიკურ მეცნიერებაში „ჩახშობილი“ უმუშევრობის ფორმით ცნობილ უმუშევართა საკმაოდ სოლიდური რაოდენობა. ოფიციალური მონაცემებით, ასეთი კატეგორიის მოსახლეობის რიცხოვნობა საქართველოში 2005 წელს 56,2 ათ. კაცს შეადგენდა¹. ამ სერიოზული საკითხისადმი ესოდენ ზედაპირული მიდგომა ხელოვნურად ამცირებს ქვეყანაში უმუშევართა რიცხოვნობას. რატომ? – იმიტომ, რომ ნამდვილი (ტიპური) უმუშევრები (ცხადია, ვგულისხმობთ შრომისუნარიანი ასაკის მოქალაქეებს) სწორედ ესენი არიან. სამუშაოს მოძებნისადმი მათი არააქტიური დამოკიდებულება განპირობებულია არა იმით, რომ არ სურთ მუშაობა, არამედ იმით, რომ არაერთგზის იმედგაცრუების გამო, ჩაიქნიეს ხელი სამუშაოს პოვნაზე.

მოქალაქეთა ამ კატეგორიის სამუშაოს მოძებნაში გააქტიურება შეუძლია დასაქმების კარგად ორგანიზებულ სამსახურს, რომელიც უმუშევრებს არა მარტო თავისუფალ ვაკანსიებს შესთავაზებს, არამედ ასევე იზრუნებს მათი გადამზადებისა და ცოდნის მარაგის მეცნიერებისა და ტექნიკის თანამედროვე მიღწევებით გამდიდრებისთვის. საქართველოში არსებული დასაქმების სამსახური, ალბათ, იმიტომ გაუქმდა, რომ იგი ვერ ასრულებდა ამგვარ ფუნქციებს. ბუნებრივია, უმუშევარი არც კი ეცდება იმას, რომ მიაკითხოს იმ სამსახურს, რომელიც, წინასწარვეა ცნობილი, ვერანაირ ქმედით დახმარებას ვერ გაუწევს.

უმუშევართა მხრივ ასეთი რწმენის დაკარგვის მიუხედავად, ვურჩევთ საქართველოს ხელისუფლებას კვლავ მიუბრუნდეს დასაქმების ისეთი სამსახურის, ანუ შრომის ბირჟის შექმნას,

¹შრომის ბაზარი საქართველოში – 2003-2005. სტატისტიკური აპულიკაცია, თბილისი, 2006. გვ.15.

რომელიც დააკმაყოფილებს თანამედროვე მოთხოვნებს და თვალსაჩინო წვლილს შეიტანს უმუშევრობის მინიმუმამდე დაყვანაში.

აღნიშნული შენიშვნების გათვალისწინებით, ტერმინი „უმუშევრის“ შინაარსის ჩვენგული გაგება ასეთია: უმუშევარი არის შრომისუნარიანი ასაკის პირი, რომელიც, მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო, გამოსაკვლევ კვირის განმავლობაში არ ეწევა ეკონომიკურ საქმიანობას, აქვს შრომითი საქმიანობის როგორც უნარი, ისე სურვილი, მზად არის მუშაობის დაწყებისთვის და რეგისტრირებულია შრომის ბირჟაზე. ასეთი სამსახურის არარსებობისას, დროებითი ღონისძიების სახით, უმუშევართა რიცხოვნობის დასადგენად შეიძლება გამოყენებულ იქნეს შინამეურნეობათა შერჩევითი გამოკვლევის მეთოდი, როგორც ეს ხდება საქართველოში (და არა მარტო საქართველოში).

უმუშევრობის დონე. ეკონომიკურ ლიტერატურაში გვხვდება მისი არაერთგვაროვანი (ე.ი. სწორ და მართებულთან ერთად, არასწორი და არაზუსტი) გაგება. ასე მაგალითად, ქართულ ენაზე ერთ-ერთ ახალგამოცემულ ნაშრომში ვკითხულობთ: „უმუშევრობის დონე – დაუსაქმებელი შრომისუნარიანი ასაკის მქონე მოსახლეობის ხვედრითი წილი შრომისუნარიანი ასაკის მქონე მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში“.

ამ ამონარიდის ორივე კომპონენტი, ე.ი. როგორც მრიცხველი, ისე მნიშვნელი, საჭიროებს დაზუსტებას. ჩვენი აზრით, მისი სწორი ვარიანტია: „უმუშევრობის დონე - შრომისუნარიანი ასაკის უმუშევართა რიცხოვნობის შეფარდება ამავე ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობასთან, გამომხატული პროცენტებში“.

სამუშაო ძალა. ვიზიარებთ სამუშაო ძალის ისეთ გაგებას. რომლის მიხედვითაც იგი წარმოგვიდგება როგორც შრომისუნარიანი ასაკის დასაქმებულთა და უმუშევართა ერთობლიობა¹, ანუ ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა.

ამ მხრივ საკამათო (მაგალითად, გრ. მენქიუსთან) მხოლოდ ისა გვაქვს, რომ სამუშაო ძალის ხვედრითი წონის გაანგარიშე-

ბისას მისი რიცხოვნობა უნდა შეეფუფარდოს არა ზრდასრული მოსახლეობის რიცხოვნობას², რომელშიც პენსიონერებიც შედიან, არამედ შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის რიცხოვნობას³.

არსებობს სამუშაო ძალის სხვანაირი ინტერპრეტაციაც. მხედველობაში გვაქვს სამუშაო ძალა როგორც საქონელი. ამ საკითხთან დაკავშირებით, ერთ-ერთ უახლეს პუბლიკაციაში ვკითხულობთ: „ჩვენ მიგვაჩნია, რომ სამუშაო ძალის (გაგებული, როგორც ადამიანის ფიზიკურ და გონებრივ უნართა ერთობლიობა) ჩათვლა საქონლად არასწორია, ვინაიდან საქონელი არის პროდუქტი, რომელიც დამზადებულია გასაყიდად და გაყიდვის შემდეგ იგი იცვლის მესაკუთრეს. წარმოების პროცესში ადგილი აქვს არა პიროვნების უნარის გაყიდვას, არამედ მის დაქირავებას, ვინაიდან უნარის მესაკუთრედ კვლავ ეს პიროვნება რჩება და მისი უნარი არათუ მცირდება, არამედ, უმეტეს შემთხვევაში, იზრდება კიდევაც. უნარი რომ გაიყიდოს, მაშინ მისი მესაკუთრე ადამიანიც უნდა გაიყიდოს... მუშაკი კი არ ყიდის თავის უნარს, არამედ იყენებს მას წარმოების პროცესში (შრომობს) მესაკუთრის სასარგებლოდ, რისთვისაც იღებს გასამრჯელოს“⁴.

ჯერ ერთი, სამუშაო ძალის, როგორც ადამიანის პოტენციური მწარმოებლური ძალის, საქონლად არ აღიარება არასწორი, თანაც იმ „არგუმენტის“ მოშველიებით, რომ საქონელი არის პროდუქტი, რომელიც დამზადებულია გასაყიდად და გაყიდვის შემდეგ იგი იცვლის მესაკუთრეს. განა ცოტაა ისეთი სპეციფიკური საქონელი, რომლის გასხვისებისას მესაკუთრე არ კარგავს მასზე საკუთრების უფლებას? ასეთია, მაგალითად, ცოდნა. თუმცა, თუ კარგად დავუკვირდებით, დავინახავთ, რომ შრომის უნარის გასხვისებით, მისი

¹რ. ასათიანის დასახ. ნაშრომი, გვ. 362.

²გრ. მენქიუს დასახ. ნაშრომი, გვ. 583.

³რ. ასათიანის დასახ. ნაშრომი, გვ. 324.

⁴რ. აბესაძის დასახ. ნაშრომი, გვ. 8.

განკარგვის (სურვილისამებრ გამოყენების) უფლება გამყიდველის ხელიდან მყიდველის (დამქირავებლის) ხელში გადადის; მეორე, საბაზრო ეკონომიკის პირობებში სწორედ ადამიანის შრომის უნარი იყიდება, წარმოების მუშაკს კი ქირაობენ; მესამე, შრომის უნარის გაყიდვა სრულებით არ ნიშნავს იმავე დროს მისი მესაკუთრე ადამიანის გაყიდვას; „მეოთხე, იმის გამო, რომ მუშაკი ყიდის შრომის უნარს, ამ უკანასკნელს წარმოების პროცესში იყენებს არა თვითონ, არამედ მეწარმე (დამქირავებელი); დაბოლოს, მიუღებელ რეკომენდაციად მიგვაჩნია რჩევა სამუშაო ძალის ეკონომიკურ ლიტერატურაში მხოლოდ დასაქმებულთა და უმუშევართა ერთობლიობის გაგებით გამოყენების შესახებ.

შრომითი რესურსები. ეკონომიკურ ლიტერატურაში არ არსებობს ერთიანი შეხედულება ამ ტერმინის შინაარსის გაგებაში. ჩვენი აზრით, იგი არ შემოიფარგლება შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობით. გარკვეული ზომით მოიცავს შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი და შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობის იმ ნაწილსაც, რომელიც დასაქმებულია (ნაწილობრივ დასაქმებულთა ჩათვლით) ან აქვს შრომით საქმიანობაში მონაწილეობის სურვილი და მზადაა მუშაობისთვის.

ამ მომენტების გათვალისწინებით, „შრომითი რესურსების“ შინაარსი დაახლოებით ასე შეიძლება ჩამოვაცალიბოთ: შრომითი რესურსები – ერთობლიობა შრომისუნარიანი ასაკის ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის, ასევე, შრომისუნარიან ასაკს მიუღწეველი და შრომისუნარიან ასაკს გადაცილებული მოსახლეობის იმ ნაწილისა, რომელიც მეტ-ნაკლებად დასაქმებულია ან აქვს შრომით საქმიანობაში აქტიური მონაწილეობის უნარი, სურვილი და მზადაა მუშაობის დაწყებისთვის.

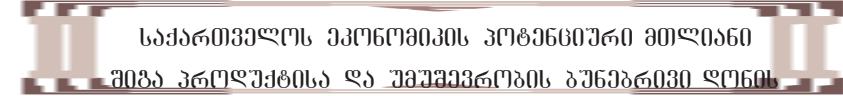
ასეთია ჩვენი მოკრძალებული მოსაზრებები დასმულ საკითხ-

ებზე. დიდი სიამოვნებით გაგვანალიზებთ განსხვავებულ შეხედულებებს და შესაძლებლობის ფარგლებში გავითვალისწინებთ კიდევ.

Importance of Contextual Meaning of Some Debatable Economic Terms

L. Chikava

Defining terms precisely is of essential importance for conducting scientific discussions properly. We mean not form but the content of these discussions. The more unambiguous and internationally unified the terms are, the more easily the idea of every author's discussions can be understood and the figures calculated on the base of them compared. There are a lot of misunderstandings in this field. Our comments regards such basic terms in Economics and Statistics as: economically active population, economically inactive population, level of economic activity of the population, employed, self-employed, employment rate, unemployed, unemployment rate, labor force, labor resources.

ეკონომეტრიკული შეფასება

იური ანანიავშილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

პოტენციური მშპ უმნიშვნელოვანესი საანალიზო მაკროეკონომიკური მაჩვენებელია და ხშირ შემთხვევაში ქვეყანაში გასატარებელი ეკონომიკური პოლიტიკით გათვალისწინებული ღონისძიებების ხასიათის განმსაზღვრელად გვევლინება. ეკონომიკურ ლიტერატურაში პოტენციური მშპ-ს (შემოკლებით—პოტენციური გამოშვების) რამდენიმე, შეიძლება ითქვას, ერთმანეთის ეკვივალენტურ განმარტებას ვხვდებით. ერთი მათგანის მიხედვით, „პოტენციური ეწოდება გამოშვებას, რომლის მიღებაც შესაძლებელია წარმოების ფაქტორების სრული გამოყენების პირობებში“¹.

ამ (და არა მარტო) განმარტებაში ფიგურირებს რესურსების ან წარმოების ფაქტორების სრული გამოყენების ცნება. ამიტომ, საჭიროა ამ უკანასკნელის დაზუსტება. საქმე ისაა, რომ ერთმანეთისაგან უნდა განვასხვავოთ სრული გამოყენება ფიზიკური და ეკონომიკური თვალსაზრისით. ფიზიკური სრული გამოყენება მკაცრი მოთხოვნაა და, მაგალითად, შრომითი რესურსის მიმართ ნიშნავს, რომ ყველა შრომისუნარიანი ადამიანი დასაქმებული იქნება წლის განმავლობაში და თითოეული მათგანი დღეში 16 საათს იმუშავებს². დაახლოებით ანალოგიური შეიძლება ითქვას ძირითადი კაპიტალის მიმართაც – ფიზიკური სრული გამოყენება, სავარაუდოდ, გულისხმობს კაპიტალის სადღეღამისო უწყვეტ ფუნქციონირებას ტექნოლოგიური ნორმებით გათვალისწინებული მოცდენების გამოკლებით.

¹ Дорнбуш Р., Фишер С. Макроэкономика. Пер. с англ. - Москва, МГУ, 1997. с. 25.

² იქვე, გვ. 24.

პოტენციური მშპ-ის განმარტება ეფუძნება ფაქტორების სრული გამოყენების ეკონომიკურ და არა ფიზიკურ კონცეფციას. ფიზიკური სრული გამოყენებისაგან განსხვავებით, ეკონომიკური თვალსაზრისით ფაქტორების სრული გამოყენება პირობით დატვირთვას ატარებს და გარკვეულ შეთანხმებებს ეფუძნება. შეიძლება ითქვას, რომ იგი მკაცრად განსაზღვრული არ არის და სხვადასხვა დროსა და სხვადასხვა ქვეყანაში სხვადასხვა კრიტერიუმითა და მაჩვენებლებით ხასიათდება. ხშირ შემთხვევაში, წარმოების ფაქტორის სრული გამოყენება გულისხმობს მდგომარეობას, რომლის დროსაც მოცემული ფაქტორის ბაზარი იმყოფება წონასწორობაში. კერძოდ, კლასიკური ეკონომიკური თეორიის მიხედვით, თუ შრომის ბაზარზე მოთხოვნა და მიწოდება ერთმანეთს ემთხვევა, მაშინ ადგილი აქვს სრულ დასაქმებას, რომლის დროსაც ეკონომიკაში მხოლოდ ნებაყოფლობითი უმუშევრობა არსებობს¹. ამ კრიტერიუმის თანახმად, წონასწორობისას შრომითი რესურსები სრულად არის გამოყენებული, რადგანაც იგულისხმება, რომ ყველა დასაქმებულია, ვისაც არსებული ხელფასის პირობებში სურს მუშაობა.

სრული დასაქმების სინონიმად, ხშირად, ბუნებრივი უმუშევრობა განიხილება, რომლის დასახასიათებლად მ. ფრიდმანმა (1968 წ.) და ე. ფელდსმა (1967 წ.) შემოიღეს უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მაჩვენებელი - NRU. ეს მაჩვენებელი გამოსახავს უმუშევრობის დონეს, რომლისკენაც ეკონომიკა მიისწრაფვის გრძელვადიან პერსპექტივაში, ანუ იგი შეესაბამება შრომის ბაზრის მდგომარეობას, როცა სრულად არის დაძლეული ეკონომიკაზე მოკლევადიანი შოკების ზემოქმედება². ბუნებრივი უმუშევრობის სხვანაირი სახელწოდებაა უმუშევრობა სრული დასაქმების პირობებში. ითვლება, რომ ამ შემთხვევაში ეკონომიკაში მხოლოდ ფრიქციული და სტრუქტურული უმუშევრობა არსებობს. ვინაიდან უმუშევრობის აღნიშნული სახეობების არსებობა განპირობებულია არა ეკონომიკის “ცუდი” მუშაობით, არამედ ეკონომიკისათვის თანმდევი სხვა ობიექტური გარემოებებით, ბუნებრივი უმუშევრობის სიტუაცია განიხილება როგორც სრული დასაქმება.

¹Тарасевич Л. С., Гальперин В. М., Гребенников П. И., Леуский А. И. Макроэкономика. С.-Петербург, СПбГУЭФ. 1999. сс. 189-190.

² Ахундова О. В., Коровкин А. Г. Опыт оценки естественного уровня безработицы в экономике России. http://www.ecofor.ru/pdf.php?id=books/kor_04/25

სრული დასაქმების კიდევ ერთი მახასიათებელია NAIRU - “უმუშევრობის დონე, რომელიც არ იწვევს ინფლაციის აჩქარებას”. ეს მაჩვენებელიც, ხშირ შემთხვევაში, გაიგივებულია უმუშევრობის ბუნებრივ დონესთან. იგი საფუძვლად უდევს ფილიპის მოდიფიცირებულ (ვერტიკალურ) მრუდს და გამოიყენება ინფლაციისა და შრომის ბაზრის წონასწორობის მდგომარეობის კავშირის დასახასიათებლად. NAIRU -ზე დაფუძნებული კონცეფცია ინფლაციის დონის ცვლილებას განიხილავს, როგორც შრომის ბაზრის ფენომენს და თვლის, რომ ამ ბაზრის წონასწორობის შემთხვევაში ინფლაცია სტაბილურია, რადგანაც მისი ფაქტორები და მოსალოდნელი მნიშვნელობები ერთმანეთს ემთხვევა.

უმუშევრობის ბუნებრივ დონეზე (ანუ სრული დასაქმების შესაბამის უმუშევრობის დონეზე), როგორც ეკონომიკურ მახასიათებელზე, მრავალი ფაქტორი ზემოქმედებს. მათ შორისაა მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა, მუშაკების პროფკავშირებით მოცვის ხარისხი, მიგრაციული და ემიგრაციული პროცესები, სოციალური უზრუნველყოფის სისტემა, ეკონომიკური ზრდის ტემპები, ეკონომიკის დარგობრივი სტრუქტურის თავისებურება, დასაქმების სახელმწიფო პროგრამების არსებობა, ტექნოლოგიური პროგრესი, შრომის მწარმოებლურობის დონე და სხვა. სხვადასხვა ქვეყანაში და დროის სხვადასხვა პერიოდში ამ ფაქტორების როლი ერთი და იგივე არ არის, ამიტომ, ბუნებრივი უმუშევრობის დონის მაჩვენებელი შეიძლება განსხვავებული იყოს როგორც ქვეყნების, ასევე დროის პერიოდების მიხედვით. მაგალითად, ა. მელიხოვისა და ა. საზოვას ნაშრომში¹ მოყვანილია ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) მონაცემები, რომლის თანახმადაც 1980-1999 წლებში აღნიშნული ფაქტორების მოქმედების შედეგად უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მაჩვენებლის სიდიდე მნიშვნელოვნად განსხვავებული იყო ქვეყნების მიხედვით და გაიზარდა ავსტრიაში - 1,9%-დან 4,9%-მდე, გერმანიაში - 3,3%-დან 6,9%-მდე, იტალიაში - 6,8%-დან 10,4%-მდე, იაპონიაში - 1,95%-დან 4%-მდე, ესპანეთში - 7,85%-დან 15,1%-მდე.

¹ Melihovs A., Zasova A. The Assessment of Natural Rate of Unemployment and Capacity Utilisation in Latvia. Working Paper 22. 2009. http://www.bank.lv/images/img_lb/izdevumi/english/citas/wp_2009-2_melihovs-zasova.pdf

დიდ ბრიტანეთში - 4,4%-დან 7,3%-მდე, ფინეთში - 4,3%-დან 9%-მდე. მ. ბურდასა და ჩ. ვიპლოშის მაკროეკონომიკის ცნობილ სახელმძღვანელოში¹ აღნიშნულია, რომ 1966-1995 წლებში ბუნებრივი უმუშევრობის დონე სხვა მრავალი ქვეყნის მსგავსად შეიცვალა აშშ-შიც და 5,2%-დან 6,3%-მდე გაიზარდა. ვ. ბრაგინისა და ვ. ოსაკოვსკის სტატიაში² მოცემულია უმუშევრობის ბუნებრივი დონის განსაზღვრის მცდელობა რუსეთის ფედერაციის ეკონომიკისათვის. ხოდრიკ-პრესკოტის მოდიფიცირებული ფილტრის საფუძველზე, მათ მიერ მიღებული შედეგების თანახმად რუსეთში 1994-1997 წლებში უმუშევრობის ბუნებრივი დონე 12%-დან 12,4%-მდე მერყეობდა, 2003 წლისათვის კი ეს მაჩვენებელი 8,1%-მდე შემცირდა.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს შრომის ბაზრისადმი მიძღვნილ პუბლიკაციებშიც ვხვდებით უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მაჩვენებელს. ავტორთა ერთ ნაწილს³ მიაჩნია, რომ საქართველოს ეკონომიკაში, აშშ-ის ეკონომიკის მსგავსად, სრული დასაქმების პირობებში უმუშევრობის დონე დაახლოებით 6%-ს შეადგენს, მეორე ნაწილის მოსაზრებით, საქართველოსათვის ნორმალურად უნდა მივიჩნიოთ უმუშევრობის ბუნებრივი დონე, რომელიც 4,5% -დან 5,7%-მდე ფარგლებშია მოქცეული⁴. გვთავაზობენ ბუნებრივი დონის უფრო მაღალ, კერძოდ კი 10%-იან, მაჩვენებელსაც⁵. სამწუხაროდ, ყველა ამ შემთხვევაში, ბუნებრივი დონის განსაზღვრა ეფუძნება ავტორების ვარაუდს და არა რაიმე დასაბუთებულ მეთოდს, ამიტომ საქართველოს შესახებ აქ მოყვანილი მნიშვნელობები ნაკლებ სარწმუნოა და შემდგომ დაზუსტებას საჭიროებს.

აქამდე ჩვენ ვმსჯელობდით წარმოების ერთი ფაქტორის –

¹ შრომის სრული გამოყენების შესახებ. პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობა. **Бурда М., Виплош Ч. Макроэкономика. Европейский текст. С.-Петербург, Судостроение. 1998. с. 152.**

² **Брагин В. А., Осаковский В. В. Оценка естественного уровня безработицы в России в 1994-2003 гг.: эмпирический анализ. // Вопросы экономики. 2004, №3.**

³ ლაცაბიძე ნ. ცარციძე მ. უმუშევრობის ეკონომიკური და სოციალური შედეგები საქართველოში // ეკონომიკა და ბიზნესი, №2, 2009.

⁴ წერეთელი გ., ბიბილაშვილი ნ. პოსტკომუნისტურ ქვეყანაში უმუშევრობით გამოწვეული ნეგატიური ეკონომიკური შედეგების განსაზღვრისა და შემცირების გზები (საქართველოს მაგალითზე). თბილისი, მეცნიერება, 2004, გვ. 65.

⁵ კვარაცხელია დ. საქართველოს მთლიანი შიგა პროდუქტის დანაკარგები ოუკენის კანონის მიხედვით. // ეკონომიკა და ბიზნესი. №4, 2010.

ენელობის დადგენაში არანაკლებ როლს საწარმოო სიმძლავრეების, მათ შორის კაპიტალის, სრული გამოყენება ასრულებს. 1978 წელს რ. მაკელჰათანმა (McElhattan) საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენების ხარისხის დასახასიათებლად შემოიღო NAIRU-ს ანალოგიური მახასიათებელი NAIRCU (ზოგჯერ იხმარება NAICU). ამ აბრავიატურის გაშლილი სახელწოდებაა “საწარმოო სიმძლავრეების დატვირთვის დონე, რომელიც არ იწვევს ინფლაციის აჩქარებას”. შემოკლებით NAIRCU-ს შეიძლება ვუწოდოთ საწარმოო სიმძლავრეების დატვირთვის ბუნებრივი დონე. NAIRU-ს მსგავსად, ეს მაჩვენებელიც პირობითია, არადაკვირვებადია, მაგრამ ეკონომეტრიკული და შეფასების სხვა მეთოდების გამოყენებით დადგენილია, რომ, ზოგადად, განვითარებული ეკონომიკის მქონე ქვეყნებისათვის NAIRCU 75%-დან 85%-ის ფარგლებშია მოქცეული¹. სხვადასხვა გაანგარიშებით NAIRCU-ს შეფასება აშშ-ისათვის სტაბილურად დაახლოებით 82 %-ია². ევროპის რამდენიმე ქვეყნისათვის კი, 1986-1996 წლების მინაცემებით, NAIRCU-ს შეფასება ბუნებრივი დონეზე მაღალია: გერმანიისა და საფრანგეთისათვის - დაახლოებით 85-86%, ბელგიისა და იტალიისათვის - დაახლოებით 78-79%. NAIRCU-ს შეფასების მცდელობა არსებობს რუსეთის ფედერაციისათვისაც. კერძოდ, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მოხსენებაში³ აღნიშნულია, რომ 2004 წლისათვის NAIRCU-ს წერტილოვანი შეფასება საკმაოდ არაერთგვაროვანი იყო და “რუსული ეკონომიკური ბარომეტრის” (РЭБ) გაანგარიშებით 74,6% შეადგენდა, გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკის ინსტიტუტის (ИЭПП)

¹ **Российская Федерация. Отдельные вопросы; Доклад Международного Валютного Фонда по Российской Федерации № 05/379. Октябрь 2005 года. с. 8. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/rus/cr05379r.pdf>**

² **Garner A. C. 1994. Capacity Utilization and U. S. Inflation, Economic Review, Forderal Reserve Bank of Kansas Citi, Vol. 74, No. 4. <http://www.kc.frb.org/PUBLICAT/ECONREV/pdf/4q94garn.pdf>**

³ **Melihovs A., Zasova A. The Assessment of Natural Rate of Unemployment and Capacity Utilisation in Latvia. Working Paper 22. 2009. http://www.bank.lv/images/img_lb/izdevumi/english/citas/wp_2009-2_melihovs-zasova.pdf**

⁴ **Российская Федерация. Отдельные вопросы; Доклад Международного Валютного Фонда по Российской Федерации № 05/379. Октябрь 2005 года. с. 12. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/rus/cr05379r.pdf>**

გაანგარიშებით – 65%, ხოლო “ეკონომიკური კონიუნქტურის ცენტრის” (ИЭК) გაანგარიშებით კი - 57%. სამწუხაროდ, აღნიშნული მაჩვენებლის შეფასების რაიმე მცდელობა საქართველოსათვის არ არსებობს (ყოველ შემთხვევაში, ასეთი რამ ჩვენთვის ცნობილი არ არის).

NAIRCU-ს ზემოთ მოყვანილი ყველა მნიშვნელობა 100%-ზე ნაკლებია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ეკონომიკური თვალსაზრისით საწარმოო სიმძლავრეების “სრული გამოყენება”, შრომითი რესურსების ანალოგიურად, არ ნიშნავს მის 100%-იან დატვირთვას. საწარმოო სიმძლავრეების ნაწილის დაუტვირთავი სახით არსებობის მიზანშეწონილობის ერთ-ერთ მიზეზად შეიძლება მივიჩნიოთ ის, რომ, როგორც წესი, მოკლევადიან პერიოდში ახალი კაპიტალის შექმნა დანახარჯების მზარდი ეფექტით ხასიათდება. ამიტომ, ფირმები ოპტიმალურად მიიხედავენ ისეთ სიტუაციას, როცა მოთხოვნის ცვალებადობის პირობებში მოკლევადიან პერიოდში ნაკლები დანახარჯებით შეიძლება მიწოდების გაზრდა. ეს კი ფირმებისათვის ხელმისაწვდომია მხოლოდ სიმძლავრეების 100%-ზე ნაკლები დატვირთვის პირობებში.

სამუშაო ძალისა და საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენების მაჩვენებლები NAIRU და NAIRCU თავისთავად მნიშვნელოვანი სიდიდეებია, რადგანაც ისინი ეკონომიკის მდგომარეობის ინდიკატორებს მიეკუთვნება. მაგრამ ამ მაჩვენებლების ცოდნა, პირველ რიგში, საჭიროა იმისათვის, რომ შევაფასოთ პოტენციური გამოშვებისა და პოტენციური გამოშვებიდან მშპ-ის ჩამორჩენის (გადახრის) მნიშვნელობები.

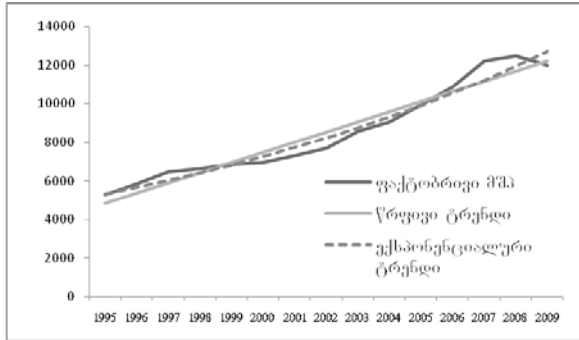
პოტენციური გამოშვების შეფასების მეთოდების მიმოხილვა. პრაქტიკაში პოტენციური გამოშვებისა და მიუღებელი გამოშვების (ანუ პოტენციური გამოშვებიდან ჩამორჩენის) შესაფასებლად რამდენიმე მიდგომა გამოიყენება. მათ დეტალურ მიმოხილვას შეიძლება გავეცნოთ სსფ-ს, ევროპის ცენტრალური ბანკის (ECB) და ეროვნული ცენტრალური ბანკების სამუშაო დოკუმენტებში, აგრეთვე, ეკონომიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის (OECD) წარმომადგენლების პუბლიკაციებში, რომლებიც სხვადასხვა ქვეყნის ეკონომიკის მდგომარეობის კვლევის შედეგებს ასახავს და აღვიღად ხელმისაწვდომია ინტერნეტის საიტებიდან¹. არსებული მიდგომები

შეიძლება რამდენიმე ჯგუფად დაყოფილი: წინასწარ მოცემული ტრენდის აგებაზე, სტატისტიკური ფილტრების გამოყენებაზე და საწარმოო ფუნქციებზე დაფუძნებული მიდგომები. ჩამოთვლილთაგან ყველაზე მარტივია მოცემული ტრენდის არითმეტიკული მორგების მეთოდი. მისი გამოყენებისას იგულისხმება, რომ პოტენციური გამოშვების დინამიკა აღიწერება ტრენდის სახით, რომელსაც, კონკრეტული პერიოდისა და ქვეყნის სპეციფიკიდან გამომდინარე, შეიძლება ჰქონდეს წრფივი $Y^* = a + b$, კვადრატული $Y^* = a + b + t^2$, ექსპონენციალური $Y^* = a \cdot b$ და სხვა სახე. მოყვანილ გამოსახულებებში Y^* პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობაა, a , b და c - სტატისტიკურად განსაზღვრული პარამეტრები, t - დროის აღმნიშვნელი ცვლადი. მაგალითად, თუ განვიხილავთ საქართველოს ეკონომიკას 1995-2009 წლებში და პოტენციური მშპ-ის წლიური მნიშვნელობების დინამიკას მოვარგებთ ტრენდს, მაშინ სტატისტიკური კრიტერიუმების თვალსაზრისით ზემოთ მოყვანილი ტრენდებიდან განსაკუთრებით მისაღებს წრფივი და ექსპონენციალური წარმოადგენს.

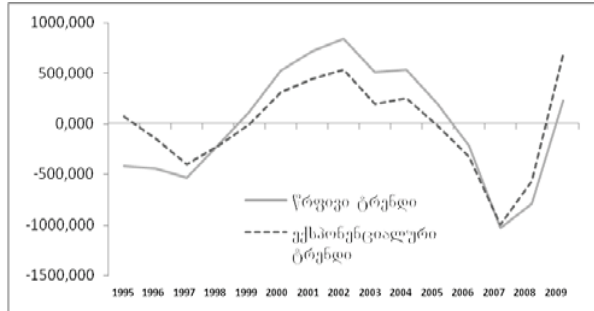
პოტენციური გამოშვების წრფივი ტრენდით შეფასების შედეგად ვღებულობთ, რომ აღნიშნულ პერიოდში საქართველოში სხვაობა პოტენციურ და ფაქტობრივ გამოშვებებს შორის დადებითი იყო 1999-2005, 2009 წლებში და უარყოფითი 1995-1998 და 2006-2008 წლებში (იხ. ნახ. 1, სადაც ტრენდის არითმეტიკული მორგებით პოტენციური გამოშვების შეფასების თვალსაჩინო ილუსტრირებაა მოცემული და ნახ. 2, სადაც წარმოდგენილია ტრენდის არითმეტიკული მორგებით

¹ იხ. მაგალითად: Carra V., Saxena S. Sh. *Alternative Methods of Estimating Potential Output and the Output Gap: An application to Sweden*. IMF Working Paper. European Department, March, 2000. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0059.pdf>; Cotis J.-Ph., Elmeskov J., Mourougane A. *Estimates of Potential Output: Beneficial and pitfalls from a Policy perspective*. OECD Economics Department. <http://www.oecd.org/dataoecd/60/12/23527966.pdf>; S. Adnan H. A. S. Bukhari, Safdar Ullah Khan. *Estimating Output Gap for Pakistan Economy: Structural and Statistical Approaches*. State Bank of Pakistan Working Paper Series, No. 24 June, 2008. <http://www.sbp.org.pk/publications/wpapers/2008/wp24.pdf>
² Mishkin, Frederic S., “Estimating Potential Output.” Remarks at the Conference on Price Measurement for Monetary Policy, Federal Reserve Bank of Dallas. Dallas, Texas, May 24, 2007.

ტენციური გამოშვებიდან ფაქტობრივი გამოშვების გადახრის დინამიკა). მაშასადამე, 1999-2005, 2009 წლებში ადგილი ჰქონდა პოტენციურიდან ჩამორჩენას, ხოლო 1995-1998 და 2006-2008 წლებში კი ფაქტობრივი გამოშვება აღემატებოდა პოტენციურს.

ნახ. 1. გამოშვების პოტენციური მოცულობის შეფასება ტრენდის არითმეტიკული მორგების საფუძველზე

ნახ. 2. ტრენდის არითმეტიკული მორგების საფუძველზე განსაზღვრული პოტენციური გამოშვებიდან ფაქტობრივი გამოშვების გადახრის შეფასება

მცირედენ განსხვავებული შედეგი მიიღება ექსპონენციალური ფუნქციის გამოყენებით. ამ შემთხვევაში სხვაობა პოტენციურ და ფაქტობრივ გამოშვებებს შორის დადებითია 1995, 2000-2004, 2009 წლებში, დანარჩენი წლებისათვის კი უარყოფითია. თუ, მაგალითად,

ექსპონენციალური ტრენდით პოტენციური გამოშვების შეფასების შედეგს ვალიდობთ როგორც ჭეშმარიტს, მაშინ უნდა ვივარაუდოთ, აგრეთვე, რომ ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების თანახმად 1996-1999 და 2005-2008 წლებში, საქართველოში სამუშაო ძალის გამოყენება ან საწარმოო სიმძლავრეების დატვირთვა (ან ორივე ერთად) არ ჩამოუვარდებოდა სრული გამოყენების შესაბამის ნიშნულს.

როგორც ვხედავთ, ტრენდის არითმეტიკული მორგების მეთოდის შემთხვევაში ჯერ დგინდება პოტენციური გამოშვებისა და პოტენციური გამოშვებიდან ჩამორჩენის მნიშვნელობები, შემდეგ კი ფაქტობრივის სრული გამოყენებისა და ნაწილობრივი დაუტვირთლობის პერიოდები. ასეთივე სპეციფიკით ხასიათდება სტატისტიკურ ფილტრებზე დაფუძნებული მიდგომებიც. განსხვავება ისაა, რომ ჩვეულებრივ ტრენდებთან შედარებით, ფილტრების გამოყენებისას, როგორც წესი, პოტენციური გამოშვებიდან ჩამორჩენის შედარებით უფრო გლუვი მწკრივი მიიღება. გამომდინარე იქიდან, რომ მოცემული ტრენდის არითმეტიკული მორგების მეთოდი და სტატისტიკური ფილტრებით მოსწორების მეთოდები წმინდა სტატისტიკური მიდგომებია და პოტენციური გამოშვების განსაზღვრისას არ იყენებს რაიმე ეკონომიკურ დასაბუთებას, მათ საფუძველზე განსაზღვრული პოტენციური გამოშვებიდან ჩამორჩენის მნიშვნელობები და პერიოდები ხშირად რეალურობას არ ასახავს¹. აღნიშნულის გამო ცენტრალური ბანკები გასატარებელი მონეტარული პოლიტიკის დასაბუთებისათვის, აგრეთვე, აკადემიური მკვლევარების ურავლესობა, პოტენციური გამოშვების დასადგენად უპირატესობას სხვა მიდგომებსა და მოდელებს ანიჭებენ.

პრაქტიკაში განსაკუთრებით ფართოდ საწარმოო ფუნქციის მოდელზე დაფუძნებულ მიდგომა გამოიყენება. ამ შემთხვევაში გამოშვების პოტენციური მნიშვნელობის დადგენისას მხედველობაში მიიღება

¹ უფრო მეტიც, ამ მიდგომებში აპრიორულად ჩადებულია არარეალური დაშვება იმის შესახებ, რომ პოტენციური გამოშვების ტრაექტორიიდან დადებითი და უარყოფითი გადახრების ჯამი იყოს ნული ტოლი. სხვანაირად ეს ნიშნავს, რომ განსახილველი პერიოდისათვის, რომლისთვისაც ვაღებთ პოტენციური გამოშვების ტრაექტორიას, აუცილებელ პირობად მივიჩნევთ წარმოების ფაქტორების როგორც არასრული გამოყენების, ასევე ჭარბი გამოყენების პერიოდების არსებობას.

მოლო ფაქტორების მოცულობა, მისი მაქსიმალური გამოყენების მახასიათებლები (NAIRU და NAIRCU), არსებული ტექნოლოგიის დონე. ამასთან, საწარმოო ფუნქციის გამოყენების სამი ვარიანტი არსებობს, რომლებსაც შეიძლება პირობითად¹ „შრომითი მეთოდიკა“, „სიმძლავრეების მეთოდიკა“ და „განზოგადებული მეთოდიკა“ ვუწოდოთ.

კონკრეტულ სიტუაციებში ამ მეთოდიკებს შორის არჩევანი იმის მიხედვით კეთდება, თუ რომელი ფაქტორი ითვლება ფაქტობრივი გამოშვების პოტენციურიდან გადახრის მთავარ მიზეზად. ცხადია, როცა მიუღებელი გამოშვების არსებობას ძირითადად სამუშაო ძალის არასრული გამოყენება განაპირობებს, მაშინ „შრომითი მეთოდიკით“ უნდა ვისარგებლოთ, ხოლო, როცა გამოშვების მოცულობის პოტენციურიდან გადახრა კაპიტალის დატვირთვის არასტაბილურობით არის გამოწვეული, მაშინ „სიმძლავრეების მეთოდიკას“ უნდა მივმართოთ. ამავე დროს, ამ ორ მეთოდიკას შორის არჩევანის გაკეთებისას მხედველობაში მიიღება შრომისა და კაპიტალის გამოყენების დონეების კონკრეტული შეფასების შესაძლებლობა. როგორც წესი, ინფორმაციის მოპოვების თანამედროვე სისტემების პირობებში, გაცილებით ადვილია სამუშაო ძალის, ვიდრე სიმძლავრეების გამოყენების დონის დადგენა, ამიტომ პოტენციური გამოშვების შესახებ არსებული გამოკვლევების უმრავლესობაში აქცენტი „შრომითი მეთოდიკაზე“ გადატანილი².

უნდა აღინიშნოს, რომ პოტენციურიდან ფაქტობრივი გამოშვების გადახრა იშვიათად არის გამოწვეული მხოლოდ ერთი ფაქტორის არასრული გამოყენების ან ჭარბად გამოყენების მიზეზით. როგორც წესი, ცვალებადი კონიუნქტურის შედეგად თუ იზრდება, მაგალითად, უმუშევრობის დონე, მაშინ შესაბამისად იზრდება, აგრეთვე, სიმძლავრეების დაუტვირთაობის ხარისხი და, პირიქით. ამიტომ, პოტენციური გამოშვების შეფასების მეტნაკლებად სრულყოფილი მიდგომა საწარმოო ფუნქციაში უნდა ითვალისწინებდეს როგორც შრომითი

¹ Балацкий Е. В. Оценка объема потенциального ВВП. Проблемы прогнозирования. 2000, №1.

² „შრომითი მეთოდიკით“ პოტენციური გამოშვების შეფასება განხილულია, მაგალითად: Carra V., Saxena S. Sh. Alternative Methods of Estimating Potential Output and the Output Gap: An application to Sweden. IMF Working Paper. European Department, March, 2000. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2000/wp0059.pdf> ;

Cotis J.-Ph., Elmeskov J., Mourougane A. Estimates of Potential Output: Benefits and pitfalls from a Policy perspective. OECD Economics Department. <http://www.oecd.org/dataoecd/60/12/23527966.pdf> ;

რესურსების, ასევე საწარმოო სიმძლავრეების გამოყენების ხარისხის ამსახველ მანკვებლებს. ასეთს წარმოადგენს „განზოგადებული მეთოდიკა“¹. მაგალითად, თუ განვიხილავთ შემთხვევას, როცა მთლიანი გამოშვების პროცესის მოდელირების საბაზო ვარიანტად აღებულია კობ-დუგლასის საწარმოო ფუნქცია, პოტენციური გამოშვება შეიძლება ფორმულით გაიანგარიშება:

$$Y^* = e^{yt} (\mu^* K)^{\alpha} [1 - u^*] L^{\beta}$$

სადაც Y გამოშვების ფაქტობრივი მოცულობაა, K - ძირითადი კაპიტალის მოცულობა, L - სამუშაო ძალის რაოდენობა, u^* - უმუშევრობის ბუნებრივი დონე, μ^* - კაპიტალის ოპტიმალური დატვირთვის კოეფიციენტი, γ , α , β - სტატისტიკურად შესაფასებელი პარამეტრები, t - დროის აღმნიშვნელია, e - კი ნატურალური ლოგარითმის ფუძეა.

როგორც ვხედავთ, განზოგადებული მეთოდიკის გამოყენების დროს, წინასწარ უნდა შეგვეძლოს უმუშევრობის ბუნებრივი დონისა (u^*) და სიმძლავრეების ოპტიმალური დატვირთვის (μ^*) მანკვებლების განსაზღვრა, რაც, თავის მხრივ, ადვილად გადასაწყვეტი პრობლემა არ არის. გარდა ამისა, საწარმოო ფუნქციის გამოყენებაზე დაფუძნებული მიდგომა, იმისაგან დამოუკიდებლად, რომელი მეთოდიკით (შრომითი, სიმძლავრეების, განზოგადებული) ხორციელდება იგი, გულისხმობს, რომ შესაძლებელია საწარმოო ფუნქციის მეტნაკლებად მისაღები მოდელის აგება.

სამწუხაროდ, დღეს არსებული მიდგომარეობით, საქართველოს ეკონომიკისათვის კობ-დუგლასის ან სხვა უფრო სრულყოფილი ტიპის საწარმოო ფუნქციის სტატისტიკურად საიმედო მოდელის შეფასება

¹ პოტენციური გამოშვების შესაფასებლად „განზოგადებული მეთოდიკის“ გამოყენების ილუსტრირება იხ., მაგალითად: Балацкий Е. В. Оценка объема потенциального ВВП. // Проблемы прогнозирования. 2000, №1; Российская Федерация. Отдельные вопросы; Доклад Международного Валютного Фонда по Российской Федерации № 05/379. Октябрь 2005 года. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2005/rus/cr05379r>.

შეუძლებელია, რადგანაც საქართველოში მოქმედი სტატისტიკის სისტემა არ იძლევა ინფორმაციას საწარმოო ფუნქციის ერთ-ერთი მთავარი ელემენტის - რეალური კაპიტალის - არსებული მდგომარეობის შესახებ. ამიტომ პოტენციური გამოშვების შესაფასებლად მიზანშეწონილია მივმართოთ სხვა ალტერნატიულ, ეკონომიკური ინტერპრეტაციის მქონე, მიდგომებს.

შრომის ბაზრის მოდელები და პოტენციური გამოშვება. როდესაც ვმსჯელობთ პოტენციურ გამოშვებაზე, მხედველობაში აუცილებლად უნდა მივიღოთ შრომის ბაზრის შესახებ არსებული შეხედულებები და მოდელები. თანამედროვე მაკროეკონომიკაში შეიძლება გამოვყოთ შრომის ბაზრის ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად განსხვავებული ორი ძირითადი მოდელი – კლასიკური და კეინზიანური.

კლასიკურის თანახმად, შრომის ბაზარი კონკურენტულია, ნომინალური ხელფასი ფასების დონის შესაბამისად იცვლება, ამიტომ წონასწორობის მდგომარეობაში ყოფნა, რასაც სრული დასაქმება შეესაბამება, ასეთი ბაზრისათვის „უცხო ხილს“ არ წარმოადგენს. სხვანაირად რომ ვთქვათ, კლასიკური თეორიის თანახმად, სრულ დასაქმებაში ყოფნა ან მისკენ სწრაფვა შრომის ბაზრისათვის ნორმალური მოვლენაა. თუ ეს ასეა, მაშინ კლასიკური თეორიის მიხედვით, ფაქტობრივი და სრული დასაქმება, ხშირ შემთხვევაში, ან ერთმანეთს უნდა ემთხვეოდეს, ან ერთმანეთისაკენ უნდა მიისწრაფოდეს – საშუალოდ მათ შორის განსხვავება მნიშვნელოვანი არ უნდა იყოს. მეორე მხრივ, დასაქმებულთა რაოდენობა პოტენციური გამოშვების მთავარი განმსაზღვრელია. ამიტომ, თუ ჩავთვლით, რომ ფაქტობრივი დასაქმება მიახლოებით ასახავს სრულ დასაქმებას, მაშინ ფაქტობრივი და პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობებიც ერთმანეთთან ახლოს მდგომ სიდიდეებად უნდა განვიხილოთ. მაშასადამე, შეიძლება ითქვას, რომ კლასიკური თეორიის სისწორის პირობებში, საშუალოდ ფაქტობრივი და სრული დასაქმების მნიშვნელობები, ასევე ფაქტობრივი და პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობები ერთმანეთისაგან მნიშვნელოვნად არ უნდა განსხვავდებოდეს. ამასთან, უმუშევრობის მაღალი ფაქტობრივი დონის მქონე ეკონომიკაში მაღალი იქნება უმუშევრობის ბუნებრივი დონე¹ და დაბალი - ჩამორჩენა პოტენციური

გამოშვების მოცულობიდან, რომელიც პოტენციური და ფაქტობრივი გამოშვებების სხვაობით იზომება.

კეინზიანური მოდელის მიხედვით შრომის ბაზარი ერთ-ერთი არასრულყოფილი ბაზარია რამდენიმე გარემოების გამო. მათ შორის არასრულყოფილების მთავარ მიზეზად ნომინალური ხელფასის მოუქნელობა ითვლება, რომელიც ფასების დონის ცვლილებაზე ისე თავისუფლად არ რეაგირებს, როგორც ეს კლასიკური თეორიის წარმომადგენლებს სურთ წარმოგვიდგინონ. არასრულყოფილების შედეგია ის, რომ ქრთნიკულად ადგილი აქვს იძულებით უმუშევრობას (სიტუაციას, როცა შრომის მიწოდება აღემატება შრომაზე მოთხოვნას), თუმცა შრომის ბაზარი მთლიანობაში შეიძლება კეინზიანურ წონასწორობაში იმყოფებოდეს². კლასიკური წონასწორობისაგან განსხვავებით, კეინზიანური წინასწორობისათვის სავალდებულო არ არის შრომაზე მოთხოვნისა და შრომის მიწოდების ერთმანეთთან გატოლება და სრულ დასაქმებაში ყოფნა³; მთავარია, რომ არსებული ნომინალური ხელფასისა და ფასების დონის პირობებში, შრომის ბაზარმა შესძლოს ეფექტიანი მოთხოვნის (ანუ საქონლის ბაზრის მხრიდან არსებული მოთხოვნის) დაკმაყოფილება. თუ ჩავთვლით, რომ კეინზიანური მოდელი ჭეშმარიტია, მაშინ ლოგიკურად მივიღებთ დასკვნამდე, რომ ეკონომიკაში ფაქტობრივად არსებული დასაქმება საშუალოდ შესამჩნევად უნდა ჩამოუვარდებოდეს სრულ დასაქმებას (ანუ ფაქტობრივად არსებული უმუშევრობის დონე საშუალოდ შესამჩნევად უნდა აღემატებოდეს უმუშევრობის ბუნებრივ დონეს). თავის

¹ ო. ბლანშარი მაკროეკონომიკის თავის ცნობილ სახელმძღვანელოში აღნიშნავს, რომ შედარებით მაღალი უმუშევრობის ქვეყნებში (მაგალითად, საფრანგეთსა და გერმანიაში) მაღალი უმუშევრობის დონე ასახავს უმუშევრობის მაღალ ბუნებრივ დონეს და არა უმუშევრობის დონის ბუნებრივი დონისაგან გადახრას. ეს, თავის მხრივ, ვეკარნახობს, რომ ამ მოვლენის ასხნა უნდა ვეძებოთ იმ ფაქტორებში, რომლებიც ხელფასის დაწესების და ფასწარმოქმნის დამოკიდებულებებს განსაზღვრავს“. **Blanchard O. Macroeconomics. Prentice Hall, Pearson Education International. 2006. p. 172.**

² **Тарасевич Л. С., Гальперин В. М., Гребенников П. И., Леусский А. И. Макроэкономика. Санкт-Петербург, СПбГУЭФ, 1999. Ст. 191.**

³ კეინზიანობაში მიიწვევს, რომ კერძო შემთხვევაში, როდესაც ეფექტიანი მოთხოვნა საკმარისად მაღალი და რეალიზებადია ფასები დონისა და ნომინალური ხელფასის მოცემული მნიშვნელობებისათვის შესაძლებელია სრული დასაქმების არსებობა.

მიხედვით პოტენციურ გამოშვების სიდიდეს საშუალოდ შესამჩნევად უნდა ჩამოუვარდებოდეს ფაქტობრივი გამოშვების სიდიდე.

მაშასადამე, ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარეობს, რომ ერთ-მანეთისაგან უნდა განვასხვაოთ კლასიკური და კეინზიანური პოტენციური გამოშვება და კლასიკური და კეინზიანური უმუშევრობის ბუნებრივი დონე. ამასთან, ზოგად შემთხვევაში, კეინზიანური პოტენციური გამოშვება არანაკლებია კლასიკურ პოტენციურ გამოშვებაზე, ხოლო კეინზიანური უმუშევრობის ბუნებრივი დონე არ აღემატება კლასიკურ უმუშევრობის ბუნებრივ დონეს.

განვიხილოთ მათემატიკური მოდელები, რომელიც ემპირიული მასალის გამოყენებით აქ მოყვანილი თეორიული დებულებების დასაბუთების საშუალებას მოგვცემს. პირველ რიგში შევხვდეთ მოდელებს, რომელიც, ჩვენი აზრით, ესადაგება კეინზიანური თეორიის პირობებს.

პოტენციური გამოშვებისა და სრული დასაქმების კეინზიანური მოდელები. მოდელების აგებისათვის შემოვიღოთ გამოშვების თეორიული მოცულობის ცნება. აღვნიშნოთ მისი სიდიდე \tilde{Y}_t -ით. ამ უკანასკნელში ვიგულისხმობთ გამოშვების ის შესაძლო მოცულობა, რომელიც შეიძლება მივიღოთ მოცემულ პერიოდში არსებული სამუშაო ძალის L_t -ს 100%-იანი დასაქმების შემთხვევაში (ანუ ვგულისხმობთ, რომ უმუშევრობის არცერთ ფორმას აღვიღოთ არ ექნება). ბუნებრივია, \tilde{Y}_t არანაკლები იქნება გამოშვების ფაქტობრივ Y_t და პოტენციურ Y_t^* მოცულობებზე. სხვაობა თეორიულ და ფაქტობრივ გამოშვებებს შორის აღვნიშნოთ $\Delta\tilde{Y}_t$ -ით:

$$\Delta\tilde{Y}_t = \tilde{Y}_t - Y_t \quad (1)$$

$\Delta\tilde{Y}_t$ -ს შეიძლება ვუწოდოთ მიუღებელი გამოშვების თეორიული მოცულობა. ეს უკანასკნელი განსხვავდება მიუღებელი გამოშვებისაგან, ($Y_t^* - Y_t$)-საგან, რომელიც პოტენციური და ფაქტობრივი გამოშვებების სხვაობას წარმოადგენს. როგორც წესი, $\Delta\tilde{Y}_t$ დადებითი სიდიდეა, მაშინ,

როცა ($Y_t^* - Y_t$) შეიძლება იყოს როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი სიდიდე. ამასთან, ნებისმიერ შემთხვევაში $\Delta\tilde{Y}_t > (Y_t^* - Y_t)$.

ჩავთვალოთ, რომ დროის ყოველ მოცემულ t პერიოდში, ფაქტობრივად არსებული შრომის მწარმოებლურობის მანკენბელი APL_t , რომელიც ფაქტობრივი გამოშვების მოცულობის დასაქმებულთა რაოდენობასთან შეფარდებით მიიღება, ოპტიმალური სიდიდეა და დამოკიდებული არ არის მოცემულ პერიოდში დასაქმებულთა რაოდენობაზე. სხვანაირად, ვგულისხმობთ, რომ მოცემულ პერიოდში შრომის საშუალო მწარმოებლურობა APL_t და ზღვრული მწარმოებლურობა MPL_t ერთმანეთის ტოლი სიდიდეებია: $APL_t = MPL_t$. ასეთ პირობებში ადვილად დავადგინოთ $\Delta\tilde{Y}_t$ -ს მნიშვნელობას:

$$\Delta\tilde{Y}_t = APL_t \cdot U_t,$$

სადაც U_t უმუშევართა მთლიან რაოდენობას აღნიშნავს. გაკითვალისწინოთ ეს გარემოება (1)-ში. მაშინ გამოშვების თეორიული მოცულობის განსაზღვრის შემდეგ მარტივ წესს მივიღებთ:

$$\tilde{Y}_t = Y_t + \Delta\tilde{Y}_t = Y_t + APL_t \cdot U_t.$$

მივიღოთ ჰიპოთეზა იმის შესახებ, რომ პოტენციური გამოშვებიდან ფაქტობრივის გადახრა ($Y_t^* - Y_t$) თეორიული და ფაქტობრივი გამოშვებების სხვაობის ($\tilde{Y}_t - Y_t$) პროპორციულია:

$$Y_t^* - Y_t = \lambda(\tilde{Y}_t - Y_t).$$

აქედან, პოტენციური გამოშვების მოცულობა Y_t^* შემდეგი სახით შეიძლება წარმოვადგინოთ

$$Y_t^* = \lambda \tilde{Y}_t + (1 - \lambda)Y_t = Y_t + \lambda \Delta \tilde{Y}_t \quad (2)$$

ამ გამოსახულებაში შემავალი λ პარამეტრი, შინაარსიდან გამომდინარე, უნდა აკმაყოფილებდეს პირობას: $0 \leq \lambda < 1$. λ -ს კონკრეტული მნიშვნელობა იმაზეა დამოკიდებული, თუ როგორია მოცემულ ეკონომიკაში შესაბამისობა უმუშევრობის ბუნებრივ და ფაქტობრივ დონეებს შორის. იმ შემთხვევაში, როცა უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე u_t ემთხვევა ბუნებრივ დონეს, u_t^* -ს (ანუ, როცა ადგილი აქვს სრულ დასაქმებას, რაც კეინზიანური თეორიის მიხედვით, როგორც წესი, გამონაკლისი მოვლენაა), მაშინ ფაქტობრივი გამოშვება იმავდროულად პოტენციურსაც წარმოადგენს, ამიტომ $\lambda = 0$. როცა უმუშევრობის ფაქტობრივი დონე u_t აღემატება ბუნებრივ დონეს u_t^* -ს (შეგახსენებთ, რომ კეინზიანური თეორიის თანახმად ეს ნორმალური მოვლენაა), მაშინ $0 < \lambda < 1$.

ადვილად შევნიშნავთ, რომ (2)-ის ჭეშმარიტების პირობებში, პოტენციური გამოშვების შეფასების პრობლემის გადაწყვეტა არსებითად λ პარამეტრის შეფასებას გულისხმობს. ამავე დროს, მხოლოდ (2) განტოლებით შეუძლებელია λ პარამეტრისა და, მაშასადამე, პოტენციური გამოშვების შეფასება. საჭიროა დამატებითი პირობა. ასეთი პირობის როლში შეიძლება განვიხილოთ რეგრესიული განტოლება, რომელშიც გამოშვების პოტენციური მოცულობა Y_t^* ამხსნელ ფაქტორებზე დამოკიდებული ცვლადის სახით მოიცემა. ეკონომიკური თეორიისა და საერთოდ სადი აზრის მიხედვით, Y_t^* -სათვის ძირითადი ამხსნელი ფაქტორებია შრომისა და კაპიტალის მოცულობები და ამ უკანასკნელთა გამოყენების ეფექტიანობის მაჩვენებლები. კერძო შემთხვევაში ამ ფაქტორებიდან შეიძლება შემოვიფარგლოთ მხოლოდ შრომის = ხამუშაო ძალისა (L) და შრომის საშუალო მწარმოებლურ-¹ თუ კეინზიანურ თეორიაში შესაძლებელად მივიჩნევთ ისეთი სიტუაციის არსებობასაც, როცა მაღალი დასაქმების გამო ფაქტობრივი უმუშევრობის დონე ბუნებრივზე ნაკლებია და, მაშასადამე, ფაქტობრივი გამოშვება პოტენციურს აღემატება, მაშინ λ პარამეტრის განსაზღვრის არეში უარყოფითი მნიშვნელობებიც მოხვდება. ასეთი განზოგადებისას λ პარამეტრმა უნდა დააკმაყოფილოს პირობა $\lambda < 1$. ასეთ შემთხვევას ჩვენ არ განვიხილავთ.

ბის (APL) განხილვით. თუ ამას გავაკეთებთ, მაშინ ჩვენთვის საინტერესო პოტენციური გამოშვების შესაბამის რეგრესიის საბაზო განტოლებას თეორიული დონეზე შეიძლება შეიძლია სახე ჰქონდეს:

$$Y_t^* = \beta_0 + \beta_1 L_t + \beta_2 APL_t + \varepsilon_t \quad (3)$$

სადაც β_0, β_1 და β_2 რეგრესიის კოეფიციენტებია; ε_t – რეგრესიის შემთხვევითი წევრი.

(2) და (3) გამოსახულებები ერთობლიობაში წარმოქმნის კეინზიანური თეორიის პირობებისადმი მისადაგებულ მოდელს, რომლის საშუალებითაც შეიძლება შევაფასოთ პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობა. ფორმალური თვალსაზრისით ეს მოდელი მარტივი ტიპის ერთდროულ განტოლებათა სისტემების ჯგუფს მიეკუთვნება. მოდელისათვის ფაქტობრივი და პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობები Y_t და Y_t^* ენდოგენური, ხოლო L_t, APL_t და $\Delta \tilde{Y}_t$ კი ეგზოგენური ცვლადებია. ვინაიდან Y_t^* არადაკვირვებადი ცვლადია, ამიტომ (3) განტოლებაში იგი ჩავანაცვლოთ მისი მნიშვნელობით (2)-დან. მივიღებთ წრფივი რეგრესიის მოდელს

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 L_t + \beta_2 APL_t - \lambda \Delta \tilde{Y}_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

რომლის შეფასებაც შეიძლება ჩვეულებრივი უმცირეს კვადრატთა მეთოდით.

(4) განტოლების (და, მაშასადამე, (2)-(3) მოდელის) შესაფასებლად გამოვიყენეთ საქართველოს ეკონომიკის 1998-2008 წლების კვარტალური მონაცემები. საჭირო ინფორმაცია ავიღეთ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ოფიციალურ ინტერნეტ-საიტიდან და ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრის (GEPLAC)-ის

კვარტალური მიმოხილვებიდან “საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები”¹. გაანგარიშებებში გამოყენებული მშპ-ის მნიშვნელობები აღებულია 1996 წლის ფასებით, მლნ ლარებში. იმის გამო, რომ საანალიზო პერიოდისათვის მშპ-ის, დასაქმებულების და უმუშევრების საწყისი კვარტალური მონაცემების დროითი მწკრივები სეზონურობის აშკარა ელემენტებს შეიცავს, მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ წინასწარ, მოდელში გამოყენებამდე, მოგვეხდინა ამ მწკრივებში სეზონურობის ელემენტის ნიველირება სტატისტიკის პრაქტიკაში მიღებული მრავალეტაპობრივი პროცედურების საფუძველზე².

ცხრილ 1-ში მოყვანილია (4) განტოლების შეფასებით მიღებული შედეგები. რომ არა დარბინ-უოტსონის კრიტერიუმის დაბალი მნიშვნელობა, ამ შედეგების მიხედვით შეიძლებოდა გვეთქვა, რომ (4) მოდელის შეფასებული ვარიანტი “იდეალურია” და 1998-2008 წლების საქართველოში პოტენციური გამოშვების დინამიკა კეინზიანური თეორიის მიხედვით შემდეგი განტოლებით აღიწერებოდა:

$$Y_t^* = Y_t + 0,4 \Delta \tilde{Y}_t$$

მაგრამ ცხრილ 1-ში მოყვანილი DW კრიტერიუმის დაბალი მნიშვნელობა ცხადად მიუთითებს შემთხვევითი წევრის ავტოკორელაციასა და რეგრესიის შეფასებული კოეფიციენტების არაეფექტურობაზე³. ეს კი ნიშნავს, რომ ან საწყისი ინფორმაცია სრულად ვერ აკმაყოფილებს (2)-(3) მოდელის მოთხოვნებს, ან კიდევ, მოდელის სტრუქტურა არასრულად ასახავს საწყის ინფორმაციაში არსებულ კანონზომიერებებს და საჭიროა მისი შემდგომი სრულყოფა.

¹ <http://www.geplac.ge/geo/trends.php>

² ს. მაგალითად, Эконометрика. Под ред-ей И. И. Елисейевой. Москва, Финансы и статистика. 2005. Ст 311-327.

³ ეფექტურობა სამი თვისებიდან (გადაუადგილებლობა, ძალმოსილება და ეფექტურობა) ერთ-ერთია, რომელიც უნდა გააჩნდეს სასურველ, “კარგ” სტატისტიკურ შეფასებას.

ცვლადები	კოეფიციენტები	სტატისტიკური შეფასება	F- სტატისტიკა	აღსაზრისა
წესი	-1.1169	67,79843	16,3971	ბ.ბ.ბ.ბ.ბ.
L_t	0,35	0,02733	20,133	ბ.ბ.ბ.ბ.ბ.
APL_t	1888,72	38,74279	48,7302	ბ.ბ.ბ.ბ.ბ.
ΔY_t	0,34	0,13341	4,0043	ბ.ბ.ბ.ბ.ბ.

$R^2 = 0,99713$, კორექტირებული $R^2 = 0,99689$,
 $F(3,36) = 4173,5$, $p < 0,0000$; $DW = 1,01127$.

ავტოკორელაციის პრობლემამ მოდელის სტრუქტურაში გარკვეული ცვლილებების შეტანისკენ გვიბიძგა. გავითვალისწინეთ რა ის გარემოება, რომ ავტოკორელაციის არსებობას რეგრესიის განტოლებაში სშირად მნიშვნელოვანი ამხსნელი (ფაქტორული) ცვლადების ჩაურთველობა იწვევს, მოდელის (3) განტოლება შემდეგ დინამიკურ ვარიანტამდე გავაფართოვეთ:

$$Y_t^* = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 L_t + \beta_3 L_{t-1} + \beta_4 APL_t + \beta_5 APL_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

როგორც ვხედავთ, (3) განტოლებისაგან განსხვავებით (5)-ში დამატებით კიდევ სამი ფაქტორია ჩართული. ამათგან ორი (L_{t-1} და APL_{t-1}) უკვე არსებული ფაქტორების ლაგური მნიშვნელობებია, ერთი კი (Y_{t-1}) წინა პერიოდის გამოშვების ფაქტობრივი მოცულობაა. ამ ცვლილებების შედეგად შესაფასებელი რეგრესიის განტოლება (3)-ის ნაცვლად შემდეგ სახეს მიიღებს:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 Y_{t-1} + \beta_2 L_t + \beta_3 L_{t-1} + \beta_4 APL_t + \beta_5 APL_{t-1} - \lambda \Delta \tilde{Y}_t + \varepsilon_t \quad (6)$$

ცხრილ 2-ში მოყვანილია (6)-ის შეფასების შედეგები, საიდ-

ლი უნარი როგორც ცალკე აღებული, ასევე ერთობლიობაში მნიშვნელოვანია. რაც შეეხება ავტოკორელაციის პრობლემას, ისიც მოხსნილია, რადგანაც ცხრილში მოცემული დარბინ-უოტსონის h კრიტერიუმის მნიშვნელობა ავტოკორელაციის არსებობის შესახებ ნულოვანი ჰიპოთეზის უარყოფის საშუალებას იძლევა, როგორც 5%-იანი, ასევე 1%-იანი მნიშვნელოვნების დონეებისათვის¹. მაშასადამე, (6) მოდელის შეფასებული ვარიანტი სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია და მის საფუძველზე შესაძლებელია გარკვეული დასკვნების გაკეთება.

რეგრესიის (6) განტოლების შეფასების შედეგები

საანალიზო პერიოდი: I კვ. 1997 - IV კვ. 2008; დასაუკიდებელი ცვლადი Y_t				
ცვლადი	კოეფიციენტი	სტანდარტული შეცდომა	t- სტატისტიკა	აღნიშვნა
Intercept	-789,144	151,76750	-5,19969	0,00011
Y_{t-1}	0,340	0,1279	2,69144	0,01218
I_t	0,388	0,0400	14,70901	0,00000
APL_t	1207,036	75,6240	29,20504	0,00000
I_{t-1}	-0,196	0,0790	-2,48742	0,018269
APL_{t-1}	-516,596	290,3297	-2,4428	0,031902
ΔY_t	0,332	0,1233	4,34499	0,000143

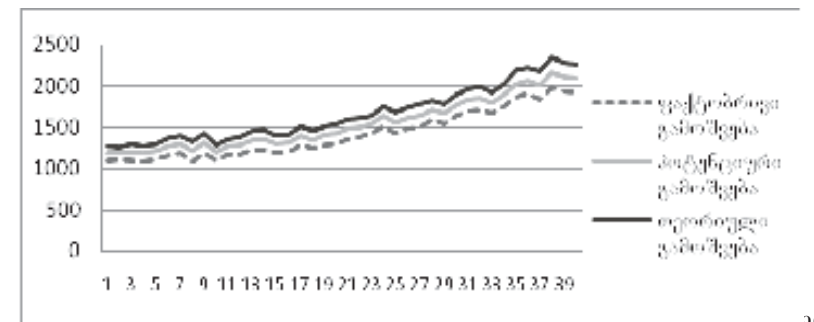
$R^2 = 0,99796$, კორექტირებული $R^2 = 0,99758$,
 $F(3,36) = 2611,4$, $p < 0,0000$; $DW = 1,898537$, $h = 0,728157$

ელიდაზ გათმობისათვის, ის აჩვენებს, რომ საანალიზო პერიოდში ავტოკორელაციური გამოშვების მოცულობა ფაქტობრივ და თეორიულ გამოშვების მოცულობებთან შემდეგ დამოკიდებულებაში იმყოფება:

$$Y_t = Y_t + 0,532\Delta Y_t$$

¹ მოდელში ლაგური Y_{t-1} ცვლადის არსებობა ავტოკორელაციის შესამოწმებლად დარბინ-უოტსონის DW კრიტერიუმს გამოუსადეგარს ხდის და მის ნაცვლად უნდა მივიმართოთ h კრიტერიუმს.

ვინაიდან $\Delta \tilde{Y}_t$ ყოველთვის დადებითია, ამიტომ, ამ გამოსახულების თანახმად, საანალიზო პერიოდის ყოველ კვარტალში პოტენციური გამოშვება ფაქტობრივს აღემატება და პოტენციური გამოშვებიდან ჩამორჩენა საშუალოდ მიუღებელი გამოშვების თეორიული მნიშვნელობის ($\Delta \tilde{Y}_t$ -ის) 53,2%-ს შეადგენს. ფაქტობრივი, პოტენციური და თეორიული გამოშვების მოცულობების შესაბამისი ტრაექტორიების თვალსაჩინო ილუსტრირება მოცემულია ნახ. 3-ზე, ნახ. 4 კი გვიჩვენებს თუ როგორ იცვლებოდა საანალიზო პერიოდში ჩამორჩენის სიდიდე ($Y_t^* - Y_t$) პოტენციური გამოშვებიდან და ჩამორჩენის სიდიდე $\Delta \tilde{Y}_t$ გამოშვების თეორიული მნიშვნელობიდან. საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ 1998-2008 წლებში, ფაქტობრივ გამოშვებასთან ერთად, გამოკვეთილი ზრდის ტენდენცია გააჩნდა ჩამორჩენას როგორც პოტენციური, ასევე თეორიული გამოშვების მოცულობებიდან.

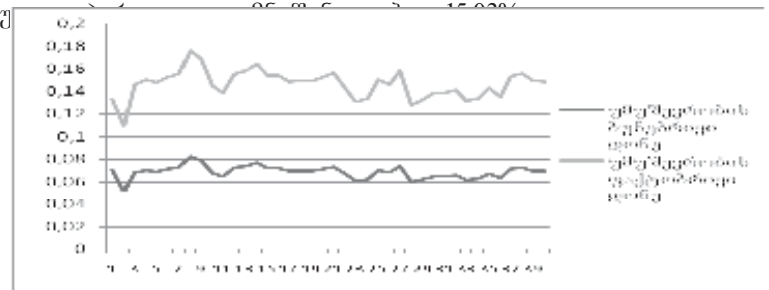
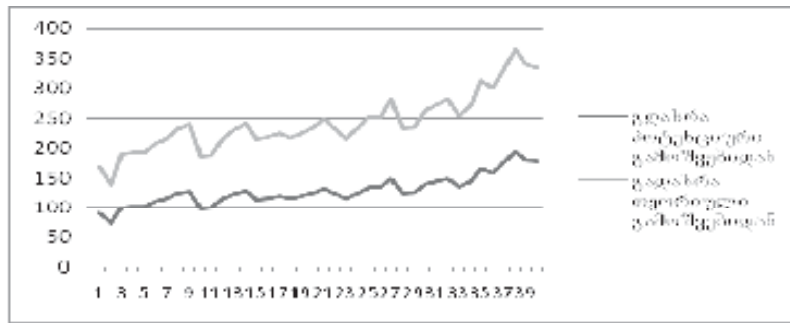

დ- ელის თხევდით

მომდევნო დასკვნა უმუშევრობის ბუნებრივი დონის განსაზღვრის შესაძლებლობას ეხება. შეგახსენებთ, რომ (2),(5) მოდელის აგებისას შრომის არსებული საშუალო მწარმოებლურობა APL_t ყოველი t პერიოდისათვის ოპტიმალურ და დასაქმებულთა რაოდენობისაგან დამოუკიდებელ სიდიდედ ჩავთვალოთ. ასეთ პირობებში ადვილად

შეიძლება განვსაზღვროთ გამოშვების პოტენციური მოცულობის შესაბამისი დასაქმებულებისა და უმუშევრების რაოდენობები¹. ჩვენს მიერ აგებული და შეფასებული მოდელის საფუძველზე განსაზღვრული ბუნებრივი უმუშევრობის დონის დინამიკის ილუსტრირებას იძლევა ნახ. 5. აქვე, შედარებისათვის, მოცემულია, აგრეთვე, უმუშევრობის ფაქტობრივი

ბუნებრივი დონე საშუალოდ 6,876%-ს შეადგენდა, რაც ორჯერ და უფრო მეტად ნაკლებია ფაქტობრივ დონესთან შედარებით, რომლის საშუალოდ 15,000%

ნახ. 4. პოტენციური გამოშვებიდან გადახრა კეინზიანური მოდელის მიხედვით

ნახ. 5. უმუშევრობის ბუნებრივი დონის დინამიკა კეინზიანური მოდელის მიხედვით

დონის დინამიკის ამსახველი გრაფიკი. მოყვანილ გრაფიკზე შეიძლება ორ გარემოებას მივაქციოთ ყურადღება: პირველი, უმუშევრობის ბუნებრივი დონე საანალიზო პერიოდის ყოველ კვარტალში მნიშვნელოვნად ჩამოუვარდებოდა ფაქტობრივ დონეს; მეორე, უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მაჩვენებელი, ისევე როგორც ფაქტობრივი დონის მაჩვენებელი, გარკვეულ რყევას განიცდიდა მთელ საანალიზო პერიოდში. მაგრამ, როგორც გრაფიკი გვიჩვენებს, ეს რყევა საკმარისად შეზღუდულ ფარგლებში (დაახლოებით 0,05-დან 0,08-მდე) მიმდინარეობდა. თუ შეფასებული მაჩვენებლების საფუძველზე გამოვითვლით უმუშევრობის ბუნებრივი დონის საშუალო პერიოდულ მნიშვნელობას, მივიღებთ, რომ 1998-2008 წლებში საქართველოში უმუშევრობის

პოტენციური გამოშვებისა და სრული დასაქმების კლასიკური მოდელი. ჩვენი აზრით, კლასიკური თეორიის პოსტულატების მიხედვით, ფაქტობრივ და პოტენციურ გამოშვებებს შორის დამოკიდებულებას საკმარისი სისრულით აღწერს “ნაწილობრივი კორექტირების (შეფუების) მოდელი”¹. ეს მოდელი წარმატებით გამოიყენება სხვადასხვა ეკონომიკური მოვლენის ანალიზისათვის, მაგალითად, ერთობლივი მოხმარების კანონზომიერების დასაბუთებისათვის, კაპიტალის სასურველი მოცულობისა და მისი შესაბამისი ინვესტიციების განსაზღვრისათვის და ა.შ. და იძლევა საკმარისად დამაჯერებელ ეკონომიკურ ინტერპრეტაციას. იმისათვის, რომ ჩვენს სიტუაციას მოვარგოთ აღნიშნული მოდელი, პოტენციური გამოშვება Y_t^* განვიხილოთ სასურველი, ანუ ოპტიმალური გამოშვების როლში, რომლის სიდიდეც შემდეგი რეგრესიული განტოლებით განისაზღვრება:

$$Y_t^* = \beta_0 + \beta_1 L_t + \beta_2 L_{t-1} + \beta_3 AP L_t + \beta_4 AP L_{t-1} + \epsilon_t$$

(7)
სადაც L_t და L_{t-1} – t და $t-1$ პერიოდებში არსებული სამუშაო

¹ პირველი პოტენციური გამოშვების მოცულობის შრომის საშუალო მწარმოებლურობის სიდიდესთან შეფარდებით მიიღება, მეორე კი ტრივიალურად განისაზღვრება – სამუშაო ძალის რაოდენობას უნდა გამოვავლოთ დასაქმებულთა ის რაოდენობა, რაც პოტენციურ გამოშვებას შეესაბამება.

¹ იხ. მაგალითად: **Вербек М. Путеводитель по современной эконометрике. Москва, Научная книга, 2008. с. 452.**

არსებული შრომის მწარმოებლურობა; $\beta_0, \beta_1, \beta_2, \beta_3$ და β_4 – რეგრესიის კოეფიციენტები; ϵ_t კი რეგრესიის შემთხვევითი წევრია.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კლასიკური თეორიის თანახმად, შრომის ბაზარი თავისი ბუნებრივი მდგომარეობის – წონასწორობისაკენ მიისწრაფვის, რომელსაც სრული დასაქმება და გამოშვების პოტენციური, ანუ სასურველი მნიშვნელობა შეესაბამება. ფაქტობრივი გამოშვება Y_t სასურველისაგან (ანუ Y_t^* -საგან) ძირითადად იმიტომ განსხვავდება, რომ შრომის ბაზარი მყისიერად ვერ ახდენს წონასწორობაში მოსვლას და, აქედან გამომდინარე, Y_t -ს კორექტირებაც მყისიერი არ არის. დაეუშვათ, ფაქტობრივი გამოშვების კორექტირება და შრომის ბაზრის წონასწორობაში გადასვლა ნაწილობრივია იმ თვალსაზრისით, რომ t პერიოდში გამოშვების ფაქტობრივი მნიშვნელობის ნაზრდი ($Y_t - Y_{t-1}$) პროპორციულია მოცემული პერიოდის სასურველი (პოტენციური) გამოშვებისა და წინა პერიოდის გამოშვების მოცულობების სხვაობის – ($Y_t^* - Y_{t-1}$)-ის. პროპორციულობის კოეფიციენტი აღვნიშნოთ $(1-\theta)$ -ით. მაშინ, დაშვების თანახმად, ჩავწერთ

$$Y_t - Y_{t-1} = (1-\theta)(Y_t^* - Y_{t-1}) \quad (8)$$

სადაც იგულისხმება, რომ $0 \leq \theta \leq 1$. მოყვანილი გამოსახულება შეიძლება შემდეგნაირადაც გადავწეროთ

$$Y_t = (1-\theta)Y_t^* + \theta Y_{t-1} \quad (9)$$

(7) და (9) (ან, რაც იგივეა (7) და (8)) დამოკიდებულებების ერთობლიობას, ზოგად შემთხვევაში, ნაწილობრივი კორექტირების მოდელი ეწოდება. ჩვენ მას პოტენციური გამოშვების განსაზღვრის კლასიკურ მოდელს ეუწოდებით. როგორც ვხედავთ, მოცემულ მოდელში ფაქტობრივი გამოშვება Y_t მიმდინარე პერიოდის სასურველი (პოტენციური) გამოშვებისა და წინა პერიოდის ფაქტობრივი გამოშვების

საშუალო შეწონილი სიდიდეა. რაც ახლოსაა $(1-\theta)$ -ს მნიშვნელობა ერთთან (ანუ θ -ს მნიშვნელობა ნულთან), მით სწრაფია შრომის ბაზრის მოძრაობა წონასწორობის მდგომარეობისაკენ და, შესაბამისად, სწრაფია Y_t -ს კორექტირების პროცესი. როცა $\theta = 0$, მაშინ $Y_t = Y_t^*$ და მთლიანი კორექტირება ერთი პერიოდის განმავლობაში ხორციელდება. პირიქით, θ -ს დიდი მნიშვნელობის დროს შრომის ბაზრის წონასწორობაში გადასვლას და გამოშვების კორექტირებას ხანგრძლივი პროცესი სჭირდება. კორექტირების პროცესის სიჩქარის დასადგენად საჭიროა θ -ს მნიშვნელობის შეფასება. ამ მიზნით Y_t^* -ს მნიშვნელობა (7)-დან ჩავსვათ (9)-ში. მივიღებთ რეგრესიის დანამიკური განტოლებას:

$$Y_t = (1-\theta)\beta_0 + (1-\theta)\beta_1 L_t + (1-\theta)\beta_2 L_{t-1} + (1-\theta)\beta_3 APL_t + (1-\theta)\beta_4 APL_{t-1} + \theta Y_{t-1} + (1-\theta)\epsilon_t$$

ან, რაც იგივეა

$$Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 L_t + \alpha_2 L_{t-1} + \alpha_3 APL_t + \alpha_4 APL_{t-1} + \theta Y_{t-1} + \eta_t \quad (10)$$

სადაც

$$\alpha_0 = (1-\theta)\beta_0, \quad \alpha_1 = (1-\theta)\beta_1, \quad \alpha_2 = (1-\theta)\beta_2,$$

$$\alpha_3 = (1-\theta)\beta_3, \quad \alpha_4 = (1-\theta)\beta_4, \quad \eta_t = (1-\theta)\epsilon_t.$$

აღსანიშნავია, რომ მოცემული განტოლების დინამიკური ბუნება საშუალებას იძლევა θ პარამეტრთან ერთად შევაფასოთ მოდელში ჩართული ფაქტორების – სამუშაო ძალისა და შრომის მწარმოებლურობის ერთეული ცვლილებით გამოწვეული მოკლევადიანი და გრძელვადიანი ეფექტები, რაც აისახება ფაქტობრივი გამოშვების მოცულობაზე. შესაბამისი მათემატიკური გარდაქმნებით, რასაც ჩვენ აქ გამოვტოვებთ, (10)-ის საფუძველზე ადვილად დავადგენთ, რომ, მაგალი-

თად, რომელიმე პერიოდში სამუშაო ძალის ერთი ერთეულით ცვლილება გამოშვების მოცულობას შეცვლის იმავე პერიოდში α_1 ერთეულით, მომდევნო პერიოდში $-\theta(\alpha_1 + \alpha_2)$ ერთეულით, ორი პერიოდის შემდეგ $\theta(\alpha_1 + \alpha_2)$ ერთეულით და ა. შ. ამასთან, რაც მეტადაა დაცილებული ფაქტორის (სამუშაო ძალის) ცვლილების პერიოდი გამოშვების ცვლილების პერიოდიდან, მით მცირეა გამოშვების ცვლილების სიდიდე, ანუ დაცილების პერიოდის ზრდასთან ერთად ადგილი აქვს ფაქტორის ცვლილებით წარმოქმნილი ეფექტის შემცირებას. გრძელვადიან პერიოდში გამოშვების მოცულობაზე ამ ცვლილებების ჯამური გავლენა $(\alpha_1 + \alpha_2)/(1 - \theta)$ -ის ტოლი იქნება. თუ დავეშვებით, რომ სამუშაო ძალის ნაცვლად, სხვა თანაბარ პირობებში, ერთი ერთეულით შრომის მწარმოებლურობა იცვლება, მაშინ შრომის მწარმოებლურობის ცვლილების ეფექტის ანალოგიური მახასიათებლები იქნება

$$\alpha_1, \theta\alpha_1 + \alpha_2, \theta(\theta\alpha_1 + \alpha_2), \dots, (\alpha_1 + \alpha_2)/(1 - \theta).$$

(10) განტოლების შეფასებისათვის გამოვიყენეთ იგივე მონაცემები (საწყისი ინფორმაცია), რომლის საფუძველზეც შევაფასეთ ზემოთ გაანალიზებული კეინზიანური განტოლება (6). შეფასების შედეგები მოყვანილია ცხრილ 4-ში. ამ ინფორმაციის თანახმად, შეფასებული მოდელის ყველა კოეფიციენტი, მათ შორის თავისუფალი წევრიც, სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია, მაღალი მნიშვნელოვნებით გამოირჩევა დეტერმინაციის ჩვეულებრივი და კორექტირებული კოეფიციენტები, არ არსებობს ავტოკორელაციის პრობლემა. მაშასადამე, შემოთავაზებული მოდელი გარკვეული დასკვნების გასაკეთებლად ვარგისია.

როგორც ვხედავთ, θ პარამეტრის (Y_{t-1} ცვლადის კოეფიციენტის) შეფასებული მნიშვნელობა იმ თეორიულ საზღვრებშია ($0 \leq \theta \leq 1$) მოქცეული, რაზეც ზემოთ მივუთითეთ და 0,442-ს შეადგენს. ეს ნიშნავს, რომ განხილულ 1998-2008 წლიან პერიოდში საქართველოს ეკონომიკაში კვარტალურად მთლიანი გამოშვების კორექტირების პროცესს შემდეგი განტოლება შესაბამებოდა

$$Y_t = 0,558Y_t^* + 0,442Y_{t-1} \quad (11)$$

რეგრესიის (10) განტოლების შეფასების შედეგები

(ცხრილი 3

საანალიზო პერიოდი: I კვ. 1997 - IV კვ. 2008; დასაყვანილი ცვლადი Y_t				
ცვლადი	კოეფიციენტი	სტატისტიკური შეცდომა	t- სტატისტიკა	აღზომის
Intercept	-622,779	125,4701	-3,6234	0,00023
Y_t	0,566	0,0491	11,51290	0,00000
Y_{t-1}	-0,237	0,0971	-2,44199	0,020132
APL_t	1684,949	262527	19,9879	0,00000
APL_{t-1}	-700,475	2202414	-2,49265	0,020629
Y_{t-2}	0,442	0,1530	2,88901	0,007422
$R^2 = 0,996776$, კორექტირებული $R^2 = 0,99629$, $F(5,33) = 2040,5$, $p < 0,0000$; $DW = 2,01428$, $\beta = -0,177613$				

ვინაიდან ამ განტოლებაში $(1 - \theta)$ -ს მნიშვნელობა (0,558) შესაძლებელია ნაკლებია 1-ზე, მაგრამ მცირეოდენ აღემატება 0,5-ს, შეიძლება ითქვას, რომ საანალიზო პერიოდში ფაქტობრივი და პოტენციური გამოშვების დაახლოება „საშუალოზე ოდნავ მაღალი სიჩქარით“ მიმდინარეობდა.

ცხრილ 3-ის მე-2 სვეტში მოყვანილი რეგრესიის კოეფიციენტების შეფასებული მნიშვნელობებიდან ნაწილი დადებითია (L_t -სა და APL_t -ის კოეფიციენტები), ნაწილი კი უარყოფითი (L_{t-1} -სა და APL_{t-1} -ის კოეფიციენტები). ზოგად შემთხვევაში, წრფივი რეგრესიის მოდელში, თუკი ის სტატისტიკურია, კოეფიციენტის უარყოფითი ნიშანი შესაბამისი ფაქტორისა და შედეგობრივი ცვლადის ურთიერთსაწინააღმდეგო ცვლილებებზე მიუთითებს. მაგრამ ცვლილებათა ეს მიმართება შეიძლება დაირღვეს დინამიკურ მოდელში, რის ილუსტრირების მაგალითსაც

რომ L_{t-1} -სა და APL_{t-1} -ის კოეფიციენტები (-0,237 და -700,475) უარყოფითია, $t-1$ კვარტალში სამუშაო ძალის L_{t-1} -ის ან შრომის მწარმოებლურობის APL_{t-1} -ის გაზრდა დადებითად აისახებოდა მომავალი t კვარტლის გამოშვებაზე. უფრო კონკრეტულად, შეფასებული მოდელის თანახმად, რომელიმე $t-1$ კვარტალში სამუშაო ძალის დამატებით ერთეულით გაზრდას შეეძლო იმავე კვარტალში გამოშვების მნიშვნელობის გაზრდა საშუალოდ 0,566 ერთეულით, მომდევნო კვარტალში - $\theta\alpha_1 + \alpha_2 = 0,448 \cdot 0,566 - 0,237 = 0,01317$ ერთეულით; შრომის მწარმოებლურობის ერთი ერთეულით გაზრდას კი შეეძლო გამოშვების მნიშვნელობის გაზრდა შესაბამისად იმავე კვარტალში 1684,949 ერთეულით, მომდევნო კვარტალში კი

$$\theta\alpha_3 + \alpha_4 = 0,448 \cdot 1684,949 - 700,475 = 54,38215$$

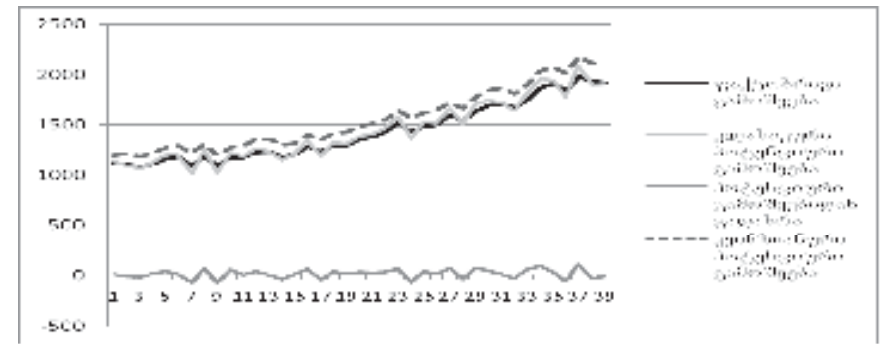
ერთეულით.

(11) გამოსახულებაში შემავალ პოტენციურ გამოშვებას Y_t^* -ს შემდეგი შეფასებული განტოლება შეესაბამება

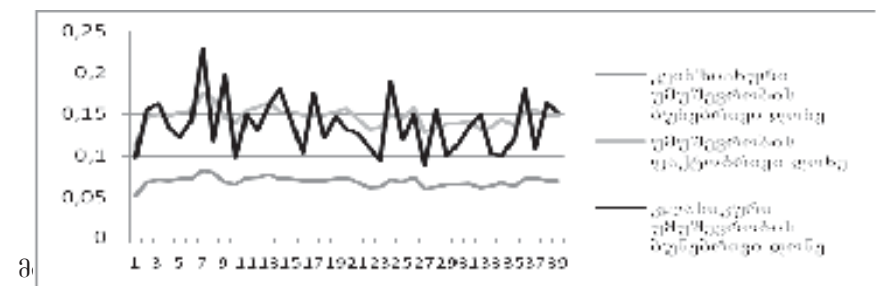
$$Y_t^* = -380,991 + 0,31583L_t - 0,13225L_{t-1} + 940,202APL_t - 390,865APL_{t-1} + \varepsilon_t$$

ამ განტოლების საფუძველზე გამოთვლილი პოტენციური გამოშვების დინამიკა ფაქტობრივი გამოშვების დინამიკასთან და პოტენციურიდან ფაქტობრივი გამოშვების გადახრის დინამიკასთან ერთად, მოყვანილია ნახ. 6-ზე. აქვე შედარებისათვის წარმოდგენილია კეინზიანური მოდელით განსაზღვრული პოტენციური გამოშვების დინამიკის ამსახველი გრაფიკი.

როგორც ვხედავთ, საანალიზო პერიოდში ფაქტობრივი გამოშვების მნიშვნელობები კლასიკური მოდელით განსაზღვრული პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობების ირგვლივ მერყეობს – ზოგიერთ კვარტალში პოტენციური გამოშვების მოცულობა აღემატება ფაქტობრივს, ზოგიერთში კი პირიქტ, ფაქტობრივი გამოშვება სჭარბობს პოტენციურს. თუმცა, ისიც აღსანიშნავია, რომ, უმეტეს შემთხვევაში, ფაქტობრივი გამოშვება პოტენციურს ჩამოუვარდება.

მოდელებიდან მიღებულ პოტენციური გამოშვების მნიშვნელობებს, შეენიშნავთ, რომ მთლიანობაში კეინზიანური მოდელით განსაზღვრული მნიშვნელობები კლასიკური მოდელით განსაზღვრულ მნიშვნელობებს აღემატება. მაშასადამე, ზემოთ მოყვანილი თეორიული მტკიცებულება იმის შესახებ, რომ შრომის ბაზრის ორი სხვადასხვა მოდელის განხილვამ შეიძლება პოტენციური გამოშვების განსხვავებულ მნიშვნელობებთან მიგვიყვანოს, რომელთაგან, ზოგად შემთხვევაში, კეინზიანური პოტენციური გამოშვება არანაკლებია კლასიკურ პოტენციურ გამოშვებაზე, საქართველოს ეკონომიკის 1998-2008 წლების კვარტალური მონაცემებით ემპირიულად საბუთდება.

ასევე, როგორც ვხედავთ, საანალიზო პერიოდში ფაქტობრივი გამოშვების მნიშვნელობები კლასიკური და კეინზიანური მოდელებიდან მიღებულ უმუშევრო-

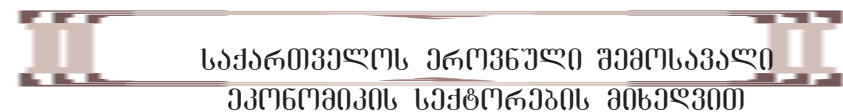
ბის ბუნებრივი დონის მნიშვნელობებშიც პოულობს. ამ განსხვავებების ილუსტრირებას ნახ. 7 იძლევა, სადაც კლასიკური მოდელით განსაზღვრულ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის ტრაექტორიასთან ერთად, შედარებისათვის მოცემულია, აგრეთვე, კეინზიანური მოდელით განსაზღვრული ტრაექტორია და უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის ტრაექტორია. როგორც მოსალოდნელი იყო, კლასიკური მოდელით განსაზღვრული უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მნიშვნელობები უმუშევრობის ფაქტობრივი დონის მნიშვნელობების ირგვლივ მერყეობს და შესაძინეად აღემატება კეინზიანური მოდელით განსაზღვრულ უმუშევრობის ბუნებრივი დონის მნიშვნელობებს. თუ გამოვითვლით უმუშევრობის ბუნებრივი დონის საშუალო პერიოდულ მნიშვნელობას, მივიღებთ, რომ 1998-2008 წლებში საქართველოში, კლასიკური მოდელის მიხედვით, იგი 13,783%-ს შეადგენდა. ეს ოდნავ ნაკლებია ფაქტობრივ დონესთან შედარებით (15,03%), მაგრამ ორჯერ აღემატება კეინზიანური მოდელით განსაზღვრულ ანალოგიურ მაჩვენებელს (6,876%-ს).

დაბოლოს დავსვათ კითხვა: ზემოთ განხილული რომელი მოდელიდან (კლასიკურიდან თუ კეინზიანურიდან) მიღებული შედეგები უნდა მივიჩნიოთ ჭეშმარიტებასთან მიახლოებულად? მიგვაჩნია, რომ ამ ეტაპზე ცალსახა პასუხი არ არსებობს. საჭიროა შემდგომი კვლევა სხვადასხვა ქვეყნის მაგალითზე სხვადასხვა ხანგრძლივობის პერიოდის მონაცემების გამოყენებით.

Econometrical estimation of potential Gross Domestic Product and Natural Rate of Unemployment of economy of Georgia

I. Ananiashvili

In this article are discussed the existing approaches of determination of potential output and natural rate of unemployment. Regarding labor market models specificity, here are suggested two models of potential output estimation. One of them is based on Keynesian postulates and the other-on classic theories. Here is shown that under Keynesian postulates potential and actual outputs, as well as the values of natural and actual rates of unemployment must be more different from each other, than under the postulate of classic theory. Using the quarterly data of economy of Georgia from 1998 to 2008 years, we estimated these models. Analysis of Results has confirmed theoretical conclusions. In Georgia, from 1998 to 2008 years, estimated average periodical value of natural rate of unemployment is 13,783% by classical models. This is less, than average actual rate (15,03%), but twice exceeds same value, determined by Keynesian model (6,876%).

საქართველოს ეროვნული შემოსავალი ეკონომიკის საქტორების მიხედვით

ინზა ანანიშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი

ეროვნული შემოსავალი ქვეყნის მასშტაბით შემოსავლების მახასიათებელი აგრეგატული მაჩვენებელია. ამასთან, ფუნქციონალური თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანი და აუცილებელია ეროვნული შემოსავლის საბოლოო მაჩვენებლის ფორმირებაში მონაწილე თითოეული ინსტიტუციური სექტორის პირველადი შემოსავლის სიდიდის განსაზღვრა. თუმცა, ფაქტია, რომ საქართველოში ასეთი ანგარიშების შედგენის პრაქტიკა ჯერაც არ დამკვიდრებულა. ეროვნულ ანგარიშთა სისტემის დანერგვის საწყისი პერიოდის შემდეგ (1996 წლიდან) სექტორული ანგარიშები არ შედგენილა, რასაც გარკვეული ობიექტური მიზეზები განაპირობებდა, რომელთაგან უმთავრესი არასაკმარისი ინფორმაციული წყაროები და შრომითი რესურსებია. აღნიშნული საკითხისადმი ინტერესი იმდენად დიდია სამთავრობო, ეკონომიკურ და აკადემიურ წრეებში, რომ შევეცადეთ, ჩვენს ხელთ არსებული შეზღუდული ინფორმაციული რესურსების საფუძველზე, 2009 წლის მონაცემებზე დაყრდნობით, განგვეხორციელებინა ქვეყნის ეკონომიკის სექტორების ჭრილით განხილვა.

როგორც ცნობილია, ეროვნული შემოსავლის ჯამური მაჩვენებელი მიიღება პირველადი შემოსავლების განაწილების ანგარიშიდან, რომელიც რიგით მესამე ანგარიშია ინტეგრირებულ ეროვნულ ანგარიშებში. თუმცა, ანგარიშების შედგენის სპეციფიკიდან გამომდინარე (თითოეული ანგარიშის დამაბალანსებელი მუხლი იმავდროულად მომდევნო ანგარიშის რესურსების მხარეს აისახება), სექტორული ანგარიშების შედგენა წარმოების ანგარიშით დავიწყეთ და შემდგომ შემოსავლების ფორმირებისა და პირველადი შემოსავლების

განაწილების ანგარიშებით გაგავრძელებ.

წარმოების ანგარიშის სექტორული ჭრილით შესადგენად გამოშვების, შუალედური მოხმარებისა და დამატებული ღირებულების შესახებ სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ გავრცელებული დეტალური ინფორმაცია გამოვიყენეთ. მოვახდინეთ წარმოების ჯვარედინი კლასიფიკაცია, რის შედეგადაც თითოეული 45 სახის საქმიანობის მიხედვით დეტალიზებული შედეგი (გამოშვება) შევუსაბამეთ შესაბამის ინსტიტუციურ სექტორს. ჯვარედინი კლასიფიკაცია გულისხმობს ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით წარმოების შედეგების განაწილებას სექტორების მიხედვით. მაგალითად, საგანმანათლებლო მომსახურებას ეწვევა როგორც სამთავრობო სექტორი (საბიუჯეტო დაფინანსებაზე მყოფი სახელმწიფო საგანმანათლებლო დაწესებულებები), ასევე სამეწარმეო სექტორი (კერძო საგანმანათლებლო დაწესებულებები), ხოლო რეპეტიტორების საქმიანობა შინამეურნეობებში ჰპოვებს ასახვას. 45 სახის საქმიანობის მიხედვით დეტალიზებული წარმოების შედეგი კლასიფიკაციისას ეფუძნება ეკონომიკური საქმიანობის სახეების საქართველოს ეროვნულ კლასიფიკატორს სეკ 001-2004.

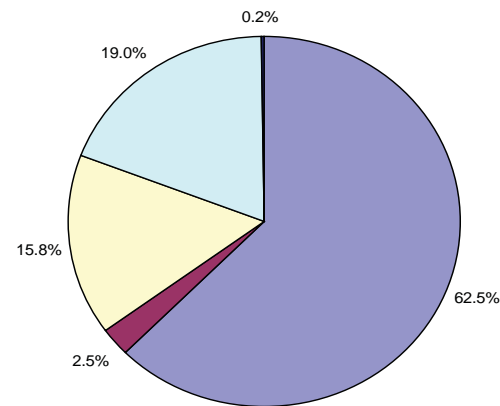
შუალედური მოხმარების გასაანგარიშებლად გამოვიყენეთ შუალედური მოხმარების წილები მთლიან გამოშვებაში. დამატებული ღირებულება კი გავიანგარიშეთ დამაბალანსებელი მუხლის სახით, როგორც სხვაობა გამოშვებასა და შუალედურ მოხმარებას შორის.

პროდუქციის გამოშვების, შუალედური მოხმარებისა და დამატებული ღირებულების უდიდესი წილი მოდის არაფინანსური კორპორაციების სექტორზე, შემდეგ შინამეურნეობებისა და სამთავრობო სექტორებზე, ხოლო უმცირესი წილი – შინამეურნეობების მომსახურე არაკომერციული ორგანიზაციების (შმაკო) სექტორზე. საქართველოს ეკონომიკის მთლიანი გამოშვების სექტორული განაწილების სტრუქტურა 2009 წლისათვის ასეთია: არაფინანსური კორპორაციების გამოშვების წილი მთლიან გამოშვებაში 60.5 %-ს შეადგენს, ფინანსური კორპორაციების წილი – 2.4%-ს, სამთავრობო სექტორის წილი – 16.7 %-ს, შინამეურნეობების სექტორის წილი – 20.1 %-ს, შინამეურნეობების მომსახურე არაკომერციული ორგანიზაციების სექტორის წილი – 0.2 %-ს.

სექტორების მიხედვით შუალედური მოხმარების წილები მთელი ეკონომიკის შუალედურ მოხმარებაში 2009 წლისათვის შეადგენს: 57.3 % – არაფინანსური კორპორაციები, 2.4 % – ფინანსური კორპორაციები, 18.3% – სამთავრობო სექტორი, 21.8 % – შინამეურნეობების სექტორი, 0.3% კი – შმაკო-ს სექტორი.

საქართველოს ეკონომიკის სექტორებში შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულების პროცენტული წილები საქართველოს მშპ-ში მოცემულია ქვემოთმოყვანილ გრაფიკში.

საქართველოს მშპ ეკონომიკის სექტორების მიხედვით 2009 წელს

- არაფინანსური კორპორაციების სექტორში შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულება
- ფინანსური კორპორაციების სექტორში შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულება
- სამთავრობო სექტორში შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულება
- შინამეურნეობების სექტორში შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულება
- შინამეურნეობების მომსახურე არაკომერციული ორგანიზაციების სექტორში შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულება

ცხრილიდან შესაბამისი პროპორციები.

წარმოების ანგარიშში 2009 წლისათვის მოცემულია ცხრილში

1.

ცხრილი 1

შემ
გთვლილი

	711	712	713	714	715	71
	არაფინირებული სურსათი	ფინანსური კრედიტ-	სამომავლო რეზერვები	სამომავლო რეზერვები	სამომავლო რეზერვები	სამომავლო რეზერვები
დასესხებული	14 915,1	888,9	4 309,9	5 115,2	710	29 239,1
ეკვივალენტები	26 864,0	7,0	4,2	55,1	0,0	2 529,9
სამომავლო რეზერვები	85,4	0,0	9,7	14,9	1,9	91,9
კულ	15 000,5	895,9	4 313,8	5 130,1	8,8	29 260,0
ეკვივალენტები						
გადასესხებული	81 512	228,1	1 804,4	2 889,1	95,9	10 150,1
ეკვივალენტები	1 210,0	441,4	2 889,9	5 417,5	99,2	17 947,0
კულ	1 291,5	669,5	4 694,3	8 306,6	95,1	28 097,1

დამატებული ღირებულების დამატებულზე მუხლი გადავიტანეთ რესურსების მხარეს; გამოყენების მხარეს, შრომის ანაზღაურების გასანაწილებლად სექტორების მიხედვით, გამოვიყენეთ რამდენიმე ინფორმაციული წყარო: სამთავრობო სექტორში შრომის ანაზღაურების შესახებ საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს ოფიციალური საბიუჯეტო მონაცემები; დანარჩენი სექტორების მიხედვით შრომის ანაზღაურება გავანაწილეთ შინამეურნეობების გამოკვლევიდან მიღებული ხელფასების შესახებ სტატისტიკური ინფორმაციის საფუძველზე; მთლიანი შერეული შემოსავალი (ესაა შინამეურნეობის წევრების კუთვნილი არაკორპორირებული საწარმოს შემოსავლები. სახელწოდება “შერეული” მან მიიღო იმის გამო, რომ მოიცავს როგორც არაკორპორირებული საწარმოს მესაკუთრის მოგებას, ასევე მესაკუთრის მიერ ან შინამეურნეობების სხვა რომელიმე წევრის მიერ საწარმოში უსასყიდლოდ შესრულებული შრომის ანაზღაურებას) მთლიანად ეფუძნება შინამეურნეობების კვლევას; მთლიანი საოპერაციო მოგება კი გაანგარიშებულ იქნა დამატებულზე მუხლის სახით. სამთავრობო სექტორში, როგორც წესი, მოგება 0-ს უნდა უახლოვდებოდეს ან საერთოდ არ არსებობდეს. ჩვენს შემთხვევაშიც აღნიშნული პრინციპი მოქმედებს. ამასთან, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სამთავრობო სექტორიდან შრომის ანაზღაურების შესახებ ინფორმაცია სრულად არ მიგვიღია გარკვეული ობიექტური მიზეზების გამო. კერძოდ, იგი არ მოიცავს შტატგარეშე მოსამსახურეთა ხელფასს. ეს უკანასკნელი, სახელმწიფო ფინანსების სტატისტიკის სახელმძღვანელოს (GFSM 2001) საერთაშორისო კლასიფიკაციითა და საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს საბიუჯეტო კლასიფიკაციით, შედის საქონელსა და მომსახურებაში, რომლიდანაც შტატგარეშეთა შრომის ანაზღაურების ცალკე გამოყოფა ვერ მოხერხდა. თუმცა შევნიშნავთ, რომ 2010 წლის I კვარტალიდან აღნიშნული სახის ინფორმაცია ხელმისაწვდომია. ასევე, თუ გაითვალისწინებთ ძირითადი კაპიტალის მოხმარების შესახებ ინფორმაციასაც, წმინდა საოპერაციო მოგება 0-ს მიუახლოვდება სამთავრობო სექტორში.

ძირითადი კაპიტალის მოხმარების სექტორული განაწილების გამოვიყენეთ ასევე დარგებისა და სექტორების ჯვარედინი კლასიფიკაცია; სამთავრობო სექტორის ძირითადი კაპიტალის მოხ-

მარების შესახებ ინფორმაცია ეფუძნება საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს ოფიციალურ მონაცემებს. შინამეურნეობების მომსახურე არაკომერციული ორგანიზაციების სექტორის ძირითადი კაპიტალის მოხმარება კი შესაბამისი გამოშვებების პროპორციულად გავიანგარიშეთ. ძირითადი კაპიტალის მოხმარების სექტორული სტრუქტურა 2009 წლისათვის შემდეგი სახით წარმოგვიდგება: 770.3 მლნ ლარი (49.6 % ქვეყნის მთლიანი ძირითადი კაპიტალის მოხმარებაში) არაფინანსური კორპორაციების სექტორის წილად მოდიოდა, 525.4 მლნ ლარი (33.8 %) სამთავრობო სექტორის წილად, 178.0 მლნ ლარი (11.5 %) შინამეურნეობების სექტორის წილად, 78.8 მლნ ლარი (5.1 %) ფინანსური კორპორაციების სექტორის წილად, ხოლო 1.8 მლნ ლარი (0.1 %) შინამეურნეობების მომსახურე არაკომერციული ორგანიზაციების სექტორის წილად.

2009 წლის შემოსავლების ფორმირების ანგარიში მოცემულია მე-2 ცხრილში.

პირველადი შემოსავლების განაწილების ანგარიშის სექტორული ჭრილით შედგენისას გამოვლინდა, რომ ქვეყნის მთლიანი ეროვნული შემოსავლის შემადგენელი პირველადი შემოსავლებიდან ყველაზე დიდია შინამეურნეობების სექტორის, შემდეგ კი – არაფინანსური კორპორაციებისა და სამთავრობო სექტორების წილი. ეს ლოგიკურია, რამდენადაც შინამეურნეობები შერეული შემოსავლისა და შრომის ანაზღაურების მიმღები ინსტიტუციური ერთეულებია. არაფინანსური კორპორაციების სექტორზე მოდის მოგების უდიდესი წილი მთლიანად ეკონომიკაში, სამთავრობო სექტორი კი გადასახადების მიმღები ინსტიტუციური სექტორია.

2009 წლის მთლიან ეროვნულ შემოსავალში შინამეურნეობების პირველადი შემოსავლების წილი 48.5 %-ს შეადგენდა, არაფინანსური კორპორაციების სექტორისა – 26.6 %-ს, სამთავრობო სექტორისა კი – 25.2 %-ს.

პირველადი შემოსავლების განაწილების ანგარიში 2009 წლისათვის მოცემულია მე-3 ცხრილში.

შემოსავლების ფორმირების ანგარიში, 2009 წ.

მიმდინარე ფასებში, მლნ ლარი

	ცხრილი 2						
	წ.11	წ.12	წ.13	წ.14	წ.15	წ.16	წ.17
საქართველო	112180	4414	22999	24129	2822	172438	172438
მთლიანი შერეული შემოსავალი	112180	4414	22999	24129	2822	172438	172438
ეროვნული შერეული შემოსავალი	112180	4414	22999	24129	2822	172438	172438
არაფინანსური კორპორაციების სექტორი	55009	2410	10499	109	202	52219	52219
სამთავრობო სექტორი	28198	39	45	599	0	2129	2129
შინამეურნეობების სექტორი	854	0	97	149	19	919	919
ფინანსური კორპორაციების სექტორი	4021	1915	940	210	149	8782	8782
არაკომერციული ორგანიზაციების სექტორი	112180	4414	22999	24129	2822	172438	172438

ტაბულა 3

კატეგორია	2009 წლის მარტი	2009 წლის აპრილი	2009 წლის მაისი	2009 წლის ივნისი	2009 წლის ივლისი	2009 წლის აგვისტო	2009 წლის სექტემბერი	2009 წლის ოქტომბერი	2009 წლის ნოემბერი	2009 წლის დეკემბერი	2009 წლის მთლიანი
მთლიანი შიდა პროდუქტი	1762.1	1915.6	1957.7	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1
მთლიანი შიდა პროდუქტი	1762.1	1915.6	1957.7	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1
მთლიანი შიდა პროდუქტი	1762.1	1915.6	1957.7	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1
მთლიანი შიდა პროდუქტი	1762.1	1915.6	1957.7	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1	1962.1

შენიშვნა: საკუთრებიდან შემოსავლების შესახებ მონაცემები შიგნით ეკონომიკის ინსტიტუციური სექტორების მიხედვით არ არსებობს შესაბამისი ინფორმაციული წყაროების უქონლობის გამო.

ორგანოებს შესაბამისი პოლიტიკის შესამუშავებლად და განსახორციელებლად, ასევე ბიზნესის წარმომადგენლებსა და სამეცნიერო დაწესებულებებს. ჩვენს მიერ გამოყენებული მეთოდოლოგია შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ სექტორული ანგარიშების შედგენისას.

National Income of Georgia by economic sectors

I. Benashvili

National Income is the aggregate indicator of income at the level of whole economy. It is important to determine primary income of each institutional sector, which formed the National income finally.

There is no National Accounts by sectors in Georgia nowadays. We attempted to compile accounts by institutional sectors using the data 2009.

Compilation of sectoral accounts we begin from the Production Account, and then continue through Generation of Income Account and Allocation of Primary Income Account. The highest share of primary income in National Income had Households sector (48.5 %). Then Non-financial corporations sector (26.6 %) and General government sector (25.2 %). It is logical, because households are the institutional unit receivable mixed income and compensation of employees. Non-financial sector is the institutional sector receivable majority of profit. General government sector receives taxes in the whole economy.

Ein Überblick über neuere Ansätze in
der Theorie der Währungskrisen*

Simon Gelaschwili

Full Professor, Ivane Javachishvili

Staatliche Universität Tbilisi

Ein prägnantes Charakteristikum sowohl bei dem Beginn der Finanzkrise als auch bei ihrem weiteren Verlauf ist das gleichzeitige Auftreten von Problemen im Finanzsektor und eines spekulativen Drucks auf die Währungen. Insgesamt handelt es sich hierbei um ein relativ komplexes Problem. Daher erscheint es sinnvoll, in einem ersten Schritt einführende Zusammenhänge für das Phänomen der sogenannten Zwillingskrise („twin crises“) zu erläutern. In dem zweiten Unterabschnitt werden drei verschiedene Erklärungsansätze für Währungskrisen vorgestellt, in denen der Bankensektor eine explizite Berücksichtigung findet. Von besonderer Bedeutung sind staatliche Unterstützungszahlungen im Falle einer Bankenkrise („bail out“). Diese stehen anschließend im Zentrum der Betrachtungen des zum Abschluss präsentierten Papiertiger-Modells, in dem die Finanzkrise als das Ergebnis eines „moral hazard“ der ökonomischen Elite in den betroffenen Ländern modelliert wird.

Auch wenn die Problematik der „twin crises“ durch die gegenwärtige globale Finanzkrise in der Literatur enorme Aufmerksamkeit erfahren hat, muss betont werden, dass es sich um kein neues Phänomen handelt. So weisen KAMINSKY und REINHART (1999) nach, dass seit Anfang der 80er Jahre mit der zunehmenden Liberalisierung des Finanzsystems ein enger Zusammenhang zwischen diesen beiden Krisenformen zu erkennen ist.¹

* სტატია მომზადებულია გერმანიაში 2009 წლის დეკემბერში, პოტსდამის უნივერსიტეტის ფინანსური მენეჯმენტის კათედრის კონფერენსის მიზნით.
Die Kausalität zwischen Banken- und Währungskrisen kann unter-

¹ Vgl. Kaminsky/Reinhart (1999) S. 476.

schiedliche Richtungen annehmen. So lässt sich einerseits die Finanzkrise als Ergebnis einer Währungskrise interpretieren, in dem eine kontraktive Geldpolitik zur Verteidigung eines fixierten Wechselkurses die Liquiditätssituation des Finanzsektors verschlechtert. Nach der Abwertung der heimischen Währung ergibt sich außerdem eine Erhöhung der Fremdwährungsverbindlichkeiten der inländischen Banken. Demgegenüber lässt sich ebenso ein entgegengesetzter Zusammenhang konstruieren: Sofern eine Zentralbank im Falle einer Bankenkrise als „lender of last resort“ fungiert, kann dies die Wirtschaftsakteure dazu veranlassen, in Erwartung einer „seigniorage“-Steuer, die heimische Währung zu verkaufen. Eine weitere mögliche Sichtweise besteht darin, dass beide Phänomene auf die gleiche Ursache zurückgeführt werden können. Beispielsweise kann ein starker Anstieg des Zinsniveaus auf den Weltfinanzmärkten einen Abfluss an Devisenreserven induzieren und damit gleichzeitig auch die Liquiditätssituation im Bankensystem verschlechtern.

Das Vorhandensein unterschiedlicher Wirkungsrichtungen legt die Schlussfolgerung nahe, dass verstärkende Rückkopplungseffekte in Form eines „Teufelskreises“ zwischen beiden Krisenformen existieren. KAMINSKY und REINHART finden empirische Evidenz, dass eine „twin crises“ in ihren Folgen wesentlich schwerwiegender ist, als wenn Banken- oder Währungskrisen einzeln auftreten.

Neben der empirisch beobachtbaren Gleichzeitigkeit existieren jedoch auch modelltheoretische Ähnlichkeiten zwischen einer spekulativen Attacke auf einen fixierten Wechselkurs und einem „bank run“.¹ Unter Letzterem wird hier ein plötzlicher und massiver Abzug der Einlagen einer Geschäftsbank durch ihre Gläubiger bezeichnet.² Die korrespondierende klassische Modellierung für dieses Phänomen stellt der Ansatz von DIAMOND und DYBVIK (1983) dar. So zeigen die Autoren, dass solvente Banken aufgrund der von ihnen betriebenen Fristentransformation jederzeit durch

¹ Vgl. Fane (2000) S. 103.

² Vgl. Bonn (1998).

eine Panik ihrer Anleger in den Zustand der Illiquidität kommen können. Das mit einem „bank run“ korrespondierende suboptimale Marktgleichgewicht ist dadurch gekennzeichnet, dass die Banken gezwungen sind, ihre Aktiva vorzeitig und unter Hinnahme von Verlusten zu liquidieren. Da die erwarteten Liquidationserlöse letztendlich geringer ausfallen können als der Gegenwert der gesamten Depositen, ist es für den einzelnen Bankgläubiger rational, den anderen zuvorzukommen und möglichst schnell die eigene Anlage zu kündigen. Gesamtwirtschaftlich ergibt sich durch dieses Verhalten ein suboptimales Ergebnis.¹

Neben der Gemeinsamkeit multiple Gleichgewichte zu ermöglichen, besteht sowohl bei Währungs- als auch bei Banken Krisen die Möglichkeit, dass durch bestimmte Kanäle Ansteckungseffekte zwischen verschiedenen Systemen entstehen können. Diese Problematik wird im nachfolgenden Abschnitt näher behandelt.

Modelle von Währungskrisen mit expliziter Berücksichtigung des Bankensektors

Vor dem oben erläuterten Hintergrund erscheint es wenig verwunderlich, dass in einer Vielzahl neuerer Veröffentlichungen im Bereich der Währungskrisentheorie Banken explizit einbezogen werden. Aufgrund der hohen Komplexität dieser Ansätze soll auf eine vollständige Analyse verzichtet werden. Statt dessen erfolgt eine kurze Zusammenfassung der zentralen Ergebnisse einiger ausgewählter Modelle.

Eine direkte Anknüpfung an den Ansatz von DIAMOND und DYBVIK stellt die Arbeit von CHANG und VELASCO (1998) dar. Die Autoren behandeln die Problematik des „bank run“ in einer offenen Volkswirtschaft. In dieser

¹ Im optimalen Gleichgewicht werden Depositen nur von Anlegern gekündigt, die einen unvorhergesehenen Konsumbedarf haben. Deren Anteil ist den Banken bekannt und stellt somit keine Gefahr für deren Liquiditätssituation dar. Für eine vollständige Darstellung, inwieweit die Intermediation durch Banken eine optimale Vertragslösung für einen unvorhersehbaren Liquiditätsbedarf der Individuen darstellt, ist u.a. in Vollmer (1999) zu finden.

halten Banken Depositen in heimischer und in ausländischer Währung. Dabei ergeben sich im internationalen Kontext veränderte Zusammenhänge. Während in einer geschlossenen Volkswirtschaft die Zentralbank durch die Ausdehnung der Geldmenge für die Verbindlichkeiten der Geschäftsbanken unbegrenzt garantiert und somit eine Bankenkrise verhindern könnte, ist dies in einer offenen Ökonomie nur noch eingeschränkt möglich. Sofern durch die Zentralbank gleichzeitig eine Fixierung des Wechselkurses erfolgt, kommt es infolge selbst erfüllender Erwartungen bei unzureichenden staatlichen Devisenreserven zu einer spekulativen Attacke auf den fixierten Wechselkurs. Eine zentrale Implikation des Modells ist, dass durch einen internationalen „lender of last resort“ eine Bankenkrise und die entsprechenden negativen realwirtschaftlichen Konsequenzen ausgeschlossen werden könnten.

Eine weitere Möglichkeit besteht in der Berücksichtigung der „balance-sheet implications“ in einer Währungskrise. DISYATAT (2001) betont in diesem Zusammenhang die Abhängigkeit der Volkswirtschaft von der Kreditversorgung durch den Finanzsektor. Ist diese infolge einer unzureichenden Eigenkapitalunterlegung und Fremdwährungsverbindlichkeiten schwach, werden internationale Investoren im Falle einer Abwertung der heimischen Währung eine Verlängerung der von ihnen an die inländischen Banken gewährten Kredite verweigern. Als Konsequenz müssen die Banken auch ihre Kredite an die inländischen Unternehmen kündigen und es kommt zu einem Produktionsrückgang. Ein staatlicher „bail out“ führt in dieser Situation aufgrund seiner Bedeutung als zusätzliche Sicherheit zu einer Stärkung des Vertrauens der internationalen Anleger. Die Intervention verringert das Ausmaß einer Rezession, die sich ohne Eingriff durch eine Währungskrise hätte ergeben können.

Einen umfassenden Überblick zu diesem Thema vermitteln SCHNEIDER und TORNELL (2000). Neben der Integration des Bankensektors kommt es in ihrem Modell darüber hinaus zu einer Unterteilung der Realwirtschaft in einen Sektor für handelsfähige und einen für nichthandelbare Güter. Die

zentralen Annahmen ihres Modells sind zum einen die unvollkommene Durchsetzbarkeit von Verträgen und zum anderen ein staatlicher „bail out“, der auf systematische Risiken beschränkt ist. Die Autoren zeigen, dass Banken in diesem Umfeld einen Anreiz haben, übermäßig hohe Wechselkursrisiken einzugehen. Sofern eine ausreichend große Anzahl von Banken ihre Schulden in ausländischer Währung (in handelbaren Gütern) nominiert und diese Kredite an den Sektor für nichthandelbare Güter vergeben, kann es durch selbsterfüllende Erwartungen der ausländischen Investoren zu einer realen Abwertung und im Weiteren zu einer Bankenkrise kommen. In einer Erweiterung des Modells führen die Autoren noch eine dynamische Entwicklung der Kreditexpansion als Ergebnis eines sich selbst verstärkenden Booms im Sektor für nichthandelsfähige Güter ein.

Zusammenfassend bleibt festzuhalten, dass die skizzierten Modelle eine Reihe verschiedener Aspekte von Finanzkrisen berücksichtigen und sehr unterschiedliche Interpretationen ermöglichen. Würde man die Krise beispielsweise als internationalen „bank run“ auffassen, wäre eine Panik unter den ausländischen Investoren für deren Entstehung verantwortlich und weniger die oben aufgezeigten fundamentalen Schwächen der Finanzsektoren in den betroffenen Ländern. Letztendlich kann eine Bankenpanik natürlich sowohl solvente als auch insolvente Finanzinstitute betreffen. In beiden Fällen ist dies mit einer vorzeitigen Liquidierung von Investitionsjekten als suboptimales Ergebnis verbunden.

Überdies ist hervorzuheben, dass SCHNEIDER und TORNELL einen Erklärungsansatz für Spekulationsblasen und Kreditvergabezyklen („lending boom“) im Bereich der Immobiliensektoren und deren Bedeutung für eine Währungskrise aufzeigen. Die in der Arbeit von DISYATAT thematisierte Kreditrationierung und „balance-sheet implications“ werden ohne explizite Berücksichtigung eines Finanzsektors ausführlich im letzten Abschnitt behandelt. Die Bedeutung eines staatlichen „bail out“ steht im Zentrum der nachfolgenden Ausführungen.

Die Bedeutung staatlicher Garantien für das Risikoverhalten („moral hazard“)

Bereits bei der Analyse von Finanzkrisen im vorangegangenen Abschnitt ist auf die Erwartungen der privaten Wirtschaftssubjekte hingewiesen worden, dass die Regierungen versuchen würden, den Konkurs eines größeren Finanzinstituts durch staatliche Hilfen abzuwenden.

Auf der einen Seite muss angeführt werden, dass eine staatliche Garantie immer auch als impliziter Versicherungsvertrag aufgefasst werden kann. Aufgrund dessen hat die Bank als Versicherungsnehmer einen Anreiz, ihr Verhalten so zu verändern, dass sie ungerechtfertigte Ansprüche gegenüber dem Versicherungsgeber geltend machen kann. Gleichzeitig besteht auf der Seite der Anleger nur noch eine verringerte Notwendigkeit die Geschäftspolitik einer Bank zu beobachten bzw. sie durch Abzug ihrer Einlagen zu sanktionieren.

Auf der anderen Seite stehen die Positionen von DISYATAT sowie CHANG und VELASCO. Nach deren Sichtweise können Regierungshilfen bzw. von internationalen Organisationen gewährte Unterstützungszahlungen sinnvoll zur Stabilisierung des Bankensektors beitragen. Am Beispiel der Asienkrise Ende der 90er Jahre überwiegt hingegen die negative Bewertung eines staatlichen „bail out“. Im Vergleich dazu wird der stabilisierenden Wirkung in der Literatur geringere Bedeutung beigemessen.¹ Das am Ende dieses Abschnitts vorgestellte Modell soll ebenfalls diese Argumentationslinie wiedergeben. Für ein besseres Verständnis, welche Bedeutung „moral hazard“ in einer offenen Volkswirtschaft haben kann und inwieweit sich dieses Phänomen in ein Modell integrieren lässt, soll in einem ersten Schritt eine ältere Arbeit von MCKINNON und PILL (1996) vorgestellt werden.

in dem die Haushalte die Wahl zwischen einer traditionellen und einer modernen Produktionstechnologie haben.¹ Infolge eines freien Zu-

¹Vgl. Krugman (1998); Dooley/Shin (2000); Diehl/Schweickert (1998); Alba (2000); Aschinger (2001).

gangs zu den internationalen Finanzmärkten können die Haushalte unter Konsumverzicht verstärkt in moderne Produktionstechnologien investieren und die Schulden in der zweiten Periode durch die höheren Erträge wieder zurückzahlen. Durch Auslandsverschuldung kommt es über die Beachtung beider Perioden zu einer Erhöhung des Konsumniveaus.

Ein veränderter Zusammenhang ergibt sich bei der Berücksichtigung eines Finanzsektors und Unsicherheit in Form eines möglichen Produktionschocks der modernen Technologie. Die besondere Bedeutung des Finanzsektors liegt darin begründet, dass dieser die Verteilung der Zufallsvariable für den Schock kennt und das inländische Zinsniveau beeinflusst, sodass das Investitionsvolumen (zumindest ex ante) optimal ist. Bei Bestehen eines staatlichen „bail out“ ist dies nicht länger möglich, da die Banken in ihrem Kalkül nur noch den Erwartungswert der positiven Schockausprägungen berücksichtigen. Somit fällt das von ihnen bestimmte Zinsniveau entsprechend niedriger aus. Kommt es anschließend wider erwarten doch zu einem negativen Schock, bleibt dieser ohne Konsequenzen für die Banken, da nun der Staat ihre Verbindlichkeiten übernimmt. Als Konsequenz dieses Optimismus kommt es zu einer übermäßigen Verschuldung gegenüber dem Ausland, dem sogenannten „Overborrowing“-Syndrom, das mit einer suboptimale Allokation der Ressourcen einhergeht.

Das Papiertiger-Modell

Zum Abschluss soll das Papiertiger-Modell von CORSETTI, PESENTI und ROUBINI (1998)² vorgestellt werden. Dieses nimmt explizit Bezug auf die Situation der ostasiatischen Länder. In diesem Modell wird das von MCKINNON und PILL thematisierte „Overborrowing“-Syndrom wieder aufgenommen und die Parallelität einer Finanz- und Währungskrise erklärt, ohne dass die Banken jedoch direkt berücksichtigt werden.¹ Stattdessen wird der Finanz- und Unternehmenssektor aggregiert durch eine Gruppe von wirtschaftlichen Akteuren repräsentiert.

¹ Im Modell werden Unternehmen und Haushalte zu einem Sektor zusammengefasst.

² Die hier verwendete Darstellung bezieht sich auf das Arbeitspapier von Corsetti et al. (1998). Das Modell ist ebenfalls in modifizierter und verkürzter Form in Corsetti et al. (1999) dargelegt.

Ausgangspunkt des Papiertiger-Modells ist eine kleine offene Volkswirtschaft mit Staat, deren Output für die Periode t gemäß folgender Produktionsfunktion hergestellt wird:

$$y_t = A_t K_t^\alpha L^{1-\alpha} \quad (1)$$

Der Output (y_t) wird als Bündel handelbarer Güter betrachtet, deren Inputfaktoren Kapital (K_t) und Arbeit (L) sind. Letzterer Faktor soll im Zeitablauf als konstant gelten und wird auf 1 normiert.² \tilde{A}_t steht für den Technologieparameter, welcher als Zufallsvariable in jedem Zeitabschnitt zwei verschiedene Ausprägungen annehmen kann:

$$\tilde{A}_t = \begin{cases} A + \sigma & \text{mit einer Wahrscheinlichkeit von } 1/2 \\ A - \sigma & \text{mit einer Wahrscheinlichkeit von } 1/2 \end{cases} \quad A > \sigma > 0 \quad (2)$$

Eine wesentliche Spezifikation des Modells besteht in der Unvollkommenheit der Kapitalmärkte, die zu einer Aufteilung der Wirtschaftssubjekte in zwei verschiedene Gruppen führt. So gibt es einerseits Arbeiter und andererseits Kapitalinhaber, die nachfolgend auch als Elite bezeichnet werden. Letztere verfügen als Eigentümer der inländischen Unternehmen über das Kapitaleinkommen. Darüber hinaus partizipieren sie ebenfalls entsprechend ihres Bevölkerungsanteils \hat{a} am Arbeitsmarkt, auf dem vollkommene Konkurrenz herrschen soll. Folglich steht den Kapitalinhabern das gesamte Einkommen der Volkswirtschaft abzüglich des nach der Grenzproduktivitätsregel bestimmten Einkommens der Arbeiter zu:

$$y_t^{\text{Eli}} = y_t - y_t^{\text{Arb}} = y - (1 - \beta)(1 - \alpha)\tilde{A}_t K_t^\alpha \quad (3)$$

Es wird angenommen, dass die Kapitalinhaber die Möglichkeit haben, sich am internationalen Finanzmarkt in ausländischer Währung zum Zinssatz r zu verschulden.¹ Das von ihnen dort aufgenommene Kapital (D)

¹ Vgl. Corsetti et al. (1998) S.8.

² Corsetti et al. (1998) berufen sich in ihrer Arbeit allerdings nicht explizit auf McKinnon und Pill (1996). Jedoch ist die von ihnen gewählte Modellierung des Produktionschocks weitgehend mit der Arbeit identisch.

können sie an ihre eigenen inländischen Unternehmen verleihen. Für die aggregierte Budgetrestriktion der Kapitalinhaber in der Periode t ergibt sich somit:

$$(K_{t+1} - K_t) - (D_{t+1} - D_t) \frac{E_t}{P_t} = y_t^{\text{Eli}} - r \frac{E_t}{P_t} D_t - c_t^{\text{Eli}} - T_t^{\text{Eli}} - \frac{M_t^{\text{Eli}} - M_{t-1}^{\text{Eli}}}{P_t}$$

Die rechte Seite der Gleichung (4) entspricht der realen Ersparnisbildung der Elite. Diese umfasst deren Einkommen (y_t^{Eli}) abzüglich der Zinszahlungen an das Ausland, ihrem Konsum (c_t^{Eli}) und den Abgaben an den Staat. Diese bestehen aus einer auf das Arbeitseinkommen erhobenen Steuer (T_t^{Eli}) und der „seigniorage“-Steuer ($(M_t^{\text{Eli}} - M_{t-1}^{\text{Eli}})/P_t$). E_t und P_t sind der nominale Wechselkurs und das inländische Preisniveau. Die reale Ersparnis muss dem realen Vermögenszuwachs entsprechen, der sich auf der linken Seite der Gleichung (4) wiederfindet. Dieser beinhaltet die Ausdehnung des Kapitalstocks ($K_{t+1} - K_t$) abzüglich der realen Neuverschuldung gegenüber dem Ausland $(D_{t+1} - D_t)E_t/P_t$.

Von den Arbeitern sei angenommen, dass sie ihr gesamtes verfügbares Einkommen konsumieren, da ihnen der Zugang zu den Kapitalmärkten verwehrt ist. Für ihre Budgetbeschränkung in der Periode t ergibt sich:

$$y_t^{\text{Arb}} = c_t^{\text{Arb}} + T_t^{\text{Arb}} + \frac{M_t^{\text{Arb}} - M_{t-1}^{\text{Arb}}}{P_t} \quad (5)$$

Es soll der Einfachheit halber unterstellt werden, dass der Staat in der Ausgangssituation vor der Krise unverschuldet ist und keine Ausgaben tätigt, sondern seine gesamten Einnahmen in Form von Währungsreserven (R_t) anlegt. Damit ergibt sich die Budgetrestriktion des Staates zu:

$$(R_{t+1} - R_t) \frac{E_t}{P_t} = r \frac{E_t}{P_t} R_t + \frac{M_t - M_{t-1}}{P_t} + T_t \quad (6)$$

Die Einnahmen des Staates befinden sich auf der rechten Seite der Gleichung (6). Sie bestehen aus den Zinsen der Devisenreserven, aus den ¹ Analog zum FLOOD-GARBER-Modell wird ebenfalls angenommen, dass die Inflation im Rest der Welt gleich null ist und damit dem Realzinsniveau r entspricht.

Erträgen einer möglichen „seigniorage“-Steuer und der Einkommenssteuer ($T = T^{\text{Arb}} + T^{\text{Eli}}$). Die Einkommenssteuer wird nur auf das Arbeitseinkommen erhoben. Sofern für die gesamte Bevölkerung der einheitliche Steuersatz ζ gilt, ergibt sich:

(7)

Entsprechend $\zeta T_t = \eta (1 - \alpha) \tilde{A}_t K^\alpha$ er Staat auf die Erhebung einer „seigniorage“-Steuer η hin. Das Geldangebot wird so gesteuert, dass Preisniveau und Wechselkurs bis zum Ausbruch der Krise als konstant betrachtet werden können.

An Overview of Newer Approaches in the Theory of Currency Crises

S. Gelashvili

A strong characteristic at the beginning of a financial crisis and in its process is that problems in the financial sector and a speculative pressure on a currency emerge at the same time. This scenario is very complex. The twin crisis problem isn't a recent problem of the current global financial crisis, although it gets more attention lately. Kaminsky and Reinhart (1999) have shown that at the beginning of the eighties a close connection exists between these two kinds of crises. This connection is originated with the liberalization of the financial sector. Kaminsky and Reinhart detect the empirical evidence that a twin crisis has harder consequences than a bank crisis or a currency crisis alone.

In the first part of this article the phenomenon of the twin crises will be explained. After that, the tree different approaches for a currency crisis will be presented, with a particular notice of the banking sector. And in the last part the article paper-tiger model will be explained.

ახლებური მიდგომები სავალუტო
კრიზისების თეორიაში

ს. გელაშვილი

გამოკვეთილი დამახასიათებელი თვისება ფინანსური კრიზისის დასაწყისსა და მისი მიმდინარეობის პროცესში არის ის, რომ სპეკულაციური წნეხის პრობლემები ფინანსურ სექტორსა და ვალუტაზე ერთდროულად წარმოიშობა. ეს სცენარი ძალზედ კომპლექსურია. შეწყვეტილებული კრიზისი არ არის მხოლოდ მიმდინარე საფინანსო კრიზისისთვის დამახასიათებელი პრობლემა. კამინსკი და რეინჰარტი (1999) აღნიშნავენ, რომ ჯერ კიდევ 80-იანი წლების დასაწყისში ამ ორ კრიზისს შორის მჭიდრო კავშირი არსებობდა. ეს კავშირი წარმოიშობა ძირითადად ფინანსური სექტორის ლიბერალიზაციიდან. კამინსკიმ და რეინჰარტმა ემპირიულ ფაქტებზე დაყრდნობით დაადგინეს, რომ შეწყვეტილებულ კრიზისს უფრო მძიმე შედეგები მოჰყვება, ვიდრე საბანკო კრიზისს ან კიდევ სავალუტო კრიზისს ცალცალკე.

სტატიის პირველ ნაწილში განხილულია შეწყვეტილებული კრიზისის ფენომენი. შემდგომ წარმოდგენილია სავალუტო კრიზისის სამი განსხვავებული მიდგომა საბანკო სექტორზე განსაკუთრებული აქცენტით. სტატიის ბოლო ნაწილში კი აღწერილია ე.წ. „ქაღალდის ვეფხვის მოდელი“.

ფულის თეორიის თანამედროვე
მოდიფიკაციები და სტაბილიზაციური
ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა

მაია გოგონია

ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი

ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის უმაღლესი საბოლოო მიზანია ფულის სტაბილურობა, სრული დასაქმება და წარმოების რეალური მოცულობის ზრდა. ეკონომიკაში ფულის როლის თაობაზე ეკონომისტთა შეხედულებები არაერთგვაროვანია. კლასიკური მოდელის მიხედვით, თუმცა ნომინალური ფულადი მასა საქონელსა და მომსახურებაზე ერთობლივი მოთხოვნის განმსაზღვრელი ფაქტორია, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა არ ახდენს არავითარ გავლენას რეალურ ეკონომიკურ აქტივობაზე. ტრადიციული მოდელის შესაბამისად კი, რომელიც აჯამებს კეინზიანური თეორიის ძირითად დებულებებს, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკას შეუძლია გავლენა მოახდინოს რეალურ ეკონომიკურ მაჩვენებლებზე. მონეტარისტები ამტკიცებენ, რომ ტრადიციული კეინზიანური მოდელი კარგია ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გატარების მოკლევადიანი შედეგების აღწერისათვის, ანუ მოკლევადიან დროის ინტერვალზე ფულადი მასის ცვლილებები მართლაც მოქმედებს რეალურ ეკონომიკურ ცვლადებზე, როგორცაა დასაქმების დონე და წარმოების რეალური მოცულობა. მაგრამ, გრძელვადიან პერიოდში ერთადერთი ეკონომიკური მაჩვენებელი, რომელიც იცვლება ამ პოლიტიკის შედეგად, არის ფასების დონე. არსებობს ორი მნიშვნელოვანი და საკამათო საკითხი, რომელიც აღმოცენდა მონეტარისტების მცდელობის შედეგად – შეუთავსონ კეინზიანელების მოკლევადიანი პერიოდი კლასიკოსების გრძელვადიან პერიოდს. ჯერ ერთი, გაურკვეველია გრძელვადიანი პერიოდის დროითი საზღვრები და მეორე, როგორი უნდა იყოს ქვეყანაში უმუშევრობის ბუნებრივი დონე, რომლისკენაც

უნდა ისწრაფვოდეს ეკონომიკა გრძელვადიან პერიოდში. თანამედროვე ეკონომისტების უმეტესობა იზიარებს აზრს, მონეტარისტების იმ დამსახურების შესახებ, რომ მათ უარი თქვეს მხოლოდ კეინზიანური ან მხოლოდ კლასიკური მეთოდების გამოყენებაზე. მაგრამ შეეცადნენ რა შეეთავსებინათ ორი კონცეფცია, მონეტარისტები ახალ პრობლემებს შეაწყდნენ, რომელთაგან მთავარია ფასწარმოქმნისა და ინფლაციურ მოლოდინებთან დაკავშირებული პრობლემა.

ერთობლივი მიწოდების ტრადიციული მოდელი დაფუძნებულია ეკონომიკური აგენტების შეზღუდული ინფორმირებულობის ვარაუდზე. ის ამტკიცებს, რომ ინდივიდები ახდენენ თავიანთი მოლოდინის ფორმირებას ადაპტიურად, ანუ მოლოდინის ფორმირებისას მხოლოდ წარსულზე ინფორმაციას იყენებენ. ამგვარ ადაპტიურ მიდგომას აქვს ორი საკამათო მომენტი, რომელიც განსაკუთრებით ცხადი ხდება ფასებისა და ინფლაციის დონეთა ეკონომიკური მოდელირებისას. ჯერ ერთი, ადაპტიური მოლოდინის თეორია ამტკიცებს, რომ ინდივიდები არ იყენებენ ბოლო ინფორმაციას მიმდინარე მოვლენების შესახებ, წარსულზე ინფორმაციისთან ერთად და, შესაბამისად, არ იყენებენ ეკონომიკური პროცესების თავიანთ გაგებას, თუმცა სინამდვილეში ბევრი ადამიანი სარგებლობს ზემოთ აღნიშნულით ზუსტი პროგნოზების შედგენისათვის. მეორე, არსებობს ადაპტიური მოლოდინის ფორმირების სქემების დიდი რაოდენობა და არ არსებობს არცერთი ხერხი, მათგან ამორჩეულ იქნეს ერთი საყოველთაოდ მიღებული ეკონომიკური პროცესების მოდელირებისას.

რაციონალურ მოლოდინთა ჰიპოთეზაც არ არის იდეალური და აქვს რიგი ნაკლოვანებებისა, რომელთაგან ერთ-ერთია არაკონკრეტულობა, რის გამოც რთულია მისი გამოყენება ეკონომიკურ მოდელში. აღმოცენდება კითხვა, ხომ არ მოუწევთ ეკონომისტებს განახორციელონ ყველა ინდივიდის რაციონალური მოლოდინის მოდელირება ცალ-ცალკე? შესაძლებელია თუ არა ეს საერთოდ?

სწორედ ამ კითხვებზე პასუხებზე ვერ თანხმდებიან თანამედროვე ეკონომისტები. ზოგიერთი მათგანი მიიჩნევს, რომ რაციონალურ მოლოდინთა თეორია იმდენად არაკონკრეტული და ლოგიკურად იმდენად ჩახლართულია, რომ მისი ეფექტიანი გამოყენება ეკონომიკური მოდელირებისას შეუძლებელია. ეს ეკონომისტები

ძირითადად უბრუნდებიან თეორიის კლასიკურ ან ტრადიციულ კეინზიანურ საფუძვლებს, უარს ამბობენ რა თავიანთ თეორიებში მოლოდინთა ფორმირებისა და ცვლილებების მოდელის გამოყენებაზე, მაგრამ თანამედროვე ეკონომისტების უმრავლესობა თვლის, რომ ეკონომიკურ მოდელში მომავალი ფასებისა და ინფლაციის დონის თაობაზე ინდივიდთა მოლოდინის გაუთვალისწინებლობა დაუშვებელია ასეთი მოლოდინის მნიშვნელობის გამო. პირიქით, ეს თეორიტიკოსები უმნიშვნელოვანეს ამოცანად მიიჩნევენ მოლოდინთა ფორმირების მოდელირებას იმ მოდელის შექმნისას, რომელიც აღწერს ეკონომიკურ პროცესებს, განსაკუთრებით კი ფულის, როგორც ეკონომიკური აქტივობის ცვლილების უმნიშვნელოვანესი დეტერმინანტის, როლს. მეცნიერთა ეს ჯგუფი თვლის რაციონალური მოლოდინის ჰიპოთეზას თავიანთი მოდელის ძირითად მომენტად, აგრძელებს რა ამ ჰიპოთეზის გამოყენებას და სრულყოფას ეკონომიკური ანალიზის დროს.

კეინზის მიერ წამოყენებული ძირითადი და უტყუარი პოსტულატი, რომელიც შემდგომ მისმა მიმდევრებმა შეავსეს, ის არის, რომ ინდივიდები არ ფლობენ სრულ ინფორმაციას მიმდინარე პროცესების შესახებ და მათი გადაწყვეტილებები ეფუძნება მოლოდინის ეკონომიკური ცვლადების - ფასებისა და ინფლაციის დონეთა მიმდინარე და სამომავლო დინამიკის შესახებ. ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის დონისძიებები, მიმართული ნომინალური ფულადი მასის და, შესაბამისად, ერთობლივი მოთხოვნის გაზრდაზე, გამოიწვევს ფასების დონის ზრდას, რაც განაპირობებს შრომაზე მოთხოვნის გადიდებას და შესაბამისად, დასაქმების დონეც გაიზრდება.

ახალი კლასიკური თეორიის თანახმად, მუშაკების მსგავსი ქცევა ირაციონალურია, თუ მათ არ უზღუდავენ წვდომას ინფორმაციისადმი ცენტრალური ბანკის საქმიანობის შესახებ და თუ მათ არ ესმით მსგავსი ქმედებები რა გავლენას მოახდენს ფასების დონესა და ინფლაციაზე. თუ ცენტრალური ბანკი სისტემატურად აქვეყნებს ანგარიშებს გატარებული პოლიტიკის შესახებ, მაშინ, ახალი კლასიკური თეორიის მომხრეების აზრით, მუშაკებს უნარი შესწევთ დააპროგნოზონ ცენტრალური ბანკის ქმედებები. ამ შემთხვევაში მუშაკები შეცვლიან თავიანთ მოლოდინს და ქცევას

შრომის ბაზარზე, რაც ანეიტრალურ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გავლენას ეკონომიკაზე. ახალი კლასიკური თეორიის თანახმად, ინდივიდები მოელოდნენ იქნება და განჭვრეტენ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის სისტემატურ ღონისძიებებს, რასაც ექნება ნეიტრალური ეფექტი ეკონომიკაზე, თანაც მოკლევადიან პერიოდშიც კი.

რა თქმა უნდა, ადამიანები არ არიან დაჯილდოვებული განჭვრეტის აბსოლუტური ნიჭით. ამასთან, ეროვნული ბანკი ხშირად მოულოდნელად იცვლება. ხანდახან ის აცხადებს განსაზღვრული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების თაობაზე, მაგრამ შემდგომ მას არ გამოსდის, ან როგორც ზოგიერთი ცინიკოსი ამტკიცებს, ის სპეციალურად არ მისდევს ამ პოლიტიკას. ნებისმიერ შემთხვევაში ცენტრალური ბანკის ქმედებები დროდადრო აუცილებლად არასისტემატური და განუჭვრეტადი იქნება, ე.ი. ინდივიდებიც ვერ შეძლებენ ამ ქმედებათა განჭვრეტას.

ახალი კლასიკური თეორიის დებულება იმის თაობაზე, რომ ფულად-საკრედიტო ან საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკა გრძელვადიან პერიოდში ნეიტრალურია რეალური ეკონომიკური ცვლადების მიმართ ფასებისა და ხელფასის მოქნილობის პირობებში და, ასევე, რაციონალურ მოლოდინთა თეორიის ჰიპოთეზის მართლზომიერების პირობებში, ცნობილია, როგორც ვარაუდი პოლიტიკის არაეფექტიანობის შესახებ (policy ineffectiveness proposition). სწორედ ეს ძალზედ მკვეთრი და თამამი დებულება ეკონომისტების უმრავლესობაში ასოცირდება ახალ კლასიკურ თეორიასთან. სხვა სიტყვებით, ნებისმიერი ქმედებები ფულად-საკრედიტო ან საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკის ჩარჩოში, გატარებული წარმოების რეალური მოცულობისა და დასაქმების დონის სტაბილიზების მიზნით, ერთობლივი მოთხოვნის რეგულირების დახმარებით, საბოლოო ანგარიშით, მარცხისათვის არის განწირული.

კეინზიანელებისათვის და ზოგიერთი მონეტარისტისათვის გაუგებარია შემდეგი: თუ ახალი კლასიკური თეორია ზუსტია, მაშინ რატომ აქვს ადგილი წარმოების გრძელვადიან დაცემას. კეინზიანელები ახალი კლასიკური თეორიისა და, შესაბამისად, პოლიტიკის არაეფექტიანობის ვარაუდის მთავარ მოწინააღმდეგეებს წარმოადგენენ. კეინზიანელების შეტევებისათვის მთავარი

სამიზნე იყო რაციონალურ მოლოდინთა ჰიპოთეზა. თანამედროვე კეინზიანელების აზრით, ხელფასი და ფასები არ არის მოქნილი იმის გამო, რომ რეალურ ცხოვრებაში ფირმები და მუშაკები ხშირად დებენ ხელშეკრულებებს, რომელიც არეგულირებს შრომის პირობებს (მაგალითად, ხელფასისა და სხვა გადასახდელების სიდიდეს), რომლითაც ფირმები ხელმძღვანელობენ მუშაკების დაქირავებისას განსაზღვრული პერიოდის განმავლობაში. მსგავსი გრძელვადიანი ხელშეკრულებების არსებობა, თანამედროვე კეინზიანელების აზრით, ზღუდავს დაუყოვნებლივ რეაქციის შესაძლებლობას იმ მოლოდინის ცვლილების საპასუხოდ, რომელიც გამოწვეულია ცვლილებებით ფულად-საკრედიტო პოლიტიკაში, თანამედროვე კეინზიანური სახელშეკრულებო მოდელები შეიცავს ერთ ელემენტს ახალი კლასიკური თეორიიდან – რაციონალური მოლოდინის ჰიპოთეზას – და უარყოფს მეორე ელემენტს – დებულებას თავისუფალი კონკურენციის თაობაზე. რაც შეეხება ხელფასების ინდექსაციას, ის დღემდე რჩება საიდუმლოდ ეკონომისტებისათვის. ზოგიერთ ქვეყანაში ხელფასი ინდექსირდება ნაწილობრივ, თუ პრაქტიკულად მთლიანად არა, ფასების დონის მიმართ. სხვა ქვეყნებში ინდექსაცია დაბალია, თუ საერთოდ არსებობს. ეს ფენომენი დღემდე სრულად არ არის ახსნილი ეკონომისტების მიერ¹. ხელფასის სრული ინდექსაცია ეკონომიკაში ოპტიმალური არჩევანი იქნებოდა, ერთობლივი მოთხოვნა ეკონომიკური კონიუნქტურის მერყეობის ერთადერთი წყარო რომ იყოს, მაშინ ხელფასის სრული ინდექსაციისას ფასების დონის მიმართ, მუშაკები და დაქირავებულები სრულად იქნებოდნენ დარწმუნებულები იმის თაობაზე, რომ დასაქმება და წარმოების მოცულობა მუდმივად დარჩება ბუნებრივ დონეზე.

ეკონომისტები თავს კარგ სოციოლოგებად თვლიან. ისინი ცდილობენ გამოიყენონ მეცნიერული მეთოდი, რომლის თანახმადაც ჯერ უნდა ჩამოყალიბდეს თეორია, ხოლო შემდგომ შემოწმდეს ის იმ მონაცემთა საფუძველზე, რომელიც მიიღება რეალურ ცხოვრებაზე დაკვირვების შედეგად. აქედან გამომდინარე, სწორი იქნებოდა მსგავსი მიდგომის გამოყენება და როგორც ახალი კლასიკური მოდელის,

¹ Роджер Лерой Миллер, Дэвид Д. Ван-Хуз, *Современные деньги и банковское дело, пер. 3-го английского издания, М., 2000, с. 612.*

ასევე თანამედროვე კეინზიანური თეორიის შემოქმედება. მაგრამ ორი თეორიის ემპირიული შედარება ძალზედ რთული საქმე აღმოჩნდა. კეინზიანური თეორიის ცალკეულ დებულებათა ისტორიული მტკიცებულებანი ახდენს ფასების არაელასტიკურობას და შესაბამისად ფულის ნეიტრალურობის არარსებობის დემონსტრირებას.

ფულის ნეიტრალურობის პრობლემა იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ სულაც არ არის განსაცვიფრებელი სერიოზულ უთანხმოებათა აღმოცენება ამ საკითხის გარშემო თანამედროვე ეკონომისტებს შორის. ამასთან, ორივე თეორია მიდის დასკვნამდე (ეყრდნობა რა სხვადასხვა მტკიცებულებას), რომ წარმოების რეალური მოცულობის ცვლილებები ფასების დონის არარაციონალურ მოლოდინთან არის დაკავშირებული.

თანამედროვე კეინზიანელი თეორიტიკოსების გუნდმა შეიმუშავა ეკონომიკის მოდელი, რომელიც წარმოადგენს კლასიკური მოდელის სრულიად საპირისპიროს, რომლის საფუძველია თეზისი, რომ „საქონელზე მოთხოვნა წარმოშობს მიწოდებას“ და არა „საქონლის მიწოდება წარმოშობს მოთხოვნას“. ამ და სხვა მოდელებში, რომელიც შეიმუშავეს ეკონომისტებმა (მათ უწოდებენ ნეოკეინზიანელებს – new Keynesian theorists), კლასიკური მოდელის წანამდვარი სრული კონკურენციის არსებობის შესახებ უარყოფილია. ისინი თვლიან, რომ ბაზრები განსაზღვრავს ფასებს და წარმოების მოცულობას, მაგრამ, ამასთან ერთად, ამ ბაზრებზე არ არსებობს კონკურენცია. ზოგიერთი ნეოკეინზიანელი ასევე ეჭვქვეშ აყენებს ინდივიდების რაციონალური ქცევის წანამდვარს, რომელიც ეკონომისტების უმრავლესობის მიერ არის აღიარებული.

ეკონომისტების მეორე ჯგუფის სრულიად საწინააღმდეგო თეორიის თანახმად „საქონლის მიწოდება წარმოშობს მოთხოვნას“. მათ მიერ შემუშავებული მოდელების თანახმად ერთობლივი მოთხოვნის ცვლილება არ ახდენს გავლენას წარმოების რეალურ მოცულობასა და დასაქმების დონეზე. ერთადერთი ფაქტორი, რომელიც ხსნის რეალური მაჩვენებლების ციკლურ ცვლილებებს, მათი აზრით არის მიწოდების ცვალებადობა. ამგვარად, ეს ეკონომისტები გახდნენ ცნობილი, როგორც საქმიანი აქტივობის რეალური ციკლის თეორეტიკოსები (realbusiness cycle theorists).

ფასების მოუქნელობის, როგორც მონოპოლიების შედეგის იდეა, რა თქმა უნდა, ახალი არ არის. მაგალითად: 1930-იან წლებში ეკონომისტმა გარდინერ მინსმა (Means) შექმნა მართვადი ფასების თეორია (administered pricing hypothesis). მინსის თეორიის ინტერპრეტირებისას ფართო გაგებით, ფირმები ახორციელებენ თავის საქონელზე ფასების დისკრეციულ და არა კონკურენტულ დადგენას. ვიწრო გაგებით მინსის თეორია დაიყვანება იმ ფირმების ტენდენციის არსებობაზე, რომლებიც მონოპოლიას ფლობენ, შეინარჩუნონ ფიქსირებული ფასები საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში. ამ იდეას აკრიტიკებდნენ 1940-იან წლებში, მაგრამ ის ისევ გამოჩნდა 1950-იან წლებში და ფართოდ იყო პროპაგანდირებული 1960-იან წლებში.

ამგვარად, მოსაზრება, რომ ფასები შეიძლება იყოს არაელასტიკური მონოპოლიური ფასების დადგენის შედეგად, შეიძლება აღვიქვათ როგორც ძველი იდეა, რომელსაც კვლავ დაუბრუნეს ციკლოცხლე, მაგრამ, ძირითადი მიზეზი იმისა, რომ მართვადი ფასების თეორია უარყოფილ იქნა წარსულში ბევრი ეკონომისტის მიერ, იყო ამ თეორიის შემქმნელთა უუნარობა აეხსნათ, რატომ შეიძლება იყოს ფირმებისათვის რაციონალური მუდმივი ფასების შენარჩუნება, მათ პროდუქციაზე მოთხოვნის ცვლილების დროსაც კი. ეს თითქოსდა არ ეთანხმებოდა მოგების მაქსიმიზაციას და ამიტომ ირაციონალური იყო. დაბალი ინფლაციური (დეფლაციური) ხარჯების ნეოკეინზიანური თეორია, შემუშავებული 1980-1990-იანი წლების ბოლოს, შეეცადა აეხსნა, რატომ არჩევენ რაციონალური მენეჯერები შეინარჩუნონ ფიქსირებული ფასები საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდების განმავლობაში. როგორც ამ თეორიის სახელწოდებიდან ჩანს, ფირმები გასწევენ დაბალ ინფლაციურ (დეფლაციურ) ხარჯებს (small menu costs). დანახარჯთა ბევრი სახეობა, მაგალითად: კატალოგების ბეჭდვის ხარჯები არ არის მაღალი, მაგრამ ზოგიერთმა სხვა ხარჯმა, მაგალითად, რომელიც დაკავშირებულია მთელი ქვეყნიდან ან მთელი მსოფლიოდან ერთ ადგილზე მენეჯერების შესაკრებად, რათა განიხილონ ფასების ცვლილება ან კლიენტებთან ხელშეკრულების თავიდან დადება, შეიძლება შეასრულოს არსებითი როლი. ფასების ზრდა რომ არ იწვევდეს დანახარჯებს, ფირმა წავიდოდა ამაზე, რომ მიეღო დიდი მოგება.

თუ ვივარაუდებთ, რომ არსებობს დანახარჯები, რომელსაც ფირმა გასწევს ფასების შემცირების შედეგად, ფირმა შეამცირებს ფასს მხოლოდ მაშინ, როცა მოგება მიღებული ფასების ამ შემცირების შედეგად მეტია, ვიდრე დანახარჯები. თუ ფასის შემცირების შედეგად მიღებული მოგება დანარჯებზე მცირეა, ფირმა არ შეცვლის ფასს. ეს ფასი იქნება ხისტი, ხოლო რეაქცია მოთხოვნის შემცირებაზე ძირითადად იქნება წარმოების მოცულობის შემცირება. ფირმის ფასი იქნება არაელასტიკური მხოლოდ მაშინ, თუ ფასის ცვლილების შედეგად მიღებული მოგება, კიდევ უფრო მცირე იქნება. შედეგად დაბალმა ინფლაციურმა (დეფლაციურმა) ხარჯებმა შეიძლება აიძულოს ფირმები არ შეცვალონ ფასები მათ პროდუქციაზე მოთხოვნის ცვლილებისას; წონასწორობის დამყარება ძირითადად დაკავშირებული იქნება წარმოების მოცულობის ცვლილებასთან.

ნეოკეინზიანური მოდელების დამახასიათებელი მეორე თვისებაა კოორდინაციის შეცდომათა (coordinatian failures) არსებობა. კოორდინაციის შეცდომები – ეს არის მუშაკებისა და ფირმების უნარობა დაგეგმონ და მიიღონ გადაწყვეტილებები, რომელიც ეხება წარმოებისა და ფასების დონეს, მაკროეკონომიკური მანქვენებლების ცვლილების შედეგად, როგორცაა ინფლაციის დონე ან ერთობლივი რეალური შემოსავალი. კოორდინაციის შეცდომათა იდეა ის არის, რომ მაკროეკონომიკური მანქვენებლების ცვლილება ახდენს საგარეო ეფექტებს (spillover effects) ეკონომიკური აგენტების მიერ ინდივიდუალური გადაწყვეტილებების მიღებაზე.

ნეოკეინზიანელების აზრით, მაკროეკონომიკური ცვლადების ცვლილება გავლენას ახდენს ინდივიდუალურ გადაწყვეტილებებზე და (თუ უკანასკნელთ დავაჯამებთ) მაკროეკონომიკურ მანქვენებლებზე.

მართლაც, აცხადებენ ნეოკეინზიანელი თეორიტიკოსები, სწორედ ბაზრის ჩავარდნებისა და კოორდინაციის შეცდომათა მიზეზია ეკონომიკაში აქტიური ჩარევა. ნეოკეინზიანელების თვალსაზრისით, ეკონომიკა წარმოადგენს არასტაბილურ სისტემას, რომლის რეგულირებაც აუცილებელია ფულად-საკრედიტო და საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკის საშუალებით.

საქმიანი აქტივობის რეალური ციკლის თეორია განსხვავდება

კლასიკური მოდელისგან ერთი ძალიან მნიშვნელოვანი მომენტით. კლასიკური მოდელით ნომინალური ფულადი მასა მთლიანად კონტროლდება სახელმწიფო ორგანოს ან ცენტრალური ბანკის მიერ. საქმიანი აქტივობის რეალური ციკლის თეორიაში ნომინალური ფულადი მასა მთლიანად განისაზღვრება სადეპოზიტო დაწესებულებებისა და არასაბანკო სექტორის ურთიერთქმედებით. ამ თეორიის თანახმად არასაბანკო სექტორის რეალური შემოსავლის ზრდისას, მოთხოვნა მომსახურებაზე გარიგებების მიხედვით არარეგულირებადი ბანკებისა და სადეპოზიტო დაწესებულებების მხრიდან, აგრეთვე იზრდება (ზუსტად ასევე ძლიერდება ფულის შენახვის ტრანზაქციური კეინზიანური მოტივი). ბანკები პასუხობენ გარიგებათა მიხედვით მომსახურების მოცულობის გაზრდით და ამით იზრდება თანხები ტრანზაქციურ ანგარიშებზე. საბანკო ანგარიშებზე არსებული მთლიანი თანხა – ხშირად მას უწოდებენ შიგა ფულს (inside money), რამეთუ მისი რაოდენობა განისაზღვრება ბანკებისა და არასაბანკო სექტორის ურთიერთქმედებით – იცვლება უშუალოდ რეალური შემოსავლის ცვლილებასთან ერთად და სრულად არ კონტროლდება ცენტრალური ბანკის მიერ.

უფრო მეტიც, საქმიანი აქტივობის რეალური ციკლის მოდელში საბანკო ფულს დეპოზიტებზე არა აქვს მნიშვნელობა ფასების დონის განსაზღვრისას. ამის სანაცვლოდ ფასების დონე განისაზღვრება მხოლოდ ფულისა და საბანკო რეზერვების (რომელთაც საგარეო ფული (outside money) ეწოდება და მას უშვებს სახელმწიფო), მოთხოვნისა და მიწოდების თანაფარდობით, რამეთუ ისინი იმყოფება საბანკო და არასაბანკო სექტორის კონტროლს მიღმა. მოცემული თეორიის თანახმად, ეს არის ნომინალური ფულადი მასის ერთადერთი კომპონენტი, რომლის გაკონტროლებაც სახელმწიფოს შეუძლია და რომელიც განსაზღვრავს ფასების დონეს. ამგვარად, ერთადერთი ფული, რომელიც თამაშობს როლს საქმიანი აქტივობის ციკლის მოდელში არის ფულადი ბაზა (საგარეო ფული), ხოლო ფულად ბაზას აქვს მნიშვნელობა მხოლოდ იმ პირობით, რომ ფულის მიწოდება განსაზღვრავს ფასების დონეს საქონელსა და მომსახურებაზე. მაგრამ, შესაძლებელია კი ფაქტობრივად ავხსნათ ეკონომიკური ციკლები მხოლოდ რეალური ფაქტორებით მიწოდების მხრიდან?

ეკონომისტები აგრძელებენ დისკუსიას ამ საკითხის გარშემო.

თუ სხვადასხვა ეკონომიკურ თეორიას გამოვიყენებთ თანამედროვე ეკონომიკის განსხვავებული ნაწილებისადმი, მაშინ ნებისმიერი ცალკე აღებული თეორია, იქნება ეს კლასიკური, ტრადიციული კეინზიანური, მონეტარისტული, ახალი კლასიკური, თანამედროვე კეინზიანური, ნეოკეინზიანური თუ რეალური ეკონომიკური ციკლის, იქნება არასაკმარისი ეკონომიკური აქტივობისა თუ ფასების დონის განსაზღვრის გაგებისათვის. ნებისმიერი ცალკე აღებული თეორია იქნება ცუდი დასაბუთება ეფექტიანი პოლიტიკის გატარებისათვის.

ამგვარად, ხელფასისა და ფასების არაელასტიკურობის ნეოკეინზიანური თეორია გულისხმობს, რომ რეალური ხელფასის გაზრდა იწვევს მეტი შრომის მწარმოებლურობას. ეფექტიანი ხელფასის ეს თეორია ნიშნავს, რომ დასაქმება იცვლება ნომინალური ფულადი მასის ცვლილებასთან ერთად, ამიტომ ფული ნეიტრალური არ არის.

კეინზიანურ მოდელებს აქვს ორი თავისებურება: ერთია, თავისუფალი კონკურენციის შესახებ კლასიკური თეორიის წინამძღვარზე უარის თქმა, მეორე კი – კოორდინაციის შეცდომების, ანუ მაკროეკონომიკური საგარეო ეფექტების არსებობა, რაც ხელს უშლის ცალკეული მუშაკებისა და ფირმების მიერ ოპტიმალური გადაწყვეტილებების მიღებას.

ნეოკეინზიანური ფულადი და მაკროეკონომიკური თეორიის სრულებით საპირისპიროა საქმიანი აქტივობის რეალური ციკლის თეორია, რომლის თანახმადაც წარმოების რეალური მოცულობის ცვლილებას ადგილი აქვს მხოლოდ და მხოლოდ ეკონომიკაში ტექნოლოგიების ცვლილების გამო, რაც გამოწვეულია ისეთი მოვლენებით, როგორცაა ომები, სტიქიური უბედურებები, წარმოების ფაქტორებსა და ტექნოლოგიურ დამუშავებებზე შეფარდებითი ფასების ცვლილება. ფული ყოველთვის ნეიტრალურია. საქმიანი აქტივობის რეალური ციკლის თეორიაში სახსრები ანგარიშებზე ბანკებში (შიგა ფული) არ ახდენს ზაგაფლენას არც რეალურ ცვლადებზე, არც ფასების დონეზე. ფასების დონე განისაზღვრება ფულისა და საბანკო რეზერვების (ფულადი ბაზის, ანუ საგარეო

ფულის) მოთხოვნით და მიწოდებით.

ერთ-ერთი თანამედროვე მიდგომა ფულისა და მაკრო-ეკონომიკური თეორიისადმი არის მრავალსექტორიანი მოდელების განხილვა, რომელშიც ეკონომიკის სექტორები ხასიათდება ქვევით, აღწერილი განსხვავებულ ეკონომიკურ მოდელებში.

ეკონომისტების თვალსაზრისი ეკონომიკაში ფულის როლზე თითქმის ყოველთვის არ ეთანხმება ერთმანეთს, არ არის, რა თქმა უნდა, თეორიების ნაკლებობა: ეს არის კლასიკური, ტრადიციული კეინზიანური, მონეტარისტული, თანამედროვე კეინზიანური, ნეოკეინზიანური თეორიები. ფულის ესა თუ ის თეორია სხვადასხვა ეპოქასა და დროში სახელმწიფოების მიერ დადგენილ ქვეყნის ფულად სისტემასა და ეკონომიკურ პოლიტიკაში აისახა.¹

სხვადასხვა ქვეყნის ეროვნულ (ცენტრალურ) ბანკებს უწევს არჩევანის გაკეთება, რა იქნება მათთვის საბაზისო თეორია, ოპტიმალური ფულად - საკრედიტო პოლიტიკის ძიებაში. მიმდინარე ფულად - საკრედიტო პოლიტიკა ორიენტირდება კონკრეტულ და მიღწევად მიზნებზე. ეს კონკრეტული მიზნები მოიცავს ტაქტიკურ მიზნებს და შუალედურ მიზნებს. უმაღლესი ამოცანები, შუალედური და ტაქტიკური მიზნები აყალიბებენ იერარქიულ სტრუქტურას, სადაც ყოველ განსაზღვრულ დონეზე ხდება შესაბამის მიზანში კორექტივების შეტანა უფრო მაღალი ამოცანის შესრულების უზრუნველსაყოფად.

იქიდან გამომდინარე, რომ ეროვნულმა ბანკმა უნდა აირჩიოს შუალედური მიზანი, რომლის ეფექტიანად გაკონტროლებასაც შეძლებს, ფინანსური ბაზრის ცვლადები შუალედური მიზნების ყველაზე ადეკვატური ვარიანტია. ძირითად ცვლადს ფინანსურ ბაზრებზე წარმოადგენს საპროცენტო განაკვეთები. მეორე მნიშვნელოვანი ცვლადი, რა თქმა უნდა, ფულადი მასაა. სხვა შუალედური ცვლადი ფინანსურ ბაზარზე შესაძლებელია იყოს დაკრედიტების მოცულობა ეკონომიკაში.

შუალედური მიზნის სახით ასევე შეიძლება წარმოჩინდეს ნომინალური შემოსავალი, საქონლის ფასები და სხვა. ზოგიერთი ეკონომისტი ემხრობა საპროცენტო განაკვეთების ტარგეტირების ისეთ მოდიფიკაციას როგორცაა მოკლევადიან და გრძელვადიან

საპროცენტო განაკვეთებს შორის სხვაობის ტარგეტირება.

უფრო მიმზიდველი შუალედური მიზნის არჩევისათვის უნდა ვიცოდეთ ყოველი მათგანის თავისებურებანი.

ნომინალური საპროცენტო განაკვეთები, როგორც შუალედური მიზანი, გამოირჩევა ყველა ცვლადს შორის რიგი მიზეზის გამო. ჯერ ერთი, ეროვნულ ბანკს შეუძლია მუდმივად დააკვირდეს საპროცენტო განაკვეთებს. აგრეთვე მას აქვს შესაძლებლობა იმოქმედოს ნომინალურ საპროცენტო განაკვეთებზე სახელმწიფო ფასიანი განაკვეთების ყიდვა-გაყიდვით. ნომინალური საპროცენტო განაკვეთის გამოყენება შუალედური მიზნის სახით ავტომატურად აღმოფხვრის ეფექტს რეალური შემოსავლის მერყეობიდან, რაც გამოიხატება ნომინალური ფულადი მასის ცვლილებით. ინარჩუნებს რა წონასწორობას IS-LM მოდელში, საპროცენტო განაკვეთის ტარგეტირება ავტომატურად ასტაბილიზირებს ერთობლივ მოთხოვნას, მიუხედავად ფულზე მოთხოვნისა და ფულადი მულტიპლიკატორის არასტაბილურობისა. მანამ, სანამ ერთობლივი მიწოდება სტაბილურია, საპროცენტო განაკვეთის ტარგეტირება პასუხობს ინფლაციის დონის მინიმუმების მიზანსაც. მაგრამ ცნობილი IS გრაფიკის ცვალებადობისას, ცენტრალურმა ბანკმა სჯობს თავი შეიკავოს შუალედური მიზნის სახით ნომინალური საპროცენტო განაკვეთის გამოყენებისაგან - მსხვილი ცვლილებები ავტონომიურ მოხმარებაში, ინვესტიციებში, სახელმწიფო ხარჯებსა და დაბეგვრაში შესაძლოა წინაღობად გადაიქცეს საპროცენტო განაკვეთის ტარგეტირებისათვის. ამასთან, ეკონომისტები ვერ თანხმდებიან საპროცენტო განაკვეთის ხელოვნური შენარჩუნების (peg) შესაძლებლობაზე გრძელვადიან პერიოდში, რისი მიზეზიც ის არის, რომ ნომინალური საპროცენტო განაკვეთი დაახლოებით ტოლია რეალური საპროცენტო განაკვეთისა და მოსალოდნელი ინფლაციის ტემპების ჯამის. ბევრი ეკონომისტი ამტკიცებს, რომ რეალური საპროცენტო განაკვეთი მხოლოდ რე-

¹ რ. ასათიანი. როგორ აისახა ფულის თეორიები მსოფლიო ეკონომიკურ პოლიტიკაში, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტში, პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტის დაარსებიდან 65-ე და აკადემიკოს პაატა გუგუშვილის დაბადებიდან 105-ე წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენციის მასალების კრებული, ეკონომიკის აქტუალური პრობლემები განვითარების თანამედროვე ეტაპზე (8-9 ივლისი, 2010), თბ., 2010, გვ.

ალურ ფაქტორებზე და მოკიდებული და ამიტომ ეროვნულ ბანკს არ შეუძლია მასზე გავლენის მოხდენა გრძელვადიან პერიოდში. თუ ასეა, მცდელობა, ხელოვნურად შევინარჩუნოთ ნომინალური საპროცენტო განაკვეთი, უტოლდება მცდელობას დავაფიქსიროთ ინფლაციის მოსალოდნელი ტემპები განსაზღვრულ დონეზე, რაც პრაქტიკულად შეუძლებელია. მაგრამ, სხვა ეკონომისტები ამტკიცებენ რომ არ არსებობს თეორიული მიზეზი, რომლის გამოც საპროცენტო განაკვეთის ხელოვნური შენარჩუნება შეუძლებელი იქნებოდა, რამეთუ ცენტრალურ ბანკს შეუძლია იმოქმედოს ფასების მოსალოდნელ ცვლილებაზე საპროცენტო განაკვეთის ხელოვნური შენარჩუნების პოლიტიკის საშუალებით.

იმის გამო, რომ შუალედური მიზნის სახით ფულადი მასის გამოყენებისას, ეროვნულმა ბანკმა უნდა გაითვალისწინოს ყველა ფაქტორი რომელიც გავლენას ახდენს LM გრაფიკის მდებარეობასა და ფორმაზე, შეიძლება მოგვეჩვენოს რომ ფულადი მასის ტარგეტირება არ წარმოადგენს იმდენად მისაღებ სტრატეგიას. მაგრამ საქმე ასე როდია. ფულადი მასის ტარგეტირებას აქვს გარკვეული უპირატესობები, თუმცა ნაკლოვანებებიც. ძირითადი უპირატესობა ის არის, რომ ეს სტრატეგია იცავს წონასწორობის რეალურ შემოსავალს და აქედან გამომდინარე, ერთობლივ მოთხოვნასაც IS გრაფიკის ცვალებადობის გავლენისაგან. მონეტარისტების აზრით, კიდევ ერთი უპირატესობა, რომელიც მიიღწევა ფულადი მასის ტარგეტირებისას, არის ფასების დონის სტაბილიზაციის შესაძლებლობა, რეალური შემოსავლის წონასწორობის დონის სტაბილიზაციასთან ერთად.

მაგრამ, შუალედური მიზნის სახით ფულადი მასის გამოყენებას აქვს ნაკლოვანებებიც. ერთ-ერთი კი ის არის, რომ პოტენციურად რთულია ფულადი მასის გაზომვა. ტარგეტირების ორი სტრატეგიის შედარების შედეგების შეჯამებისას აღვნიშნოთ, რომ:

- საპროცენტო განაკვეთის ტარგეტირება სჯობს ფულადი მასის ტარგეტირებას, თუ ფულზე მოთხოვნა უკიდურესად არასტაბილურია, თუ მას აქვს დიდი ელასტიკურობა პროცენტის მიხედვით და თუ ადგილი აქვს IS გრაფიკის შედარებით მცირე გადაანაცვლებას;
- ფულადი მასის ტარგეტირება სჯობს საპროცენტო განაკვეთის ტარგეტირებას, თუ საპროცენტო განაკვეთი მიდრეკილია მნიშ-

ვენელოვანი მერყეობისადმი (IS გრაფიკის), თუ ფულზე მოთხოვნა შედარებით არაელასტიკურია პროცენტის მიხედვით და თუ ადგილი აქვს ფულზე მოთხოვნის შედარებით მცირე ცვალებადობას.

ამრიგად, ISLM მოდელი შესაძლებლობას იძლევა განისაზღვროს რომელი მანვენებლები უნდა გაკონტროლდეს ცენტრალური ბანკების მიერ. თუ IS მრუდი (რომელიც წარმოადგენს საქონლისა და მომსახურების ბაზარზე წონასწორობის წერტილების გამაერთიანებელს) ნაკლებად სტაბილურია, ვიდრე LM მრუდი (რომელიც აერთიანებს ფულის ბაზარზე წონასწორობის წერტილებს), უპირატესობა უნდა მიენიჭოს მონეტარული ტარგეტირების პოლიტიკას, ვინაიდან მას თან ახლავს ერთობლივი გამოშვების მოცულობის უფრო მცირე რყევები. თუ LM მრუდი უფრო ნაკლებად სტაბილურია, ვიდრე IS მრუდი, საპროცენტო განაკვეთის ტარგეტირებაა უმჯობესი.¹

რაც შეეხება ნომინალური შემოსავლის ტარგეტირებას, მას პოტენციურად შეუძლია შეამციროს ინფლაცია და მისი რყევები გამოწვეული ერთობლივი მიწოდების არასტაბილურობით, მაგრამ კავშირი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტებსა და ნომინალური შემოსავლის დონეს შორის შეიძლება საკმაოდ რთული იყოს. ამასთან, მონაცემები ნომინალური შემოსავლის შესახებ შემოდის ცენტრალურ ბანკში საკმაოდ იშვიათად.

სხვა შესაძლო შუალედური მიზნები შეიძლება იყოს სხვაობა გრძელვადიან და მოკლევადიან საპროცენტო განაკვეთებს შორის, სასაქონლო ფასების ინდექსები და კრედიტის მანვენებლები. სასაქონლო ფასების ტარგეტირება გვირდება ფასების გარკვეულ სტაბილურობას, რომელიც შეიძლება მოგვიტანოს სასაქონლო სტანდარტმა მისი ოპტიმალური გამოყენებისას, პლუს კიდევ მეტი სტაბილურობა სტანდარტში ერთზე მეტი საქონლის ჩართვისას. მაგრამ, დამოკიდებულება ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტებსა და სასაქონლო ფასებს შორის ისევე გაურკვეველია, როგორც კავშირი სასაქონლო ფასებისა და რეალური შემოსავლის დონისა და უმუშევრობის.

ცენტრალური ბანკის მიერ განსაზღვრული ტაქტიკური მიზნის არჩევანი კი ფაქტობრივად ამა თუ იმ ფორმას აძლევს ფულის მიწოდების მრუდს. მიმოქცევაში მყოფი ფულის რაოდენობის

ფიქსაციის მიზანი გვაძლევს ფულის მიწოდების ვერტიკალურ მრუდს. პროცენტის ნორმის ფიქსაციის მიზანი, გვაძლევს დიამეტრალურად საწინააღმდეგო ფულის მიწოდების მრუდს – ჰორიზონტალურს. ამ უკიდურეს პოზიციებს შორის შუალედური ვარიანტების მრავალფეროვნება (სახესხვაობები) გვაძლევს ფულის მიწოდების დახრილ მრუდს მისი დახრის კუთხის მნიშვნელობების ძალზედ ფართო სპექტრით.

აქამდე ჩვენ ყურადღება გავამახვილეთ ეკონომიკაზე ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ზემოქმედების შესაძლებლობებზე. მაგრამ, ასევე საკითხავია-ეროვნულმა ბანკმა აქტიურად უნდა გამოიყენოს თავისი პოლიტიკის ინსტრუმენტები ეკონომიკის მუშაობის გაუმჯობესებისათვის? რომელია უმჯობესი: დისკრეციული ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა (რომელიც მოქმედებდათა თავისუფლებას გულისხმობს), თუ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის წესები. ბევრი ეკონომისტი მიიჩნევს, რომ დროითი ღაგების პრობლემა გადაწყვეტილი რომ იყოს, მოქმედების თავისუფლება, (რომელიც გულისხმობს, რომ ეროვნულ ბანკს შეუძლია შეცვალოს მიმდინარე პოლიტიკა ეკონომიკურ მოვლენებთან დაკავშირებით, მინიმალური შეზღუდვებისას ღია ბაზარზე ოპერაციებზე, სააღრიცხვო ფანჯრის პოლიტიკასა და სარეზერვო მოთხოვნებზე), უმჯობესი იქნებოდა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის წესებზე. ამასთან, დისკრეციული ინფლაციური ტენდენციის სიდიდე შეიძლება შევზღუდოთ, თუ ეროვნული ბანკი ინარჩუნებს ინფლაციასთან მებრძოლის საკუთარ რეპუტაციას.

ამრიგად, ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება დავასკვნათ, რომ ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის შუალედური მიზნების შესაძლო სპექტრიდან არცერთი არ შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც იდეალური საშუალება, უნივერსალური, ეკონომიკური სისტემის განვითარების ყველა შესაძლო ვარიანტისათვის. აქედან გამომდინარე, ცენტრალური ბანკების ხელმძღვანელები მივიდნენ დასკვნამდე, რომ კონტროლს მათი მხრიდან უნდა დაექვემდებაროს ეკონომიკური სისტემის პარამეტრების-მანვენებელთა ერთობლიობა, რომელიც

¹ მ. გოგოხია, მონეტარული თეორია და პოლიტიკა, ჟურნ. "ეკონომიკა და ბიზნესი", 2008, №4, გვ. 56.

საერთო მოცულობა: წარმოების ნომინალურ და რეალურ მოცულობათა დონეების ცვლილების ტენდენციები, ფასების განსხვავებული ინდექსების ცვლილებები, მსოფლიო ეკონომიკური სისტემის განვითარების რიგი მახვენებელი—საგარეო სავალუტო სავადამხდელი ბალანსი, გაცვლითი სავალუტო კურსი და ა.შ. ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა თვალსაზრისი, რომ აუცილებელია ცენტრალურ ბანკებს მიენიჭოს მოქმედების სრული თავისუფლება ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის განხორციელების ჩარჩოებში შესაძლო უფრო სწრაფი და ადეკვატური რეაქციისათვის ეკონომიკურ სისტემაში მომხდარ ცვლილებებზე. ეს იმითაც არის განპირობებული, რომ ფულის მიმოქცევასთან დაკავშირებული დონისძიებების მკაცრი რეგლამენტი თავის თავში შეიცავს უფრო მეტ საფრთხეებს. ხატონად რომ ვთქვათ, მდგომარეობა შეიძლება შევადაროთ საჰაერო ხომალდის მეთაურის მოქმედებას: მას ესმის ავტოპილოტის ყველა უპირატესობა ორდინალური ფრენისას, მაგრამ იღებს თავზე ხომალდის მართვას, როცა აღმოცენდება გაუთვალისწინებელი მანევრირების აუცილებლობა.

საქართველოს პარლამენტის დადგენილებით „2010-2012 წლების ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების შესახებ“, აღნიშნულ პერიოდში ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებელი შეადგენს 6%-ს. საშუალოვადიან პერიოდში ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებლის შენარჩუნების მიზნით საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ 2010-2012 წლებში ძირითადად გამოყენებული იქნება მონეტარული პოლიტიკის შემდეგი ინსტრუმენტები: რეფინანსირების სესხები (ლიკვიდობის მიწოდება), სადეპოზიტო სერთიფიკატების აუქციონები (ლიკვიდობის ამოღება), ოპერაციები მთავრობის ფასიანი ქაღალდებით, სავალუტო სვოპ ოპერაციები, სავალუტო ინტერვენციები, მუდმივმოქმედი ინსტრუმენტები (ერთდღიანი სესხები და დეპოზიტები), მინიმალური სარეზერვო მოთხოვნები და სხვა ინსტრუმენტები. ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკა არ მოახდენს რეაგირებას გარეგანი ფაქტორების შედეგად ინფლაციის მიზნობრივი მაჩვენებლებიდან დროებითი გადახრისას, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც გადახრა იმდენად ძლიერია, რომ გაველენას ახდენს ინფლაციაზე მოქმედ ფუნდამენტურ ფაქტორებზე

(ინფლაციის მოლოდინი, მშპ-ს პოტენციური დონიდან გადახრა¹).

დასასრულს გვინდა აღვნიშნოთ, რომ 2008 წლის ნობელის პრემიის ლაურეატი ეკონომიკის დარგში პოლ კრუგმანი ბოლო ათწლეულების მანძილზე აშშ-ს ეკონომიკურ პოლიტიკაში აღზევებულ მონეტარიზმს „ბნელი საუკუნის“ მაკროეკონომიკის პროდუქტს უწოდებს. მისი აზრით, დაიწყო იქნა რთულად მოპოვებული ცოდნა, ხოლო უცნაური განტოლებებით გამოპრანჭული ირაციონალური და არაპროგნოზირებადი თეორიები ძალიან შორს აღმოჩნდა რეალობისაგან².

Modern modifications of theories of money and monetary policy

M. Gogokhia

The article deals with modern theories of money. One of the modern manners to money and macroeconomic theories is consideration of multifactor models, in which sectors of economic are characterized with behavior described in different economic models. Theories of money are represented in monetary policy realized by Central Banks, that's why they are important. The highest final goal of monetary policy is stability of prices, full employment and growth of real volume of production. Current monetary policy is oriented on concrete goals, which includes tactical and intermediate goals. There are described the preferences and deficiencies of such their variants, as interest rate, money mass, nominal income, difference between short-term and long-term interest rates, merchandise price indexes and credit data. Finally discretionary monetary policy and rules of monetary policy are compared.

ორგანიზაციული კულტურა როგორც
ადამიანური რესურსების მართვის
განუყოფელი ნაწილი

ნუზგარ პაიჭაძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა
დოქტორი, პროფესორი

ორგანიზაციული კულტურა ყოველთვის იყო და არის სამეურ-
ნეო პრაქტიკის და, უპირველეს ყოვლისა, ადამიანური რესურსების
მართვის განუყოფელი ნაწილი. მიუხედავად ამისა, მას დღემდე
ჩვენი ქვეყნის უმეტეს ორგანიზაციებში სათანადო ყურადღება არ
ექცევა.

უკანასკნელ წლებში ინდუსტრიულად მოწინავე ქვეყნებში
ორგანიზაციული კულტურის განვითარებაზე დიდი გავლენა
მოახდინა იაპონურმა გამოცდილებამ, კერძოდ, საზოგადოებრივ-
ეკონომიკური ცხოვრების იაპონური კონცეფციის წარმატებამ.
მისი საფუძველია საზოგადოების ტრადიციებზე დაყრდნობილი
სპეცი-ფიკური ორგანიზაციული კულტურა. ახლა იგი გვევლინება
როგორც კონკურენტუნარიანობის და წარმოების ეკონომიკური
ეფექტიანობის ამაღლების მძლავრი ფაქტორი. რაც უფრო მაღა-
ლია ორგანიზაციული კულტურა, მით უფრო ნაკლებად მოითხოვს
ორგანიზაციათა პერსონალი ხელმძღვანელობიდან დირექტივებს,
მუშაობის დეტალურ სქემებსა და ინსტრუქციებს. ამასთან ერთად,
რაც უფრო მაღალია ორგანიზაციული კულტურა, მით უფრო მაღა-
ლია საწარმოთა პრესტიჟი და კონკურენტუნარიანობა.

ორგანიზაციული კულტურა განიხილება როგორც მძლავრი
სტრატეგიული ინსტრუმენტი, რომლის მიზანია ორგანიზაციის
ყველა ქვედანაყოფი და მისი თითოეული წევრი მომართოს ძირი-
თად ამოცანებზე. იგი ახდენს თანამშრომელთა ინიციატივის მო-
ბილიზებას, უზრუნველყოფს ორგანიზაციისადმი ერთგულებას და
აადვილებს ადამიანებს შორის ურთიერთობას.

ორგანიზაციული კულტურის, როგორც შესწავლისა და მარ-

¹ www.nbg.gov.ge

² პ. კრუგმანი. როგორ მოახერხეს ეკონომისტებმა ყველაფრის არასწორად გაგება.
თარგმანი ინგლისურიდან. ჟურნ. „საქართველოს ეკონომიკა“, 2009, №10, გვ. 80.

თვის ობიექტის ძირითადი მახასიათებლებია: 1) იგი სოციალურია, რამდენადაც მის ჩამოყალიბებაზე გავლენას ახდენენ ორგანიზაციის მომუშავენი; 2) არეგულირებს კოლექტივის წევრთა ქცევას და ამით ზემოქმედებს თანამშრომელთა შორის ურთიერთობაზე; 3) იქმნება ადამიანების მიერ, ანუ იგი ადამიანური მოქმედებების, აზროვნების და სურვილის შედეგია; 4) მიუხედავად იმისა – შეცნობილია თუ შეუცნობელი, აღიქმება ყველა თანამშრომლის მიერ; 5) ტრადიციის მატარებელია, რამდენადაც გაივლის განვითარების ისტორიულ პროცესებს; 6) შესაძლებელია მისი შეცვლა და ა.შ.

ორგანიზაციული კულტურა ეკონომიკურ ლიტერატურაში¹ მოიხსენიება სხვა ისეთი ტერმინებითაც, როგორცაა: „ორგანიზაციის კულტურა“, „კორპორაციული კულტურა“, „მეწარმეობის კულტურა“ და ა.შ.

ჯერჯერობით არაა შემუშავებული „ორგანიზაციული კულტურის“ ცნების ერთიანი განმარტება. მისი განსაზღვრა ძალიან რთულია, რამდენადაც იგი ერთობ მრავალგანზომილებიანია და ხასიათდება არც ისე სწორხაზოვანი კანონზომიერებებით. ბოლო წლებში მისი განმარტების შედარებით უფრო გავრცელებული ვარიანტების განზოგადების საფუძველზე „ორგანიზაციული კულტურის“ ცნება შეიძლება ასე ჩამოვყალიბოთ: ორგანიზაციული კულტურა ორგანიზაციის ფასეულობებისა და ნორმების შემცველი ორგანიზაციის წევრების მიერ გამოსაყენებელი (გამოყენებული) ყველაზე მნიშვნელოვანი და აღიარებული დებულებების ერთობლიობაა, რომელიც ადამიანებს აძლევს მათი ქცევისა და მოქმედების ორიენტირებს.

„ორგანიზაციული კულტურის“ ცნებასთან ახლოსაა ცნება „ორგანიზაციული კლიმატი“. ხშირად მათ ერთმანეთში ურევენ. ჩვენ ვემხრობით მოცემულ პრობლემაზე მომუშავე მკვლევარის დენისონის² მოსაზრებას, რომელიც ერთმანეთისაგან განასხვავებს მოცემულ ცნებებს. მისი მოსაზრებით, ორგანიზაციული კულტურა

ემყარება ორგანიზაციის წევრებისათვის დამახასიათებელ ფასეულობებს, რწმენასა და განზრახულობებს, ხოლო ორგანიზაციული კლიმატი დაკავშირებულია მოცემული ორგანიზაციის წევრების მიერ შეგნებულად აღქმული ირგვლივ მყოფი გარემოს ასპექტებთან. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ორგანიზაციული კლიმატი შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც ადამიანების მიერ თავისი ორგანიზაციის კულტურის აღქმა.

ორგანიზაციული კულტურის როლი განსაკუთრებით დიდია ადამიანური რესურსების მართვაში. მიუხედავად ამისა მოცემული პრობლემის ფართომასშტაბიანი მეცნიერული კვლევა დაიწყო მხოლოდ გასული საუკუნის 80-იანი წლებიდან აშშ-ში¹ დღეს ორგანიზაციული კულტურა ითვლება ფირმის კონკურენტუნარიანობის მთავარ ფაქტორად, განსაკუთრებით თუ იგი შესაბამისობაშია ფირმის განვითარების სტრატეგიასთან.

ორგანიზაციული კულტურა ყალიბდება როგორც ორგანიზაციის წევრთა ურთიერთქმედების და ადმინისტრაციის მიზანდასახული საქმიანობის პროცესში, ასევე სოციალური და საქმიანი გარემოცვისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი და ეთნიკური ფაქტორების ზეგავლენით. ორგანიზაციული კულტურის განმსაზღვრელი ფაქტორები და ნორმები ყალიბდება შემდეგი ოთხი გზით: პირველი, მათ აყალიბებენ მოცემული ორგანიზაციის ლიდერები, რამდენადაც ორგანიზაციის თანამშრომლები, როგორც წესი, თავიანთ მოქმედებებს საფუძვლად უდებენ ლიდერთა მოქმედებებსა და შეხედულებებს. ისინი ყურადღებას აქცევენ იმას, თუ რაა მნიშვნელოვანი ლიდერებისათვის და მას განიხილავენ როგორც თავიანთი ქცევის მოდელს; მეორე, ორგანიზაციული კულტურა ხშირად მკვიდრდება უკვე მომხდარი მნიშვნელოვანი მოვლენებიდან მიღებული გაკვეთილების საფუძველზე (სასურველი და არასასურველი ქცევების შესახებ); მესამე, ორგანიზაციული კულტურა გამომუშავდება ორგანიზაციის წევრებს შორის საქმიანი სამუშაო ურთიერთობის მოთხოვნილების საფუძველზე; მეოთხე, ორგანიზაციული კულტურა იქმნება ორგანიზაციის ირგვლივ

¹ Кибанов А. Я. и др. Управление персоналом организации, М., 2001, с. 514-527; Веснин В.Р. Управление персоналом, М., 2008, с. 493-513.

² Майкл Армстронг. Практика управления человеческими ресурсами, 8-е издание, М., 2007, с. 195.

¹ Веснин В.Р. Управление персоналом, М., 2008, с. 493.

მყოფი გარემოს ზაგაგლენით. ცხადია, ორგანიზაციული კულტურის ჩამოყალიბების ოთხივე გზა ურთიერთკავშირშია და ხშირად ისინი ერთდროულად მოქმედებენ.

ორგანიზაციული კულტურა ხასიათდება რთული სტრუქტურით – ჯერ ერთი, იგი იერარქიულია და აქვს სამი დონე: ზედაპირული, შუალედური და სიღრმისეული. ზედაპირულ დონეში იგულისხმება ადამიანების ქცევის წესები და ნორმები, აგრეთვე, საგნობრივი ატრიბუტები – ემბლემები, დიზაინი, საურთიერთობო ენა, ლოზუნგები და სხვა. შუალედურია უკვე დაფუძნებული ფასეულობები და რწმენა, ხოლო სიღრმისეული დონეა მისი (ორგანიზაციული კულტურის) ფილოსოფია. მეორე, ორგანიზაციული კულტურა შედგება შეფარდებითად დამოუკიდებელი სუბკულტურებისაგან: საქმიანობის ცალკეული სფეროების (წარმოების, გასაღების და სხვ.); საქმიანობის სახეობის (მართვის, შრომის და სხვ.); მატერიალურ-საგნობრივი ფაქტორების (წარმოების პირობების და სხვ.); პიროვნებათა შორის ურთიერთობების; სოციალური ჯგუფების (მმართველების, სპეციალისტების, მუშების) და ა.შ. მიხედვით.

სუბკულტურები აკონკრეტებს და ავითარებს საერთო ორგანიზაციულ კულტურას. ისინი, როგორც წესი, ერთმანეთთან თანაარსებობენ, ხოლო ზოგჯერ ერთმანეთს ეწინააღმდეგებიან. ზომიერების ფარგლებში, ასეთი წინააღმდეგობა დასაშვებია. უფრო მეტიც, იგი ორგანიზაციული კულტურის განვითარების ერთ-ერთი ფაქტორიცაა. მთავარია ამ წინააღმდეგობამ არ მიიღოს ანტაგონისტური ხასიათი. ამიტომ, ორგანიზაციების ხელმძღვანელებმა უნდა გამოიჩინონ (ზომიერების ფარგლებში) მომთმენიანობა სუბკულტურისადმი და წაახალისონ ისინი.

გამოყოფენ ორგანიზაციული კულტურის ორ ასპექტს: ობიექტურსა და სუბიექტურს. ობიექტური ასპექტი, ჩვეულებრივ, დაკავშირებულია ორგანიზაციაში არსებულ ფიზიკურ გარემოცვასთან (შენობა, მისი დიზაინი, ადგილმდებარეობა, მოწყობილობა, ავეჯი, ფერი, სივრცის მოცულობა და სხვა). სუბიექტური ასპექტი გამომდინარეობს მომუშავეთა მიერ გაზიარებული წესებისაგან, ვარაუდებისაგან, რწმენისაგან, მოლოდინისაგან. იგი დამოკიდებულია, აგრეთვე,

პიროვნების გარეთ მყოფი ფასეულობების, ქცევის ნორმებისა და როლების ჯგუფურ აღქმაზე. მთავარი სუბიექტური ელემენტებია ფასეულობები და ქცევის ნორმები. მასში შედის, აგრეთვე, სიმბოლიკის, განსაკუთრებით „სულიერი ნაწილის“ რიგი ისეთი ელემენტები, როგორცაა: ორგანიზაციის გმირი, წეს-ჩვეულებანი, რიტუალები, ლეგენდები და მითები, ლოზუნგები, მენტალიტეტი და სხვა.

ვ. ვესნინი¹ ორგანიზაციაზე ხემოქმედების მიხედვით, სავსებით სამართლიანად გამოყოფს ორგანიზაციული კულტურის შემდეგ ტიპებს; უცილობელი (უვადო), ძლიერი და სუსტი. უცილობელი ორგანიზაციული კულტურა, როცა მისი საერთო ნორმების განუხრელად შემსრულებლები, აუცილებლობის შემთხვევაშიც კი, იშვიათად ახდენენ მასში კორექტივებს. ასეთი კულტურა დახურულია. იგი არ უშვებს მასზე სპონტანურ ზეგავლენას როგორც გარედან, ასევე შიგნიდან, ნიღბავს ნაკლოვანებებს და ქმნის ერთიანობისა და კეთილდღეობის მოჩვენებით შთაბეჭდილებას. მართალია, იგი ფორმალურად აერთიანებს პერსონალს, მაგრამ ერთდროულად თრგუნავს მას და, ამდენად, არაა საზოგადოებრივი პროგრესის ფაქტორი. ძლიერი ორგანიზაციული კულტურა მოიცავს ნორმებისა და ფასეულობების სიმრავლეს, გახსნილია ნებისმიერი გავლენისათვის, აქტიურად ითვისებს ყველა საუკეთესოს, საიდანაც არ უნდა მომდინარეობდეს იგი, უშვებს დიალოგს ორგანიზაციის წევრებს შორის და უცხო პირებთანაც კი. სუსტი ორგანიზაციული კულტურა პრაქტიკულად არ მოიცავს ზოგად ფასეულობებს და ნორმებს (ორგანიზაციის თითოეულ ელემენტს ისინი საკუთარი აქვს, რომლებიც, როგორც წესი, ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს). ასეთი კულტურა ყოფს ადამიანებს, აპირისპირებს მათ ერთმანეთთან და ართულებს მართვის პროცესს.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, სხვადასხვა ნიშნით გამოიყოფა ორგანიზაციული კულტურის სხვა ისეთი ტიპებიც, როგორცაა; ძალაუფლებაზე ორიენტირებული კულტურა, პიროვნებაზე ორიენტირებული კულტურა, ამოცანაზე ორიენტირებული კულტურა, კვლევითი კულტურა, ბიუროკრატიული კულტურა, სამეურნეო კულ-

¹ Веснин В.Р. Управление персоналом, М., 2008, с. 497.

ტურა, სამრეწველო კულტურა, სტაბილური კულტურა, კლანური კულტურა, ვაჭრობის კულტურა და ა. შ.

ფასეულობანი, როგორც უკვე აღინიშნა, ორგანიზაციული კულტურის მთავარი შინაგანი საფუძველია. მასში იგულისხმება, თუ რაა საუკეთესო ან ცუდი მოცემული ორგანიზაციისათვის და საითკენ უნდა მიისწრაფოდეს იგი. ორგანიზაციულ კულტურაში ღრმად დამკვიდრებული და ხელმძღვანელობის ქცევით განმტკიცებული ფასეულობები სერიოზულ გავლენას ახდენს ადამიანებზე. ორგანიზაციული კულტურის ჩამოყალიბებისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს ისეთ ფასეულობებს, როგორცაა: ა) ფასეულობა როგორც საზოგადოებრივი იდეალი, მაგალითად, სამართლიანობა; ბ) პიროვნების საბოლოო მიზნის ამსახველი პირადი ფასეულობა, მაგალითად, გამდიდრების სურვილი; გ) ინსტრუმენტალური ფასეულობა (მიზნის მიღწევის მთავარი საშუალება), მაგალითად, ინიციატივიანობა, ცოდნის ამაღლება და ა.შ.) და სხვა.

რაც შეეხება ორგანიზაციული კულტურის ფილოსოფიას, ესაა ორგანიზაციის საკვანძო ფასეულობითი სისტემა. იგი განსაზღვრავს ხელმძღვანელობის სტილს, იძლევა ფუნქციონირებისა და განვითარების მთავარ მიმართულებას, ადამიანთა მოტივაციის საფუძვლებს, კონფლიქტების გადაწყვეტის წესს, პერსონალის ქცევის წესს და ა.შ.

ქცევის ნორმები ადამიანთა მოქმედებების დაუწერელი წესებია. მათი დახმარებით განსაზღვრავენ ადამიანები, ამა თუ იმ ვითარებაში, რა და როგორ გააკეთონ, როგორ ილაპარაკონ, როგორ მოიქცენ, როგორი ტანსაცმელი ჩაიცვან და სხვა. ნიშანდობლივია, რომ ქცევის ნორმების ჩამოყალიბება არასოდეს არ ხდება წერილობითი სახით. ის გადაეცემა პიროვნებიდან პიროვნებას ქცევის საშუალებით. მისი განმტკიცება კი ხდება ადამიანების რეაქციით მათ დარღვევაზე. ნორმები ვრცელდება ქცევის ისეთ ასპექტზე როგორცაა: 1) როგორ ექცევიან მენეჯერები თავისი გუნდის წევრებს (ხელმძღვანელობის სტილი) და ეს უკანასკნელნი როგორ ექცევიან თავის მენეჯერებს; 2) მუშაობის გაბატონებული ეთიკა („გულმოდგინედ მუშაობა“, „წესიერი ქცევა“, „სამუშაოზე ადრე

მისვლა,“ „სამუშაოდან ადრე წასვლა“ და ა.შ.; 3) ამბიციის; 4) დამოკიდებულება ხარისხობრივი და რაოდენობრივი მაჩვენებლები-სადმი; 5) დამოკიდებულება ხელისუფლებისა და პოლიტიკისადმი; 6) ლოიალურობა; 7) ოფიციალურობა და ა.შ.

სხვადასხვა ქვეყნის საწარმოებში ორგანიზაციული კულტურა ხასიათდება გარკვეული თავისებურებით, რომლიც განპირობებულია ისტორიული, ეთიკური, გეოგრაფიული და სხვა ფაქტორებით გამოწვეული ეროვნული კულტურების უნიკალურობით.

ეროვნული ორგანიზაციული კულტურები განსხვავებულია იმდენად, რამდენადაც განსხვავებულია მათი ფუძემდებლური ფასეულობები: ოჯახი, ხელისუფლების, დამქირავებლისა და კანონისადმი პატივისცემა, რწმენა ბიზნესში და დასაქმების სტაბილურობა, შრომის ანაზღაურების დონე, პიროვნების ცოდნისა და პროფესიონალიზმის პატივისცემა და სხვა. შესაბამისად, ორგანიზაციული კულტურის ამერიკული მოდელისათვის დამახასიათებელია: მკაცრი პრაგმატიზმი, ორიენტაცია ფულზე, ინდივიდუალიზმი, დამოუკიდებლობა, პასუხისმგებლობა, პატრიოტიზმი და ა.შ.

ზოგადად, დასავლური კულტურისათვის დამახასიათებელია: ინიციატივიანობა, ფხიანობა, მეცნიერულობა და რაციონალურობა, დემოკრატიულობა, ინდივიდუალიზმი, შემოქმედებითობა, თვითგანვითარება და სხვა.

მთლიანობაში აღმოსავლური ორგანიზაციული კულტურის მთავარი მახასიათებლებია: მორჩილება ხელისუფლებისადმი, ავტორიტარიზმი, ეროვნული და ეთნიკური ფაქტორების მნიშვნელოვანი გავლენა, საზოგადოების ელიტისა და მასას შორის დიდი დაშორება და ა.შ.

ორგანიზაციული კულტურის ჩინური მოდელის თავისებურებებია: მორჩილება, მომთმენიანობა და შეუპოვრობა, მოტყუებისადმი შემწყნარებლობა, ხარისხისადმი უყურადღებობა, ხუმრობისა და იუმორისადმი მაღალი მგრძობელობა, კლანურობა და სხვა.

ისლამური ქვეყნების კულტურული სტერეოტიპი გულისხმობს: აუქჩარებლობის, მეგობრობისა და ნდობის ატმოსფეროს შექმნას; ორიენტაციას სამუშაოზე და არა მის შედეგზე; კონფრონ-

ტაციისაგან და სხვების კრიტიკისაგან თავის შეკავებას; ფარულად ძალის გამოყენებისადმი პატივისცემას; სიამაყესა და ამაღლებულ ემოციონალურობას და ა. შ.

დაპლანდობა კულტურული სტერეოტიპებისათვის დამახასიათებელია უსაზღვრო შრომისმოყვარეობა და მოთმინება; სილამაზისა და სრულყოფისადმი მისწრაფება; პატივისცემა ტრადიციებისადმი და, ამასთან ერთად, მისწრაფება სხვებისგან საუკეთესო სიახლის გადმოტანისადმი; კოლექტივიზმი და პატიოსნება; თავაზიანობა და აკურატულობა და სხვა.

ნიშნდობლივია, რომ გლობალიზაციის ეპოქაში ხდება დასავლეთის და, უპირველეს ყოვლისა, აშშ-ის კულტურის ექსპანსია სხვა ქვეყნებში, რომლის ნიადაგზეც ადგილი აქვს კულტურათა დაახლოებას, მათში ბევრი საერთო ელემენტის გამოჩენას, რაც, თავისთავად, უთუოდ პროგრესული მოვლენაა. თუმცა, აქ აუცილებელია გარკვეული სიფრთხილის გამოჩენა, რომ ამ მოვლენამ არ დაახარალოს ეროვნულ კულტურათა საუკეთესო და უნიკალური ტრადიციები.

ორგანიზაციული კულტურა ექვემდებარება შეფასებას, კონტროლსა და მართვას. ამასთან, გასათვალისწინებელია, რომ ორგანიზაციული კულტურის შეფასება შეიძლება მხოლოდ მისი რეალური გარემოს გათვალისწინებით. საქმე ისაა, რომ ორგანიზაციულმა კულტურამ, რომელიც პროგრესულია ერთ მდგომარეობაში ან დროის გარკვეულ პერიოდში, შეიძლება არ იმუშაოს (ივარგოს) სხვა პირობებში ან სხვა დროში. რამდენადაც კულტურა ვითარდება და სხვადასხვა ორგანიზაციაში წარმოჩინდება განსხვავებულად, არ შეიძლება ითქვას, რომ ერთი კულტურა უკეთესია მეორეზე. შეიძლება მხოლოდ იმის თქმა, რომ განსაზღვრულ ასპექტებით ისინი სხვადასხვაგვარია. ამდენად, არ არსებობს იდეალური კულტურები. შეიძლება იყოს მხოლოდ მოცემული სიტუაციის შესაბამისი კულტურა, რაც იმას ნიშნავს, რომ არ არსებობს კულტურის მართვის უნივერსალური რეცეპტი.

მიუხედავად იმისა, რომ შეუძლებელია იდეალური კულტურის რაიმე დადგენილებით დამკვიდრება, წარმატებით შეიძლება

იმის მტკიცება, რომ კონკრეტულ გარემოებათა ზემოქმედებით ორგანიზაციული კულტურა შეიძლება შეიცვალოს. ცხადია, თუ საწარმოში არსებობს ორგანიზაციის მისიის შესაბამისი კულტურა, საჭიროა ზომების მიღება მის შესანარჩუნებლად, ხოლო თუ იგი არ შეესაბამება ორგანიზაციის მიზნებს, აუცილებელია მუშაობა მის შესაცვლელად.

ორგანიზაციული კულტურის ცვლილებაზე ზემოქმედება შეიძლება შემდეგი ღონისძიებებით: ცვლილებები მართვის სტილსა და მომუშავეთა სწავლების პროგრამებში, თანამშრომელთა სტიმულირების სრულყოფა, პროგრესული ცვლილებები საკადრო პოლიტიკაში, მომუშავეთა შერჩევა-მიღებისას, დაწინაურებებისა და დავალების მიცემისას კრიტერიუმების დახვეწა და ა.შ.

ორგანიზაციული კულტურის შეცვლაზე მუშაობა, ჩვეულებრივ, იწყება არსებულის ანალიზით. შემდეგ, ამ უკანასკნელის საფუძველზე ვლინდება როგორი კულტურის დამკვიდრებაა საჭირო და ადამიანთა ის ქცევები, რომლებიც უზრუნველყოფენ სასურველი კულტურის დამკვიდრებას. ორგანიზაციული კულტურის ცვლილების პროგრამები შეიძლება ემყარებოდეს კულტურის ისეთ ცალკეულ ასპექტებს, როგორცაა: მუშაობის მაჩვენებლები, ერთგულება, მუშაობის ხარისხი, კლიენტების მომსახურება, გუნდში მუშაობა და სხვა.

ორგანიზაციულ კულტურაზე გავლენის მოხდენა შეიძლება: 1) თვით ადამიანთა შეცვლით, რაც მიიღწევა აღზრდისა და პროპაგანდის გზით, სიმბოლიკის, რიტუალებისა და სხვათა გამოყენებით; 2) სხვადასხვა წამახალისებელი ინსტრუმენტის გამოყენებით, ზოგჯერ ზეწოლითაც კი; 3) შესაბამისი კულტურის მქონე ადამიანების შერჩევით; 4) თანამდებობრივი სტრუქტურის, მომუშავეთა შრომითი და სოციალური როლის შეცვლით და ა.შ.

ამრიგად, ორგანიზაციული კულტურა ადამიანური რესურსების მართვის ისეთი განუყოფელი ნაწილია, რომლის სრულყოფაზე მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ადამიანთა ჰარმონიული (ფიზიკური და სულიერი) განვითარება და მათი საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლება, რაც მიუთითებს აღნიშნული პრობლემის მეცნიერული კვლევის აუცილებლობაზე.

**Organizational Culture as Indivisible
Part of Human Resources**

N. Paithadze

In This article the essence, importance and basic features of organizational Culture on the contemporary stage of economic development of the society is observed. The special attention is focused on explanation of the regulations of its formation and to the questions of rather complicated structure.

In the article it is considered independent subcultures which in the constituent part of organizational culture, which develops and concertizes common organizational culture and as a rule, they cooperate to each other, but sometimes they contradict to each other. at the same time there is critically considered aspects and types of organizational culture.

In this article great attention is paid to important issues of improvement of organizational culture, its characteristics and analysis in the enterprises of our country.

**საქართველოს ეკონომიკაში ტურიზმის
როლისა და ალბილის საკითხისათვის**

მაია მარგველაშვილი

სრული პროფესორი,
თსუ ტურიზმის კათედრის ხელმძღვანელი,
ტურიზმის საერთაშორისო
სკოლის დირექტორი

ბოლოდროინდელი ემპირიული კვლევებით დადგინდა პირდაპირი ურთიერთკავშირი ტურიზმსა და ეკონომიკურ განვითარებას შორის. ფაქტები ნათლად გვიჩვენებს, რომ ისეთმა ქვეყნებმა, რომლებიც ძირითადად ტურიზმზე არიან ორიენტირებული (ესპანეთი, საბერძნეთი, თურქეთი, პორტუგალია და სხვა), მიაღწიეს საგრძნობ ეკონომიკურ ზრდას. დადგინდა, რომ მათი ეკონომიკური ზრდა განაპირობა საერთაშორისო ტურიზმის ექსპანსიამ, ანუ გამართლდა ტურიზმზე დამყარებული ეკონომიკური ზრდის ჰიპოთეზა (Balaguer და Cantavella-Jordá, 2002; Dritsakis, 2004; Gunduz და Hatemi, 2005; Soukiazis და Proença, 2007; Eugenio-Martín და სხვები, 2008).

აღნიშნულის ფონზე დიდ ინტერესს იწვევს საქართველოში ტურიზმის განვითარების არსებული მდგომარეობის შესწავლა და მისი როლის განსაზღვრა ქვეყნის ეკონომიკაში.

ამ მიზნით, უპირველეს ყოვლისა, შესწავლილ იქნა საქართველოს ტურიზმის როლი საერთაშორისო მასშტაბით. ბოლო პერიოდში ამ მიმართულებით გარკვეული წარმატების მიუხედავად, მსოფლიო ბანკისა და საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციის “Doing Business” შეფასებებით (საერთო მე-11 ადგილი ბიზნესის გაიოლებაში 2010 წელს, საერთო მე-15 ადგილი 2009 წელს და საუკეთესო რეფორმატორი ქვეყნების ათეულში მოხვედრა 2008 წელს), ტურიზმის სფერო, სამწუხაროდ, უადრესად არასახარბიელოდაა წარმოდგენილი. კერძოდ: მოგზაურობისა და ტურიზმის ინდიკატორებში ტურიზმის

ეკონომიკისა და ტურიზმის ინდუსტრიის მშპ-ს ოდენობა, ასევე მისი წილი მშპ-ში და ზრდის ტემპი, ისევე როგორც დასაქმება დარგში, საერთოდ არაა წარმოდგენილი (როგორც გაირკვა მონაცემთა არარსებობის ან არასანდოობის გამო). ხოლო, მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის ანგარიშში - “The Travel & Tourism Competitiveness Report 2009” მოგზაურობისა და ტურიზმის კონკურენტუნარიანობის ინდექსით, საქართველო 73-ე ადგილზეა 133 ქვეყანას შორის. უფრო მეტიც, ისეთი მანვენებლებით, როგორცაა: მოგზაურობისა და ტურიზმის ბიზნეს-გარემო და ინფრასტრუქტურა – 99 ადგილზეა, დარგის ადამიანური, კულტურული და ბუნებრივი რესურსებით – 92-ზე, საკუთრების უფლების დაცვით – 109 ადგილზე, ტურიზმის ინდუსტრიის განვითარების მდგრადობით – 79 ადგილზე, მარკეტინგისა და ბრენდინგის ეფექტიანობით – 74 ადგილზე, სასტუმროს ფასების ინდექსით – 106 ადგილზე და ა.შ.

იმავდროულად, საქართველოს ტურიზმის სექტორის ოფიციალური მონაცემები ასეთია:

საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის ოფიციალური ვებ-გვერდის მიხედვით (www.dotr.gov.ge), 2008 წელს ქვეყანა მიიწია 1290000 უცხოელმა ვიზიტორმა, რაც წინა წელთან შედარებით 23%-ით მეტია (ა.წ. 20 აპრილისათვის ოფიციალურ საიტზე 2009 წლის უცხოელთა მიერ ქვეყნის საზღვრის გადმოკვეთის მხოლოდ 11 თვის მონაცემებია). 2007 წელს ტურიზმის წილი ქვეყნის მშპ-ში შემცირდა წინა წელთან შედარებით და შეადგინა 3.86% (2006 წელს შეადგენდა 3.98%-ს). ამასთან, ტურიზმის წილი მომსახურების ექსპორტში 2007 წელს გაიზარდა და შეადგინა 26% (2008 და 2009 წლების ანალოგიური მონაცემები დეპარტამენტს საერთოდ არ გააჩნია!). შევნიშნავთ, რომ უცხოელ ვიზიტორთა რაოდენობის მონაცემთა წყაროს წარმოადგენს საქართველოს სასაზღვრო პოლიციის ანგარიში, დანარჩენი მონაცემთა წყარო კი კვლევის შედეგად მოძიებული ვერ იქნა.

სრული ქაოსია ეროვნული ტურიზმის სტატისტიკაში:

1. ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის ოფიციალურ ვებ-გვერდზე - “ტურიზმის სტატისტიკა, 2008წ.”, “საქართველოს სახელმწიფო საზღვრის გადმოკვეთი უცხოელი მოქალაქეები”, აბ-

სოლუტურად გაიგივებულია “ტურისტებთან”, რის გამოც 2007 წელს ქვეყანაში ჩამოსულ ტურისტთა რაოდენობამ შეადგინა 1 051 769 ადამიანი, რაც არასწორია. ამავე პერიოდში, საქართველოს 339 სასტუმროში სტუმართა რიცხვმა კი შეადგინა სულ 282 ათასი ადამიანი, რომელთაგან მხოლოდ 103 500 იყო არარეზიდენტი. 2008 წელს კი - 353 სასტუმროში სტუმართა რიცხვი იყო 266 ათასი, რომელთაგანაც არარეზიდენტი დაფიქსირდა 103 700.

ამ მონაცემთა საფუძველზე შეგვიძლია ვივარაუდოდ, რომ 2007 წელს 948 000, ხოლო 2008 წელს - 1 187 000 უცხოელი ვიზიტორი: ა/განთავსდა ახლობლებთან და აღურიცხავ კერძო სექტორში (რაც წარმოდგენილია საქართველოს პირობებში), ან ბ/ საქართველოში დამე საერთოდ არ გაუთვია (ანუ წარმოადგენდნენ ტრანზიტულ მგზავრებს), ან გ/ორივე ერთად. სხვადასხვა ქვეყნიდან საქართველოში შემოსულ ვიზიტორთა რაოდენობის ანალიზიც ამ ორი უკანასკნელი ვარიანტის სასარგებლოდ მეტყველებს. შემთხვევითობის თავიდან აცილების მიზნით, მოგვყავს 2007 და 2008 წლების მონაცემები:

2007 წელს საქართველოში შემოსული 1051769 უცხოელი ვიზიტორიდან 281629 იყო აზერბაიჯანის მოქალაქე (27%), 243133 - სომხეთის მოქალაქე (23%), 248028 - თურქეთის მოქალაქე (24%), 91361 - რუსეთის მოქალაქე (8%), რაც ჩამოსულ ვიზიტორთა 82%-ს შეადგენს, მსოფლიოს დანარჩენი ქვეყნებიდან კი - მხოლოდ 18%.

2008 წელს საქართველოში შემოსული 1290134 უცხოელი ვიზიტორიდან 344936 იყო აზერბაიჯანის მოქალაქე (27%), 281463 - სომხეთის მოქალაქე (22%), 351410 - თურქეთის მოქალაქე (27%), 114459 - რუსეთის მოქალაქე (9%), რაც სულ ჩამოსულ ვიზიტორთა 85%-ია. მსოფლიოს დანარჩენი ქვეყნებიდან კი - მხოლოდ 15%.

სასტუმროთა მონაცემების პარალელურად ტრანზიტულ მგზავრთა სასარგებლოდ მეტყველებს ეს ფაქტიც, რომ ე.წ. “ტურისტთა” უდიდესი რაოდენობა (818357 ადამიანი 2007 წელს, ანუ 77% და 1 020 879 ადამიანი 2008 წელს, ანუ 79%) შემოვიდა ქვეყანაში საავტომობილო ტრანსპორტით.

ახლა, თუ გაეროს მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის მიერ მოწოდებულ ტურისტის განმარტებას გავიხსენებთ (“ტურისტი არის ადამიანი, რომელიც მოგზაურობს და ჩერდება თავისი ჩვეული

საცხოვრებელი ადგილის გარეთ 24 საათზე მეტი დროის განმავლობაში და არა უმეტეს ერთი წლისა - დასვენების, ბიზნესის და სხვა მიზნებით, რაც არაა დაკავშირებული მონახულების ადგილში ანაზღაურებად საქმიანობასთან”), აღმოჩნდება, რომ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2008 წელს, ისევე როგორც 2007 წელს, საქართველო მოუნახულებია მხოლოდ 103 ათასს ვიზიტორს, ისიც თუ აღარ ჩაეუძრებადებით ჩამოსვლის მიზნებს (ოფიციალური მისიები, სამთავრობო დელეგაციები) და “ანაზღაურებად საქმიანობას”, რომელსაც უდავოდ ადგილი აქვს ძირითადად აზერბაიჯანისა და თურქეთის მოქალაქეების შემთხვევაში.

ამგვარი დასკვნის სასარგებლოდ მეტყველებს ერთი საინტერესო სტატისტიკური მონაცემიც. ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის მონაცემებით, საქართველოს დაცული ტერიტორიები 2008 წელს მონახულა მხოლოდ 3056 უცხოელმა ვიზიტორმა. ეს ფაქტი, რასაკვირველია არ ნიშნავს, რომ მეტი ტურისტი არ ყოფილა საქართველოში, მაგრამ, ჩვენი აზრით, ზოგადად მაინც მეტყველებს საქართველოში საერთაშორისო ტურიზმის რეალურ მოცულობაზე.

2. აბსოლუტურად განსხვავებულ სტატისტიკურ მონაცემებს იძლევა საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური და ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტი - “საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი” 2008 და 2009, ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის ვებ-გვერდი www.dotr.gov.ge).

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2007 წელს რეკრეაციისა და დასვენების მიზნით ქვეყანაში ჩამოვიდა 18816 ადამიანი, ხოლო ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის მონაცემით – 198574 (ანუ 11-ჯერ მეტი).

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2007 წელს საქმიანი და პროფესიული მიზნით ქვეყანაში ჩამოვიდა – 70953 ადამიანი, ხოლო ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის მონაცემით – 387219 (ანუ 5.5-ჯერ მეტი).

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით, 2007 წელს სამკურნალო მიზნით საქართველოში ჩამოვიდა 227 ადამიანი, ხოლო ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის

მონაცემით – 18857 (ანუ 83-ჯერ მეტი). და სხვ.

იგივე “საქსტატის” მონაცემებით (“საქართველოს სტატისტიკური წელიწადი 2009”), მართალია, არ ჩანს ქვეყნის რეგიონებში, მაგალითად აჭარაში, ჩასულ ვიზიტორთა რაოდენობა, მაგრამ მასზე შეგვიძლია ვიმსჯელოდ ამ ავტონომიურ რესპუბლიკის სასტუმროებში გაწეული მომსახურების მოცულობით. მთლიანად საქართველოს სასტუმროებში სტუმართათვის გაწეული მომსახურების მოცულობამ 2007 წელს შეადგინა 68,7 მლნ ლარი, ხოლო 2008 წელს 77,3 მლნ ლარი. აჭარის სასტუმროებში მომსახურების მოცულობა აღმოჩნდა შესაბამისად 6,2 მლნ ლარი (მთელი ქვეყნის სასტუმროების მომსახურების 9%) და 10,1 მლნ ლარი (13%).

ამ მონაცემთა სისწორეზე მეტყველებს რესტორნებისა და კვების სხვა საწარმოების მომსახურების მოცულობის შედარებაც: 2007 წელს ამ მომსახურების მოცულობამ მთლიანად საქართველოში შეადგინა 100,6 მლნ ლარი, ხოლო 2008 წელს – 120,6 მლნ ლარი. შესაბამისად აჭარის ა/რ-ში – 5,8 მლნ ლარი (მთელი ქვეყნის რესტორნების მომსახურების 5.8%) და 4,7 მლნ ლარი (3.9%).

ამ ოფიციალური მონაცემების ანალიზით შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ აჭარა, რომლის ინფრასტრუქტურის განვითარება ბოლო წლებში ქვეყნის ხელისუფლების ყურადღების ცენტრშია და რაზეც მრავალმილიონიანი ინვესტიციები იხარჯება, 2007 წელს მოუნახულებია მხოლოდ 16-დან 25 ათასამდე სტუმარს (როგორც რეზიდენტს, ასევე უცხოელ ვიზიტორს), ხოლო 2008 წელს – 14-დან 45 ათასამდე სტუმარს, ნაცვლად განცხადებული ასობით ათასისა.

თუ გავითვალისწინებთ, რომ სტატისტიკა აბსოლუტურად ზუსტი მეცნიერებაა, ხოლო ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის მონაცემების წყარო – გაურკვეველი, საქართველოში საერთაშორისო ტურიზმის რეალური მოცულობის სურათი უფრო ნათელი ხდება.

3. საერთოდ ყურადღების გარეშეა დარჩენილი ტურიზმის ისეთი უმნიშვნელოვანესი სეგმენტი, როგორცაა შიგა ტურიზმი. წლების განმავლობაში არ ხდება მისი სტატისტიკური აღრიცხვა და შესაბამისად არც მისგან მიღებული შემოსავლები აღირიცხება. ეს სეგმენტი კი ყველა ქვეყანაში გაცილებით მეტია, ვიდრე საერთაშორისო ტურიზმისა. ასე მაგალითად, კანადაში ტურიზმიდან

არსებული მთელი შემოსავლების 77.1%-ს შეადგენს მოსახლეობის ხარჯები შიგა ტურიზმზე, რაც 2007 წელს 54.6 მლრდ აშშ დოლარი იყო. შემოსავლები შიგა ტურიზმიდან 3-ჯერ და მეტად აღემატება შემოსავლებს საერთაშორისო ტურიზმიდან. დაახლოებით ანალოგიური მაჩვენებლებია სხვა ქვეყნებშიც (Canadian Tourism Commission, Tourism Snapshot, Facts and Figures 2007).

საქართველოში ამ მხრივ არსებული სურათი აბსოლუტურად გაურკვეველია. ერთადერთი მონაცემი, რომელიც შესაძლოა გამოდგეს შიგა ტურიზმის მოცულობაზე მიახლოებითი წარმოდგენის შესაქმნელად, არის ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის იგივე დაცული ტერიტორიების მონახულების 2008 წლის ანგარიში. ამ ანგარიშის შესაბამისად ქვეყნის დაცული ტერიტორიები მოინახულა სულ 52736 ვიზიტორმა, რომელთაგან მხოლოდ 3056 (ანუ 5.8%) იყო უცხოელი. თუ ამ ლოგიკით ვისარგებლებთ, საქართველოს შიგა ტურიზმი თავისი მოცულობით 20-ჯერ უნდა აღემატებოდეს შემოყვანის ტურიზმს. მართალია, სტატისტიკა და ეკონომიკა მოითხოვს აბსოლუტურ სიზუსტეს და ლოგიკით სარგებლობა უშედეგოა, თუმცა, ეროვნული ტურიზმის მესვეურებმა სხვა არჩევანი არ დაგვიტოვეს.

4. არ აღირიცხება საზღვარგარეთ გასული ქართველი ტურისტების რაოდენობა ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის მიერ, თუმცა, საზღვარი ამ მონაცემებს ფლობს. მაგალითად, 2007 წელს საქართველოს მოქალაქეებმა ქვეყნის საზღვარი გადაკვეთეს 2915079-ჯერ. თუ დავუშვებთ, რომ საქართველოს ყველა გასული მოქალაქე უკან დაბრუნდა (თუმცა, ამაში ალბათ ბევრს შეეპარება ეჭვი), მაშინ აღმოჩნდება, რომ საქართველოს 1457539 მოქალაქეს უმოგზაურია საზღვარგარეთ. ეს კი იგივე პერიოდში შემოსულ უცხოელ ვიზიტორებზე 405770 ადამიანით მეტია! არც ამ სტატისტიკით და არც ამ გზით ქვეყნიდან გადინებული ვალუტის ოდენობით არავინ ინტერესდება. შედეგად, შეუძლებელი ხდება საერთაშორისო მოგზაურობასა და ტურიზმში არსებული ბალანსის განსაზღვრა, ანუ გაურკვეველია თუ როგორია საქართველოს საერთაშორისო ტურიზმის ექსპორტ-იმპორტის ბალანსი. მაგალითად, იგივე კანადაში ეს სადღო უარყოფითია და მისმა დეფიციტმა 2007 წელს 10.3 მლრდ დოლარი შეადგინა.

5. სრული გაუგებრობაა ტურიზმის სფეროში დასაქმებულთა რაოდენობასთან დაკავშირებით. ამ მონაცემებს ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტი არ აქვეყნებს, თუმცა, აშშ-საქართველოს ბიზნეს-საბჭოსა და კომპანია SW Associates LLC-ის ექსპერტთა მიერ 2007 წელს შემუშავებულ დოკუმენტში “Tourism Development and Investment Plan and Strategy for Georgia”, დეპარტამენტის მიერ მიწოდებული ინფორმაციის საფუძველზე, დაფიქსირებულია, რომ “დასაქმებამ ტურიზმში 2006 წელს მიაღწია 17 ათასს, წინა წელთან შედარებით გაიზარდა 12%-ით, ამასთან ხელფასები გაიზარდა 50%-ით” (საბოლოო ანგარიშის გვ. 20-21). იქვე აღნიშნულია, რომ “ტურიზმით წარმოქმნილი არაპირდაპირი დასაქმების მონაცემები არ არსებობს” (გვ. 16). ეს მაშინ, როდესაც პირდაპირი დასაქმება ტურიზმის სექტორში ჯერ კიდევ 1999 წელს შეადგენდა 17 ათასს, ხოლო არაპირდაპირი და სტიმულირების ეფექტის გათვალისწინებით – 45 ათასს (წყარო: TACIS, “ტურიზმის განვითარების სტრატეგია”, სამუშაო დოკუმენტი, 2001 წელი, გვ. 22).

ნამდვილად შეუძლებელია იმის თქმა, რომ ბოლო ათი წლის განმავლობაში ტურიზმის ეროვნული ინდუსტრია არ განვითარებულია (თუნდაც ახალი სასტუმროების, რესტორნების, კაზინოებისა და ატრაქციონების ხარჯზე). უფრო ლოგიკურია ვიფიქროთ, რომ დეპარტამენტი ამ ინფორმაციას არ ფლობს და უბრალოდ სარგებლობს ძველი მონაცემებით. ამავდროულად, “საქსტატი” იძლევა ინფორმაციას, რომ 2007 წელს საქართველოს სასტუმროებში დასაქმებული იყო სულ 3955 ადამიანი, ხოლო 2008 წელს – 4237(!). იგივე “საქსტატი” დასაქმების სხვა მონაცემსაც აქვეყნებს: სასტუმროებსა და რესტორნებში 2007 წელს დასაქმებული იყო 11554 ადამიანი, 2008 წელს – 11184 და 2009 წელს – 9435 (www.geosatat.ge).

ამრიგად, ეროვნული ტურიზმის სექტორში დასაქმებულთა რეალური რაოდენობის დადგენა მიახლოებითაც კი შეუძლებელია.

აბსოლუტური გაუგებრობაა ტურიზმის ეკონომიკურ პარამეტრთა განსაზღვრაში. ასე მაგალითად, “საქსტატი” ტურიზმის წილს მშპ-ში ვერ ითვლის, რადგან საქართველოს ეკონომიკის სექტორების ნუსხაში - “მოგზაურობა და ტურიზმი”, საერთოდ არაა ცალკე გამოყოფილი. არის მხოლოდ ცალ-ცალკე “სასტუმროები და სხვა

მოკლევადიანი საცხოვრებელი ადგილები”, “რესტორნები, ბარები და სასადილოები” და “სამოგზაურო ბიუროებისა და ტურისტული აგენტების საქმიანობა”. “საქსტატთან” ერთად ჩატარებული მოკლევადიანი ამ სამი სექტორის შეჯამებით მიმდინარე ფასებით პირობითად - “ტურიზმის” წილი მშპ-ში 2006 წელს აღმოჩნდა 3.45%, ხოლო 2007 წელს - 3.09%-ს, რაც ასევე არ ემთხვევა ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის მონაცემებს (3.98% და 3.86%).

უფრო გაუგებარი ვითარებაა მომსახურების ექსპორტში ტურიზმის წილის განსაზღვრასთან დაკავშირებით. საქართველოს ეროვნული ბანკის მომსახურებების ექსპორტ-იმპორტში, “საქსტატი-საგან” განსხვავებით, მომსახურების სფეროებს შორის ფიგურირებს “ტურიზმი” და 2007 წლის “საქართველოს საგადასახდელო ბალანსში” დაფიქსირებულია, რომ ტურიზმის წილი მომსახურების ბალანსში დადებითია და 208 მლნ დოლარს შეადგენს (გვ. 21). ასევე აღნიშნულია, რომ ტურიზმის წილმა მომსახურების ექსპორტში, 2006 წელთან შედარებით, 22.8%-ით მოიმატა და 35.1%-ს გაუტოლდა (გვ. 23). ეს მონაცემიც საგრძნობლად განსხვავდება ტურიზმის დეპარტამენტის მონაცემისაგან (26%), რომლის წყაროც ასევე ვერ იქნა მოძიებული.

სხვათა შორის, ტურიზმის მსოფლიო ორგანიზაციის ანგარიშებშიც, საქართველოს შესახებ ბოლო მონაცემები ტურიზმიდან 2007 წლის შემოსავლებს განეკუთვნება და შეადგენს 384 მლნ დოლარს (UNWTO World Tourism Barometer, Volume 7, January 2009). რატომღაც, 2005 წლის შემდეგ საქართველოში ჩამოსულ ტურისტთა რაოდენობას და 2007 წლის შემდგომ ტურიზმიდან შემოსავლების მონაცემებს ტურიზმის მსოფლიო ორგანიზაცია აღარ აქვეყნებს (სავარაუდოდ ამ მონაცემთა არასანდოობის გამო).

უნდა ითქვას, რომ რიგი საკუთარი მონაცემის შემუშავებისას, ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტი ეყრდნობა საკუთარ მარკეტინგულ კვლევებს, რასაც ძირითადად სტიქიური და ფრაგმენტული ხასიათი აქვს. ასე მაგალითად, დეპარტამენტის მიერ 2007 წლის მაისის თვეში თბილისის აეროპორტში საერთაშორისო მოგზაურთა გამოკითხვით აღმოჩნდა, რომ მათი დღიური დანახარჯი საქართველოში ყოფნისას შეადგენდა 181 დოლარს, ხოლო მთლიანიდანახ-

არჯი - 1 166 დოლარს. ამ და ამდგომარეობის კვლევების საფუძველზე რაიმე განმარტებული დასკვნების გამოტანა საერთაშორისო ტურიზმიდან მიღებულ მთლიან შემოსავლებზე, რბილად რომ ვთქვათ, - არაკომპეტენტურია. მართალია, რიგი მარკეტინგული კვლევისა ტარდება დაკვეთით კომპანიების BCG Research, IPM-Research და სხვ. მიერ, მაგრამ ამასაც ასევე არასისტემატური და ფრაგმენტული ხასიათი აქვს. სავარაუდოდ, ეს კომპანიები მზად იქნებოდნენ მუდმივი და ფუნდამენტური კვლევები ეწარმოებინათ (რადგან ეს თავად დეპარტამენტს არ ძალუძს), თუ ამგვარი პოლიტიკური გადაწყვეტილება იქნებოდა მიღებული. მაგრამ დარგის ეკონომიკური პარამეტრების დადგენა ამგვარი კვლევებით დღეისათვის მიუღებელია და გასული საუკუნის გადმონაშთს წარმოადგენს.

საკუთრივ მარკეტინგულ კვლევებს რაც შეეხება, მარკეტინგული აქტივობა და მუდმივი კვლევები უნდა შეადგენდეს ტურიზმის ადმინისტრირების უმნიშვნელოვანეს და განუყოფელ ნაწილს. თუმცა, სტრატეგიული და ოპერატიული მარკეტინგის გეგმა საერთოდ არაა შემუშავებული; ჩატარებული იშვიათი კვლევები და გამოკითხვები ვერ აკმაყოფილებს E (Essential) კოდის მოთხოვნებსაც კი; მოპოვებული მწიბრი მასალაც კი არ ანალიზდება და არ მიეწოდება არც დაინტერესებულ სახელმწიფო სტრუქტურებს და არც სხვა დაინტერესებულ მხარეებს (საზოგადოებრივ და კერძო სექტორებს); საერთოდ არ ხდება ტურიზმის მარკეტინგისა და რეკლამაზე დახარჯული სახელმწიფო სახსრების ROI-ის (Return Of Investment) განსაზღვრა, რის გამოც უცნობია ამ სახსრების ხარჯვის ეფექტიანობა და სხვ.

ამ ნაკლოვანებებს სერიოზული შეფასება მისცა აშშ-საქართველოს ბიზნეს-საბჭოსა და კომპანია SW Associates LLC-ის ამერიკელ ექსპერტთა ჯგუფმაც, რომელმაც 2007 წელს თავის საბოლოო ანგარიშში დააფიქსირა, რომ: “ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტი უნდა ასრულებდეს გადაწყვეტ როლს ტურიზმის ინდუსტრიისათვის ბაზრისა და ეკონომიკური ზეგავლენის კვლევების შედეგების მიწოდებაში. ინდუსტრიას არა აქვს ამგვარი კვლევების თავად განხორციელების საშუალება. კვლევის გეგმის, როგორც ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის გრძელვადიანი ამოცანის შემუშავება, დაწყებულ უნდა იქნეს დაუყოვნებლივ” (საბოლოო ანგარიში, გვ. 39).

თუმცა, ექსპერტთა ეს რეკომენდაციაც - ქალაქზე დარჩა.

ყოველივე ზემოხსენებულმა, ფაქტობრივად შეუძლებელი გახადა ეროვნული ტურიზმის ზუსტი ეკონომიკური პარამეტრების დადგენა და გაანალიზება, რის გამოც დღეისათვის ეროვნული ტურიზმის რეალური მოცულობა, მისი წილი ქვეყნის მშპ-სა თუ მომსახურების ექსპორტში და საერთოდ ტურიზმის სარგებლიანობა ეროვნული ეკონომიკისათვის, დაუდგენელია!

ტურიზმის ეკონომიკური პარამეტრების ზუსტად დადგენის მიზნით, მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის მიერ ჯერ კიდევ 1999 წელს რეკომენდებულ იქნა ტურიზმის ე.წ. “სატელიტური” ანგარიშის (TSA) დანერგვა, რომლის გარეშე დღეისათვის ფაქტიურად შეუძლებელია ტურისტული საქმიანობის ეკონომიკაზე ზემოქმედების შეფასება და სათანადო ანალიზის ჩატარება (UNWTO, OECD and EUROSTAT, Tourism Satellite Account, UNSC, 2000). სწორედ სატელიტური ანგარიში იძლევა ისეთი ეკონომიკური მაჩვენებლების ზუსტი განსაზღვრის საშუალებას, როგორცაა: მოგზაურობასა და ტურიზმზე საერთო მოთხოვნა, ამ მოთხოვნის ზრდის ტემპი; მოგზაურობისა და ტურიზმის ეკონომიკის მშპ; უშუალოდ მოგზაურობისა და ტურიზმის ინდუსტრიის მშპ, მისი ზრდის ტემპი; დასაქმება მოგზაურობისა და ტურიზმის ეკონომიკაში, დასაქმება უშუალოდ მოგზაურობისა და ტურიზმის ინდუსტრიაში, მისი ზრდის ტემპი; კაპიტალური ინვესტიციების ოდენობა მოგზაურობასა და ტურიზმში, მისი ზრდის ტემპი და ა.შ. მოგზაურობისა და ტურიზმის მსოფლიო საბჭოს (WTTC) მონაცემებით, დღეისათვის გაერო-ს მიერ მიღებული ტურიზმის სტანდარტული ეკონომიკური ზეგავლენის შეფასების საშუალება – ტურიზმის სატელიტური ანგარიში, დანერგილია მსოფლიოს 200-მდე ქვეყანაში (WTTC, Progress and Priorities, 2008/2009, Vision 1, Economic Highlights).

ტურიზმის სატელიტური ანგარიში საქართველოში დღემდე არაა დანერგილი, რისი მნიშვნელობაც, ეროვნული ტურიზმის მესვეურთ არა აქვთ გაცნობიერებული. რეალურად ამ ანგარიშის დანერგვა არც თუ ისე დიდ სირთულეებთან არის დაკავშირებული, საჭიროებს მცირეოდენ დაფინანსებას და უბრალო მონდომებას. ასე მაგალითად, კვლევის პროცესში “საქსტატმა” მოკლე დროში, საკუთარი ინიციატივით შეძლო ტურიზმის სატელიტური ანგარიშის

საცდელი ვარიანტის მომზადება.

ამრიგად, საქართველოს ტურიზმის სექტორში არსებული ვითარების დეტალურმა შესწავლამ აჩვენა, რომ დღეისათვის შეუძლებელია ტურიზმის წვლილის განსაზღვრა ეროვნულ ეკონომიკაში იმ მარტივი მიზეზის გამო, რომ რეალურად არ ხდება ეროვნული ტურიზმის ზუსტი ეკონომიკური პარამეტრების დადგენა და შესაბამისად - მისი გაანალიზება.

ყოველივე ეს მეტყველებს იმაზე, რომ მიუხედავად ბოლო წლების მნიშვნელოვანი პოზიტიური ძვრებისა სამოქალაქო და ტურისტული ინფრასტრუქტურის სრულყოფის საქმეში, ეროვნული ტურიზმის განვითარება და მისი კონკურენტუნარიანობის ამაღლება საერთაშორისო ასპარეზზე მოითხოვს მეტ პროფესიონალიზმსა და კომპეტენტურობას. ბრმად და რეალური ეკონომიკური სურათის ცოდნის გარეშე ტურიზმის, ისევე როგორც ეკონომიკის ნებისმიერი სხვა დარგის, პრიორიტეტად აღიარება, არასწორია და შესაძლოა, ნაცვლად ეკონომიკური ზრდისა, საპირისპირო შედეგი გამოიღოს. იმას კი, რასაც დღეს ტურიზმის ინფრასტრუქტურის განვითარებას უწოდებენ (საავტომობილო გზებისა და ხიდების მშენებლობა, ელექტრო და წყალმომარაგების ნორმალიზება, კომუნიკაციების გაფართოვება და სხვ.) რეალურად წარმოადგენს სამოქალაქო ინფრასტრუქტურის განვითარებას. ეს კი ტურიზმის განვითარების მხოლოდ ერთ-ერთი ხელშემწყობი ფაქტორია და არა განმაპირობებელი, ისეთივე ხელშემწყობი ფაქტორი, როგორცაა: ადამიანური რესურსები, საგარეო ვაჭრობაში ქვეყნის გახსნილობის ხარისხი, ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური ვითარება, დაცულობა და უსაფრთხოება და სხვ.

დაბოლოს, თუ ჩვენს სტრატეგიულ მიზანს წარმოადგენს ტურიზმის გეგმაზომიერი განვითარება და ამით ქვეყნის ეკონომიკაში რეალური წვლილის შეტანა, ასევე მსოფლიო ბაზარზე ადგილის დამკვიდრება, მაშინ დაუყოვნებლივ განსახორციელებელი უმნიშვნელოვანესი ამოცანაა ტურიზმის სტატისტიკური ინფორმაციისა და ეკონომიკური ანალიზის თანამედროვე სისტემების, მათ შორის, ტურიზმის სატელიტური ანგარიშის დანერგვა.

ამასთან, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შემოთავაზებული სტრატეგიული ამოცანების განხორციელების დაუყოვნებლივ დაწყება,

რათა მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისის დასრულებისა (2010 წლის მეორე ნახევარი - მსოფლიო ბანკისა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პროგნოზით) და პოლიტიკური სტაბილურობის მიღწევის მომენტს საქართველოს ტურიზმის სექტორი შეხვდეს სათანადო მზადყოფნით.

For the Issue of the Role and Place of Tourism in the Georgian Economy

Maya Margvelashvili

Within context of renewed interest in economic growth comes increasing interest in the role that tourism plays in promoting growth. Empirical evidence clearly demonstrated that a range of countries that were highly dependent on tourism had achieved considerable increases in income and growth. In this context, it was conducted research of existing situation in the National Tourism sector and its role in country's economic growth.

Detailed study of situation in the Georgian Tourism sector revealed, that it is impossible to determine Tourism contribution to the national economy, because nobody is calculating and analysing Travel & Tourism Demand, Travel & Tourism Economy GDP, Travel & Tourism Direct Industry GDP, Travel & Tourism Direct Industry Employment, Travel & Tourism Capital Investment, etc. Thus, despite positive movement for the recent years in developing civil and tourism infrastructure, the national tourism development and increasing its competitiveness in the international level demands more professionalism and competence. Finally, provided some recommendadtions.

**სამედიცინო მომსახურების
მომხმარებელთა დამოკიდებულების
მარკეტინგული კვლევა**

ნუგზარ თოღუა
ივ.ჯავახიშვილის სახელობის
თსუ სრული პროფესორი,
დინარა ლომინაძე
თსუ დოქტორანტი

მომხმარებელთა ქცევის სხვადასხვა ასპექტის კვლევას მარკეტინგში უმნიშვნელოვანესი როლი ენიჭება.¹ უკანასკნელ ათწლეულებში, განსაკუთრებით, XX საუკუნის შუახანებიდან მოყოლებული, უცხოელი მკვლევარები განსაკუთრებულ ინტერესს იჩენენ მომხმარებელთა ქცევის მარკეტინგული კვლევებისადმი. ერთ-ერთი ასეთი ადრეული ნაშრომია რ.შულერის სტატია, რომელიც მომხმარებლებზე პროდუქტის დამამზადებელი ქვეყნის ეფექტის გაველენას შეეხება.² ჰ. ბარკსდალემ და ვ.დარდენმა ასევე პირველებმა შეისწავლეს მარკეტინგული დონისძიებებისადმი მომხმარებელთა დამოკიდებულების საკითხები აშშ-ში.³ მსგავსი კვლევები ავსტრალიასა და ჰონკონგში ჩაატარეს კ.ვიმ და მ. ჩანმა.⁴ ტ. შიმპა და ს.შარმა შეისწავლეს მომხმარებელთა ეთნოცენტრიზმი და მისი გავლენა მომხმარებელთა ქცევაზე.⁵

¹Энджел Дж.Ф., Блэкуэлл Р.Д., Миниярд Т.Ф. Поведение потребителей. 8-е изд.: Пер. с англ. – СПб: Питер Ком, 2000, с. 41.

²Schooler, Robert D. (1965). Product bias in the Central American Common Market. *Journal of Marketing Research*, 4 (November): 94-97.

³Barksdale, H.C., Darden, W.R. (1972). Consumer attitudes toward marketing and consumerism. *Journal of Marketing*, Vol. 36 No. October, pp.28-35.

⁴Wee, C.H., Chan, M. (1989). Consumer sentiment towards marketing in Hong Kong. *European Journal of Marketing*. Vol.23 No.4, pp.25-39.

⁵Shimp, T., Sharma, S. (1987). Consumer ethnocentrism: construction and validation of the CETSCALE. *Journal of Marketing Research*, 24, 280-9.

ურად შეისწავლება პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში. მაგალითად, ლ.გულმა და პ. ჰადლესტონმა დაადგინეს პოლონელი და რუსი მომხმარებლების ეთნოცენტრული ტენდენციები და მათი ცვლილება სხვადასხვა მახასიათებლის მიხედვით.¹ ჯ. ენდრიუსმა სხვებთან ერთად გამოიკვლია რეკლამისადმი მომხმარებლების დამოკიდებულება რუსეთში და შეადარა იგი აშშ-ს ანალოგიურ მაჩვენებლებს.² ჯ.ვონდორმა და ი. აკიმოვამ დაადგინეს რეკლამის მიმართ რუსი და უკრაინელი მომხმარებლების ერთნაირი დამოკიდებულება, რომელიც მსგავსი ისტორიული და კულტურული გარემოთია განპირობებული.³ დ.პეტროვიჩმა სხვებთან ერთად აჩვენა რუსინელ და ბულგარელ მომხმარებლებს შორის რეკლამისადმი განსხვავებული დამოკიდებულება.⁴ რ. ვაგნერმა შეისწავლა მარკეტინგული საქმიანობის ინსტრუმენტები რუსეთში და შეადარა იგი საერთაშორისო მაჩვენებლებს.⁵ საკმაოდ საინტერესო კვლევები ჩაატარეს აგრეთვე ახალ ზელანდიაში ს. ლისონკიმ,⁶ ჩინეთში თ. ჩანმა და გ.სუიმ⁷ და სხვებმა.

მომხმარებელთა ქცევის კვლევა შედარებით ახალია საქართველოში. ა.აპილმა, ე.ქაინაქმა და ნ.თოდუამ შეისწავლეს ქართველი მომხმარებლების დამოკიდებულება უცხოური პროდუქციისადმი და დაადგინეს, რომ მომხმარებლების მიერ

¹ Good, L.K., Huddleston, P. (1995). Ethnocentrism of Polish and Russian consumers: are feelings and intentions related? *International Marketing Review*, 12, 5, 35-48.

² Andrews, J. et al. (1994). Testing the cross-national applicability of US and Russian advertising belief and attitudes measures. *Journal of Advertising*, Vol.23, No.1, pp.71-82.

³ VonDorn, J., Akimova, I. (1998). Advertising in Ukraine: Cultural perspective. *International Journal of Advertising*, Vol.17, No. 2, pp.189-211.

⁴ Petrovici, D., Marinova, S., Marinov, M., Lee, N. (2007). Personal uses and perceived social and economic effects of advertising in Bulgaria and Romania. *International Marketing Review*, Vol.24, No. 5, pp. 539-562.

⁵ Wagner, R. (2005). Contemporary marketing practices in Russia. *European Journal of Marketing*, Vol.39, No.312, pp.199-215.

⁶ Lysonski, S., Dursulava, S., Watson, J. (2003). Should marketing managers be concerned about attitudes towards marketing and consumerism in New Zealand? A longitudinal view. *European Journal of Marketing*, Vol.37, No.3/4, pp.385-406.

⁷ Chan, T.S., Cui G. (2004). Consumer attitudes toward marketing in a transitional economy: a replication and extension. *Journal of Consumer Marketing*, Vol. 21, No.1, pp.10-26.

ყიდვის შესახებ გადაწყვეტილების მიღებაზე ყველაზე დიდ გავლენას ახდენს პროდუქტის წარმოშობის ქვეყანა¹. ამასთან, უნდა შევნიშნოთ, რომ დღემდე ნაკლებადაა შესწავლილი მომსახურების ცალკეული სახეობის მიმართ ქართველი მომხმარებლების დამოკიდებულების საკითხები, რაც კვლავაც სათანადო მეცნიერულ დამუშავებას საჭიროებს.

მომსახურების სფერო თანამედროვე ეკონომიკის ერთ-ერთი პერსპექტიული მიმართულებაა. დღეისათვის განვითარებული ქვეყნების მთლიანი შიგა პროდუქტის დაახლოებით 80% მოდის მომსახურების სექტორზე². მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის მონაცემებით, 2008 წლისათვის მსოფლიო მომსახურების ექსპორტმა 3.7 ტრლნ დოლარი შეადგინა.³ აღნიშნულიდან გამომდინარე, მომსახურების ბაზრის შესწავლა მეცნიერთა დიდ დაინტერესებას იწვევს. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებით საგულისხმოა მომსახურების მარკეტინგის აღიარებული ავტორიტეტების დ.კოუელის,⁴ კ.გრენროოსის,⁵ ე.გამესონის,⁶ მ.ბიტნერის⁷ და სხვათა შრომები. მომსახურების სფეროში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ჯანდაცვას, რომელიც მნიშვნელოვან როლს თამაშობს მოსახლეობის სოციალური პრობლემების გადაწყვეტაში.

საქართველოში, სოციალურ-პოლიტიკური გარდაქმნებისა და საბაზრო მექანიზმების ფორმირებასთან ერთად, ჯანდაცვის ორგანიზაციების უმეტესობა აღმოჩნდა არაკონკურენტუნარიანი და, შესაბამისად, ისინი მძიმე ფინანსურ-ეკონომიკურმა კრიზისმა მოიცვა. ცხადია, რომ საზოგადოებრივი ცხოვრების ცვლილებებიდან გამომდინარე, უნდა შეიცვალოს ჯანდაცვის სისტემის

¹ Apil, A., Kaynak, E., Todua, N.. Georgian Consumers Evaluation of Products Sourced From a Geographically Close Proximity Country. USA. *Journal of Euromarketing*, 2008, Vol. 17, Issue:3/4, pp.199-218.

² www.grebennikon.ru/article-e6cW-113.html

³ www.wto.org/english/news_e/pres09_e/pr554_e.htm

⁴ Cowell, D. (1884). *The Marketing of Services*, London: Heinemann.

⁵ Gronroos C. *Services Management and Marketing*-West Sussex, 2000.

⁶ Gummesson, E. *The Marketing and Purchasing of Professional Services*, Stockholm.- Marketing Technology Center, 1977.

⁷ Bitner M., Zeithaml V. *Services Marketing*.-Massachusetts, 1996.

მოქმედებაც, რაც აუცილებლად მოითხოვს სამედიცინო დაწესებულებების საქმიანობას საბაზრო მოთხოვნების გათვალისწინებით. სამწუხაროდ, ჯანდაცვის სისტემა საქართველოში ნაკლებადაა ორიენტირებული ბაზარზე მიმდინარე მოვლენებზე. ამის უმთავრესი მიზეზია ის, რომ არ ხდება ბაზრის სისტემური ანალიზი და მომხმარებელთა მოთხოვნილების შესწავლა. ამიტომ, აუცილებელია კლიენტთა მოლოდინისა და სურვილების გაგება მარკეტინგული კვლევების საფუძველზე. ასეთი კვლევის ჩატარება საშუალებას მოგვცემს გამოვალინოთ კრიტერიუმები, რომლებსაც მომხმარებლები სამედიცინო მომსახურების შეძენისას ყურდნობიან. აღნიშნულის გათვალისწინებით, კვლევის მიზანს წარმოადგენდა სამედიცინო მომსახურებისადმი ქართველი მომხმარებლების დამოკიდებულების გამოვლენა.

საქართველოს სამედიცინო მომსახურების ბაზარზე მიმდინარე პროცესების შესასწავლად 2009 წელს ჩავატარეთ მარკეტინგული კვლევა, რომელიც ორი ეტაპისაგან შედგებოდა. პირველი ეტაპის ძირითად ამოცანას წარმოადგენდა შემდგომი გადრმავებული შესწავლისათვის კვლევის ჯგუფის განსაზღვრა. ასეთი მიდგომის მიზანშეწონილობა აიხსნება კვლევის თავისებურებით, კერძოდ, საერთო სტრატეგიცირებული შერჩევიდან აუცილებელია იმ ფენების გამოყოფა, რომლებიც დაინტერესებულნი არიან ფასიანი სამედიცინო მომსახურების შეძენით. ამისათვის კი საჭიროა ამ ფენებს შორის პროცენტული და რაოდენობრივი თანაფარდობის დადგენა. აქედან გამომდინარე, წარმოიშვა რეპრეზენტაციულობის მეთოდის გამოყენების აუცილებლობა. ამისათვის ვისარგებლეთ სტრატეგიცირებული შერჩევით. როგორც ცნობილია, სტრატეგიცირებული შერჩევა წარმოადგენს გენერალური ერთობლიობის ელემენტების გარდაქმნას სხვადასხვა სახობის ერთგვაროვან ფენებად.¹ ჩვენს შემთხვევაში ესაა საქართველოს მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფის გამოყოფა, რომლის მიზანია შერჩევის რეპრეზენტაციულობის დაცვა. ამ მახასიათებლის მიხედვით ჩატარდა მოსახლეობის დაჯგუფება. შემდგომ, თითოეული ჯგუფის მოცუ-

¹Черчилль Г., Браун Т. Маркетинговые исследования. 5-ое изд. / Пер. с англ. СПб.: Питер, 2007, с.421.

ლობის პროპორციულად, მოვახდინეთ ამონაკრების ფორმირება ისეთნაირად, რომ იგი რეპრეზენტაციული ყოფილიყო. წინააღმდეგ შემთხვევაში, მომხმარებელთა სხვადასხვა ჯგუფის მიერ ფასიანი სამედიცინო მომსახურების მოხმარების მონაცემები არ იქნებოდა სარწმუნო.

ამონაკრების მოცულობის განსაზღვრისათვის გამოვიყენეთ მექანიკური შერჩევის მეთოდი, რომლითაც ამონაკრების რაოდენობა (n) გაიანგარიშება შემდეგი ფორმულის გამოყენებით:¹

$$n = \frac{t^2 \times \delta^2 \times N}{t^2 \times \delta^2 + \Delta^2 \times N}$$

სადაც t არის ნორმირებული გადახრა, რომლის მნიშვნელობა განისაზღვრება სტატისტიკურ ცხრილში მოცემული სანდო აღბათობის მიხედვით, δ^2 არის დისპერსია, Δ - შერჩევის ცდომილება (შეცდომა), N - გენერალური ერთობლიობის რაოდენობა.

რაც შეეხება სანდოობის დონეს, მარკეტინგული კვლევის ჩატარებისას, ჩვეულებრივ, განიხილება მისი ორი მნიშვნელობა: 95 % ან 99 %. ჩვენ ავიღეთ 95 %-იანი სანდო აღბათობა, შესაბამისად, $t = 1,96$.²

დისპერსია განისაზღვრება ექსპერიმენტის, მეორადი მონაცემების, საცდელი კვლევის ან ანალოგიური კვლევის საფუძველზე. ჩვენს შემთხვევაში ამონაკრები ახლად ფორმირდება, ამიტომ დისპერსია უცნობია და ვიყენებთ მის სავარაუდო მნიშვნელობას. ცნობილია, რომ უდიდეს ვარიაციას აქვს ადგილი იმ შემთხვევაში, როცა გენერალური ერთობლიობის ერთი ნახევარი (50 %) მოიხმარს მოცემულ პროდუქტს, ხოლო მეორე ნახევარი (50 %) – არა.¹

შედგების საიმედოობის დადგენისათვის გამოვიყენეთ მარკეტინგულ კვლევებში მიღებული შეფასების სისტემა. კერძოდ, მაღალი საიმედოობა უშვებს ამონაკრების შეცდომას 3 %-მდე,

¹Беляевский И., Кулагина Г., Коротков А. Статистика рынка товаров и услуг. – М.: Финансы и статистика, 1995, с. 120.

²Малхотра, Нэреш К. Маркетинговые исследования. Практическое руководство, 3-е издание. / Пер. с англ. – М.: Издательский дом ‘Вильямс’, 2003, с. 449.

ჩვეულებრივი – 3-დან 10 %-მდე, მიახლოებული – 10-დან 20 %-მდე, საორიენტაციო – 20-დან 40 %-მდე² ჩვენს შემთხვევაში ცდომილება არის 4 %.

ზემოთ აღნიშნული მონაცემების გათვალისწინებით, აგრეთვე, თუ მივიღებთ მხედველობაში იმ ფაქტს, რომ სამედიცინო მომსახურების ძირითადი მომხმარებლები საქართველოში 20 წელს გადაცილებული მოსახლეობაა, რომელთა რაოდენობა საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემებით არის 2784 ათასი ადამიანი³, ამონაკრების მოცულობა ჩვენს შემთხვევაში იქნება 601 ადამიანი.

მარკეტინგული კვლევის პრაქტიკა აჩვენებს, რომ დარიგებული ანკეტის გარკვეული ნაწილი (დაახლოებით მესამედი) არ ბრუნდება⁴. ამიტომ, მარკეტინგული კვლევის მეორე ეტაპზე დარიგდა 800 ანკეტა. დაბრუნებული ანკეტებიდან 13-ზე უარი იყო ნათქვამი სოციალური კატეგორიისადმი მიკუთვნებაზე. ასეთი ანკეტები არ იქნა გათვალისწინებული კვლევისას და, შესაბამისად, ამონაკრები შეადგენდა 668 ადამიანს. მათ შორის მამაკაცი იყო 194, ხოლო ქალი – 474, რომლებიც სხვადასხვა ასაკობრივ კატეგორიას წარმოადგენენ.

ბუნებრივია, გამოკითხულთა უმრავლესობა (77%) ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული პრობლემების გადაწყვეტისას ყველაზე მნიშვნელოვნად ექიმის კონსულტაციას თვლის. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ მსგავსი პრობლემების წარმოქმნისას, რესპონდენტთა ნაწილი (15,8%) ექიმის კონსულტაციაზე მეტად საკუთარ გამოცდილებასა და ახლობლების რჩევებს ეყრდნობა. გამოკითხულთა მცირე რაოდენობა (4,6%) კი სამედიცინო ლიტერატურის გაცნობით ცდილობს პრობლემების მოგვარებას, რაც, სავარაუდოდ, მსუბუქი დაავადებების შემთხვევებს ეხება. მხოლოდ უმნიშვნელო რაოდენობა (2,6%) ვერ ახერხებს ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული პრობლემების

¹ Голубков Е. П. Маркетинговые исследования: теория, методология и практика. - М.: Издательство «Финпресс», 1998, с. 223.

² Ядов В. Социологическое исследование: методология, программа, методы. - М.: Наука, 1995, с. 72.

³ www.geostat.ge.

⁴ Беляевский И. К. Маркетинговое исследование: информация, анализ, прогноз: Учеб. пособие. - М.: Финансы и статистика, 2001, с. 53.

გადასაწყვეტად უპირატესობის მინიჭებას.

საკმაოდ საინტერესოა რესპონდენტთა პასუხები ჯანმრთელობის პრობლემებთან დაკავშირებული ბრძოლის ხერხებთან მიმართებით. აღსანიშნავია, რომ ქართველი მომხმარებლები ჯანმრთელობის გაუმჯობესებას სხვადასხვა საშუალებითა და ხერხებით ცდილობენ და იშვიათად, სავარაუდოდ, მხოლოდ უკიდურეს შემთხვევაში მიმართავენ ექიმს. კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით, ავადმყოფობისას ახლობლების ჩარევა და მათი კონსულტაცია, დასახელებული პასუხების სიხშირის გათვალისწინებით, რესპონდენტების ჩვევად შეიძლება ჩაითვალოს. სხვადასხვა დაავადებისას, გამოკითხულთა ნახევარზე მეტი (61,5%), ძირითადად, ახლობლებს მიმართავს, კერძოდ, გამოკითხულთა 24,9% ყველაზე მეტად ეკონტაქტება ოჯახის წევრებს — 20,2%—მეგობრებსა და თანამშრომლებს - 16,4%.

ექიმთან მიმართვიანობას პრივილეგიას ანიჭებს 13,7%. თუმცა, მათი ძირითადი რაოდენობა (56%) ექიმს მხოლოდ განსაკუთრებულ შემთხვევებში, დროდადრო, მიმართავს. რესპონდენტთა შორის არიან ისეთებიც, რომლებიც დახმარებისთვის უმეტესად მოძღვარს მიმართავენ. რელიგიური მსახურების დახმარებით განკურნებას გამოკითხულთა მეათედი - ხშირად, ხოლო 11,7% გარკვეული პერიოდულობით ცდილობს. რესპონდენტთა მცირე რაოდენობა (8,6%) თვლის, რომ ჯანმრთელობის პრობლემების მოგვარება უპირატესად ტრადიციული მეთოდების გამოყენებით, კერძოდ, კვების რაციონის შეცვლით ან დიეტით არის შესაძლებელი. კვლევის შედეგად დაფიქსირდა საკმაოდ საინტერესო ფაქტი, რომ სხვადასხვა დაავადებისას ალკოჰოლს და ნარკოტიკს მიმართავს ქართველი მომხმარებლების მხოლოდ უმნიშვნელო რაოდენობა (2,5%).

რაც შეეხება ჯანმრთელობის პრობლემებთან დაკავშირებით მიმართვის სიხშირეს, ქართველი მომხმარებლები ყველაზე ხშირად მიმართავენ ოჯახის წევრებს (58,7%). დროდადრო მიმართვის პოზიციაში წამყვანია ექიმები (30,4%), მეგობრები (21,9%) და ოჯახის წევრები (17,4%). იშვიათად მიმართვის შემთხვევაში წამყვანი პოზიცია აქვთ მეგობრებს და თანამშრომლებს (შესაბამისად, 21,3%), შემდეგ ადგილზეა მოძღვარი (12,2%), ხოლო ექიმები და საჭმელი თანაბარ პოზიციაშია (დაახლოებით 11%). საგულისხმოა ის ფაქტი, რომ ალკოჰოლისა და ნარკოტიკისადმი ქართველი მომხმარე-

ბლების მიმართვის სისშირე ყველა პოზიციაში უმნიშვნელო

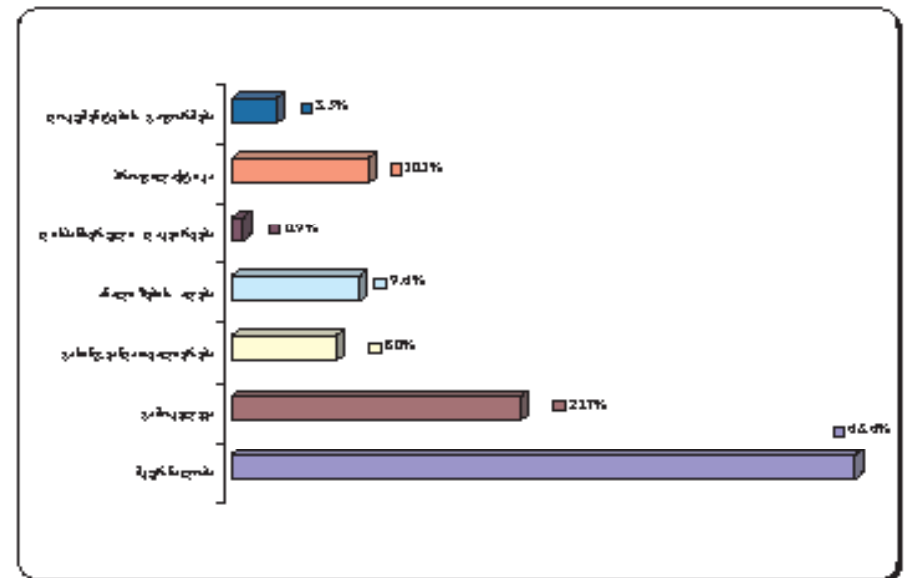
საკუთარი ჯანმრთელობის მიმართ რესპონდენტთა დამოკიდებულება წლის განმავლობაში ჯანმრთელობის პრობლემების მოსაგვარებლად დახარჯულ თანხებშიც აისახება. აღსანიშნავია, რომ გამოკითხულთა 75% კონკრეტული საჭიროებისთვის წლის განმავლობაში მინიმალურ ოდენობას, მხოლოდ 100-200 ლარს ხარჯავს. უფრო მეტიც, მათ შორის, უმრავლესობის დანახარჯი 100 ლარს არ აღემატება. 500 ლარამდე ოდენობის თანხას ასახელებს რესპონდენტთა 15,6%. სამედიცინო სფეროში 1000 ლარამდე და ზევით დანახარჯებზე მიუთითებს მცირე რაოდენობა, დაახლოებით 7%. საკმაოდ უმნიშვნელოა იმ ადამიანთა რაოდენობა (1,9%), რომლებიც ვერ ასახელებენ ჯანმრთელობის დაცვასთან დაკავშირებით გაღებულ თანხებს.

რესპონდენტთა პასუხებს სამედიცინო დაწესებულებებში მიმართვასთან დაკავშირებით, ექიმთან ვიზიტის დასახელებული მიზეზებიც ადასტურებს (იხ. დიაგრამა). როგორც მოსალოდნელი იყო, რესპონდენტები სამედიცინო დაწესებულებებს, ძირითადად, სამკურნალოდ და სხვადასხვა სახეობის გამოკვლევებისთვის მიმართავენ. ამიტომ, მოცემული კვლევის მიზანი იყო, დასახელებულ საჭიროებასთან ერთად, გამოგვეჩინა პროფილაქტიკური და სხვა სახეობის გასინჯვა-დათვალიერებისათვის მიმართვის სისშირე. კვლევამ აჩვენა, რომ პროფილაქტიკური სამედიცინო მომსახურება რესპონდენტებში არააქტუალურია და ამგვარ მომსახურებას მხოლოდ 7,5% იყენებს. სხვადასხვა სახეობის გასინჯვა-დათვალიერებას რესპონდენტების 5,8% იტარებს, რაც, სავარაუდოდ, ჯანმრთელობის პრობლემის წარმოქმნას ერთვის თან.

ქართველი მომხმარებლების მიერ ჯანდაცვაში თანხების გამეტების გამოვლენის მიზნით, რესპონდენტებს ვთხოვეთ გადაენაწილებინათ 1000 დოლარის ოდენობის ნაჩუქარი ან ნაპოვნი თანხა სხვადასხვა საჭიროებისათვის. კვლევამ აჩვენა, რომ გამოკითხულთა მხოლოდ მეთაქმმა ნაწილმა დაასახელა ჯანდაცვა და განათლება. რესპონდენტებმა ყველაზე ხშირად თანხა გადაანაწილეს საყიდლებისთვის (17,7%), საცხოვრებელი ბინის რემონტისა (13%) და სამოგზაუროდ (14,7%). რესპონდენტთა მცირე რაოდენობამ დაასახელა აზარტული თამაშები, გართობა და კვება. თუმცა, მნიშვნელოვანია, რომ გართობისთვის თანხის გამოყ-

ენების წილი კვებისთვის საჭიროებაზე მაღალია. აღსანიშნავია, რომ რესპონდენტების 5,8% დასახელებული თანხის შენახვაზეც ფიქრობს.

ჯანმრთელობის დაცვის დაწესებულებებთან ურთიერთობის მიზეზები

მისთვის დასახელებული თანხის გამოყენებას სხვადასხვა მიზეზზე დამოკიდებულება, რაც სამედიცინო დაწესებულებების მიმართ დაბალი ნდობისა და ეკონომიკური პრობლემების გარდა, რასაც წლების განმავლობაში სამედიცინო სფეროს მიმართ ჩამოყალიბებული სტერეოტიპი იწვევს, ზოგადად, ცხოვრების წესიდან და ტრადიციული მიდგომიდან გამომდინარეობს.

ამრიგად, შეიძლება ითქვას, რომ სამედიცინო მომსახურების ბაზარი საქართველოში ფორმირების პროცესშია და ქართველი მომხმარებლების ქცევა ასეთ ბაზარზე საკმაოდ თავისებურებით ხასიათდება, რაც სამედიცინო დაწესებულებებმა უნდა გაითვალ-

ისწინონ პაციენტთა მოზიდვისა და კონკურენციულ ბრძოლაში წარმატების მისაღწევად.

**Marketing research of Customer Attitude Towards
Medical Service**

N.Todua, D.Lominadze

The article shows that in modern marketing great attention is paid to the study of customer attitude towards various products and services. Such studies are carried out quite successfully abroad, although such studies are relatively new in Georgia. Only few studies are dedicated to the issues regarding the survey of Georgian customer attitude towards separate types of medical services. The special place in service sphere occupies healthcare which plays an important role in the solution of social issues. Unfortunately, the healthcare system in Georgia lacks the market orientation. The reason is that systematic analysis of the market has not been carried out as well as the customer needs are not studied. Taking into account above mentioned, the survey represents study of consumer attitude towards medical service in the medical service market of Georgia.

Conducted survey revealed that while solving problems connected with health, the customers basically adhere to the opinion of physicians, personal experience and the associate's advice. When trying to improve their health, Georgian customers apply various means and approaches and rarely, only in the extreme cases, they address to physicians. When facing health problems, Georgian customers often address their family members, and only from time to time - physicians and friends. Preventive medical service as well as money expenditure for healthcare are not topical issues for Georgian customers. Georgian customers careless treatment of their own health is a result not only of their low rate of trust in medical entities caused by stereotype formed during past years in medical sphere and their economic problems, but it is the matter of just general lifestyle Georgians lead as well as of their traditional approach.

Obtained survey results will help medical entities acting in the medical service market of Georgia first to reveal the existing needs of their customers and then to meet them in order to be competitive.

**მრავალეროვნული კომპანიების
საერთაშორისო მარკეტინგული
სტრატეგია**

ლევით ნიჟარაძე
ოსუ დოქტორანტი

საერთაშორისო მარკეტინგი შეიძლება განისაზღვროს როგორც საერთაშორისო კლიენტის თვალთახედვით განხილული მთელი ბიზნესი.¹ როგორც წესი, ასეთი განმარტება, ხშირ შემთხვევაში, წარმოშობს უამრავ კითხვას: ვინ არის საერთაშორისო კლიენტი? რა მოიაზრება საერთაშორისო მარკეტინგის ქვეშ?, რაც მწვავე დისკუსიის საგანია.

მარკეტინგის სფეროში ცნობილი ზოგიერთი მენეჯერი უარყოფს იმის შესაძლებლობას, რომ შეიძლება არსებობდეს რამენაირი მარკეტინგული მოქმედება, განსაზღვრული, როგორც საერთაშორისო. მრავალეროვნული კომპანიის (მეკ) პროგრამების ფართო მარკეტინგულმა გამოკვლევებმა აჩვენა, რომ ბევრი მენეჯერი მარკეტინგული სტრატეგიის ძიებას განიხილავს როგორც ლოკალურ პრობლემას, რომელიც “მინდობილი უნდა იყოს ადგილობრივი მენეჯმენტისათვის ნებისმიერ ქვეყანაში”.

საერთაშორისო მარკეტინგის ასეთმა, “ნაციონალურობაზე” ორიენტირებულმა მიდგომამ, ფართო აღიარება ჰპოვა. თუმცა, პრაქტიკაში მეკ-ის სათაო კომპანიების უმრავლესობა თამაშობს აქტიურ როლს სხვადასხვა ეროვნულ ბაზარზე მარკეტინგული საქმიანობის წარმართვაში, ვიდრე მათი შვილობილი კომპანიები. გამომდინარე აქედან უფრო სწორი იქნება თუ ამ შემთხვევაში მარკეტინგს განვიხილავთ საერთაშორისო კონტექსტში და შესაბამისად საერთაშორისო კლიენტს განვმარტავთ, როგორც ამ პროცესებში მონაწილე სუბიექტს.

¹ უმსხვილესი შვილობილი კომპანიის NESTLE-ს პოლი-
Пивоваров С., Гарасевич Л. Международный менеджмент, 2008, с. 271.

ტიკა არის, ის რომ მარკეტინგული გადაწყვეტილებების მიღება ეროვნულ დონეზე ხდება, სხვადასხვა ქვეყნის განსხვავებების გათვალისწინებით. იგი მარკეტინგულ მმართველობას განიხილავს უფრო ეროვნულ დონეზე, ვიდრე საერთაშორისოზე.

მეკ-ის სათაო ოფისის ამოცანაა მარკეტინგული სტრატეგიის ფორმირება რეგიონულ და გლობალურ დონეზე, ასევე, იმ გადაწყვეტილებებზე, რაც პირდაპირ ეხება საერთაშორისო კლიენტებს. ხშირად იგი შედგება გადაწყვეტილებებისგან, რომლებიც კოორდინირებულია იმ მოქმედებასა და პოლიტიკასთან, რომელიც მარკეტინგულ სტრატეგიას მიმართავს განსაზღვრულ ჭრილში. ამასთან, ეროვნულ ქვეგანყოფილებებს რჩებათ ბიზნესის წარმართვაში ეროვნულ პირობებთან მარკეტინგის ადაპტაციის დიდი თავისუფლება.

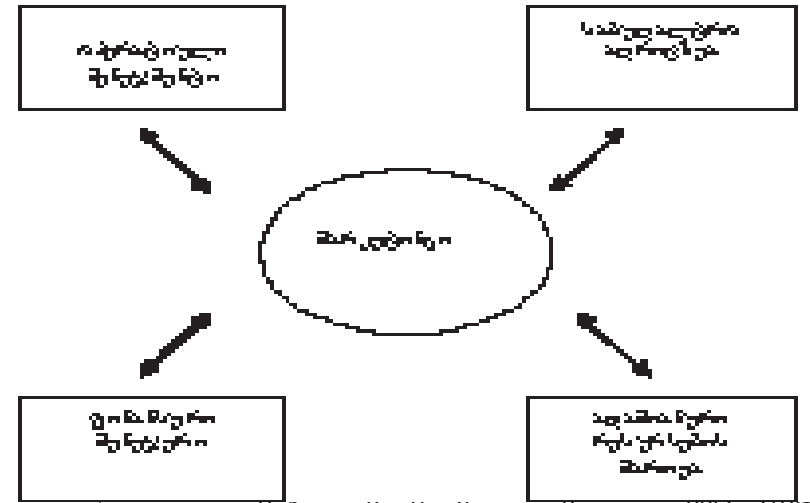
ხშირ შემთხვევაში, საერთაშორისო ფირმების მარკეტინგული საქმიანობა განიხილება, როგორც დამოუკიდებელი ფუნქცია საწარმოს ფარგლებში. ამასთან, ერთად იგი ურთიეთქმედებს ყველა დანარჩენ ორგანიზაციულ საქმიანობასთან (იხილეთ სქემა 1).¹ ფირმებმა, რომლებიც უცხო ქვეყნის ბაზარზე შეღწევას გეგმავენ, მარკეტინგულ სტრატეგიაში აუცილებლად უნდა გაითვალისწინონ აღნიშნული ქვეყნის პოლიტიკური, კულტურული და საკანონმდებლო სისტემები, ასევე საკუთარი ქვეყნისაგან განსხვავებული ეკონომიკური პირობები, რეკლამისა და განაწილების არხები.² საერთაშორისო კომპანია და მათ შორის მეკ-ი, საკუთარი პროდუქციის რეკლამირებას ძირითადად ახორციელებს ტელევიზიის საშუალებით, ამიტომ მან უნდა გადახედოს თავის მიდგომას იმ შემთხვევაში, თუ საქმე აქვს ისეთ განვითარებად ბაზართან, სადაც ტელევიზორი აქვს მოსახლეობის არც თუ ისე დიდ რაოდენობას და რეკლამირების ალტერნატიული ფორმა შეარჩიოს. ასევე, უნდა გაითვალისწინოს ამა თუ იმ ქვეყნის სარეკლამო კანონმდებლობაც, მაგალითად, საფრანგეთის კანონმდებლობა კრძალავს ისეთ რეკლამას, რომელიც კონკურენტი ფირმის პროდუქციის დისკრედიტაციის ელემენტებს შეიცავს.

¹ Гриффин Р. Пастей М. *Международный бизнес*, 2006, с. 801.

² France Retreats from "Knocking" Adverts, *Financial Times*, August 14, 1995, p. 3.

ახალ ზელანდიაში კი ხელისუფლებას უფლება აქვს აკრძალოს რეკლამა იმ მიზეზით, რომ იგი შეიცავს ბევრ საეჭვო გარემოებას, როგორც ეს მოხდა კომპანია Nike-ს შემთხვევაში, როდესაც მისი ტანსაცმლის რეკლამა აიკრძალა იმის გამო, რომ ჰქონდა ძალადობრივი შინაარსი, ასევე კომპანია Coca-Cola-ს რეკლამა, რომელშიც გადაღებული იყო მკვიდრი მოსახლეობის ცეკვა, რაც მოხსნილ იქნა, როგორც "კულტურასთან შეუსაბამო".¹

სქემა 1. საერთაშორისო მარკეტინგი, როგორც ინტეგრირებული ფუნქციონალური სფერო

სტრატეგია, რომელიც თავსებადი იქნება კომპანიის საერთო ბიზნეს - სტრატეგიასთან.² ბიზნეს - სტრატეგია ძირითადად სამი სახისაა: დიფერენცირებული სტრატეგია, ლიდერობა დანახარჯების მიხედვით და ფოკუსირებული.

დიფერენცირებული სტრატეგია მეკ-ის მარკეტინგის მენეჯერისაგან მოითხოვს პროდუქციის დამუშავებას, ფასწარმოქმნის და განაწილების მხარდაჭერას. ¹ New Zealand Bans Reebok, Other Ads It Deems Politically Incorrect for TV, *Wall Street Journal*, August 25, 1995, p. A12. ² David Lei, "Strategies for Global Competition", *Long Range Planning*, vol. 22, no. 1 (1989), pp. 102-109.

რომელიც განსხვავებული იქნება კონკურენტებისაგან მყიდველის თვალში. ამ განსხვავებაში შეიძლება ვიგულისხმოდ პროდუქციის მაღალი ხარისხი, მოდურობა, საიმედოობა და სხვა თვალშისაცემი მახასიათებლები. მსგავს განსხვავებებს წარმატებით უკეთებენ დემონსტრირებას ისეთი კომპანიების მარკეტინგის მენეჯერები, როგორცაა: საათების მწარმოებელი „Rolex“-ი, „BMW“ და „Montblance“-ის საწერ კალმების მწარმოებელი კომპანია. გარდა ამისა, თუ კომპანია უზრუნველყოფს პროდუქციის იმიჯის ეფექტურად მიტანას მყიდველამდე, მას შეუძლია დააწესოს მაღალი ფასი და თავი დაიცვას საფასო კონკურენციისაგან ბევრად დაბალფასიანი პროდუქციის მქონე მარკეტთან. მაგალითად, კომპანია Rolex-მა წარმატებულად განახორციელა დიფერენციაციის სტრატეგია და მიიჩნია, რომ არ არის ფასის დაწვეის აუცილებლობა თავის ბრილიანტით გაფორმებულ, ძვირადღირებულ მაჯის საათებზე (რომლებიც 15 000 დოლარი ღირს) ყოველ ჯერზე, როდესაც მისი კონკურენტი „Timex“-ი კვარცის საათების ახალ მოდელს გამოუშვებს, რომელსაც სულ რაღაც 19.95 დოლარად ყიდის საერთაშორისო ბაზარზე.

მეკებს შეუძლიათ გამოიყენონ საერთაშორისო ბიზნეს-სტრატეგია, რომელიც ეფუძნება ლიდერობას – დაბალი დანახარჯებით. ამ სტრატეგიის რეალიზაცია შესაძლებელია წარმოებასა და გასაღებაზე დანახარჯების სისტემატური შემცირებით, უფრო დაბალი ღირებულების მასალებისა და ნაწილების გამოყენებით და სხვა საშუალებებით. ასეთი სტრატეგიის გამოყენებული ფირმები ძირითადად ახორციელებენ პროდუქციის რეკლამირებას დაბალი ფასით და ისეთი განაწილების არხების გამოყენებით, რომელიც უზრუნველყოფს სხვადასხვა ფასს დაბალ დონეზე. მაგალითად, პროდუქცია იყიდება მაღაზიებში დაბალი ფასებით, სადაც ასევე მოქმედებს გარკვეული ფასდაკლებები, და არა - მოდურ ბუტიკებში. კალკულატორების მწარმოებელი „Texas Instruments“, „HYNDAI“, ბურთულიანი კალმების მწარმოებელი „BiC“ – ყველა ეს ფირმა ვითარდება სწორედ აღნიშნული სტრატეგიის საფუძველზე.

საერთაშორისო კომპანიებს ასევე შეუძლიათ ფოკუსირებული სტრატეგიის ფორმირება. ამ შემთხვევაში კომპანიის საერთაშორისო მარკეტინგის მენეჯერები ფოკუსირდებიან სამომხმარებლო ბაზრის გარკვეულ სეგმენტზე ან კონკრეტულ გეოგრაფიულ არეალზე. საერთაშორისო მარკეტინგის მენეჯერებმა ასევე უნდა იფიქრონ იმაზე, შერჩეულმა მიზნობრივმა სეგმენტმა მიიღო თუ არა სათანადო ინფორმაცია ამ ფირმის პროდუქციაზე. მაგალითად, ცნობილი საათების ბრენდის „Swatch“-ის მწარმოებელმა კონცენტრირება მოახდინა ისეთი არცთუ ისე ძვირადღირებული საათების ხაზის რეალიზაციაზე, რომელიც განკუთვნილია ახალგაზრდებისათვის ევროპაში და სამხრეთ ამერიკაში. და შესაბამისი ინფორმაციის მიწოდებას ახორციელებს აღნიშნულ ბაზარზე რეკლამის საშუალებით.

ფირმის წარმატების განმსაზღვრელი ფაქტორია ის, თუ რამდენად თავსებადი იქნება მის საერთაშორისო მარკეტინგული სტრატეგია მის სართო ბიზნეს-სტრატეგიასთან. მაგალითისათვის ზემოთ განხილულმა საათების მწარმოებელმა კომპანიებმა გამოიყენეს სხვადასხვა მარკეტინგული სტრატეგია და მიაღწიეს მნიშვნელოვან წარმატებას სწორედ იმიტომ, რომ საერთაშორისო მარკეტინგული სტრატეგია აბსოლუტურად შესაბამეობდა საერთო ბიზნეს – სტრატეგიას.¹

მარკეტინგული გამოცდილების გადაცემა

გამოცდილება არის ბევრი კომპანიის შედარებით ძვირადღირებული და ფასეული აქტივი. მეკ-ის ერთ ქვეყანაში მიღებული საბაზრო გამოცდილება შეიძლება იყოს საფუძველი კონკურენტული უპირატესობის მიღწევისა მეორე ქვეყანაში, სადაც ბაზარი საჭიროებს მსგავსი განვითარების ციკლს, ანუ ერთ ქვეყნისთვის ან რეგიონისთვის, შემუშავებული წარმატებული სტრატეგია შეიძლება გამოდგეს ახალ ბაზარზე წარმატების მისაღწევად. სხადსახვა ქვეყნის მარკეტინგის ინსტიტუტების გამოკვლევები ამტკიცებს, რომ მეკ-ს შეუძლია განსაზღვროს და გადასცეს გამოყენებული მარკეტინგული ტექნოლოგია ერთი განვითარებული

¹ Гриффин Р., Пастей М. *Международный бизнес*, 2006, с. 801-803.

ქვეყნიდან მეორეს. მაგალითად, მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ, მსხვილი ამერიკული მეკ-ის - Scott Paper (რომელიც სპეციალიზებული იყო ქალაქიდან დამზადებულ პროდუქციაზე) მარკეტინგის დირექტორი რიჩარდ ბრენინი დასაქმებული იყო ევროპული ბაზრის შესწავლით. მან აღმოაჩინა საერთო ნიშანი ევროპული და ამერიკული პროდუქციის ბაზრის განვითარებაში, კერძოდ - ჰიგიენური ქალაქის ხელსახოცების. იმ პერიოდისთვის ამერიკულმა ბაზარმა მიაღწია მოწოდების ეტაპს, რომელიც მტკიცდებოდა მონაცემებით – მოხმარებული ქალაქის მოცულობა მოსახლეობის ერთ სულზე, რის მიხედვითაც ბაზარზე შეიმჩნეოდა ზრდის შენელებული ტემპი. ევროპაში კი ეს პროდუქცია იყიდებოდა ისევე ისეთი ტემპით აფთიაქებში და მყიდველის აზროვნებაში ასოცირდებოდა როგორც სამედიცინო საშუალება. თუმცა, იყო ნიშნები იმისა, რომ ბაზარი სწრაფი ზრდის საზღვარზე იმყოფებოდა და ის გადაიქცა მასობრივად. Scott Paper-ის სათაო კომპანიის მმართველობამ ჩათვალია შესაძლებლად გაეტარებინა იგივე მარკეტინგული გამოცდილება ევროპაში, რაც მიღებული ჰქონდა ამერიკაში. ბაზარზე პროდუქციის წინ წაწევის გამოყენებული სტრატეგია, ეყრდნობოდა ფართო სარეკლამო კამპანიას მასობრივ საინფორმაციო საშუალებებში. ეს სტრატეგია ორიენტირდებოდა ქალ-მყიდველებსა და სუპერმარკეტებზე, როგორც დისტრიბუციის ძირითადი საშუალება. შედეგად, Scott Paper-მა შეძლო მაქსიმალურად გამოეყენებინა ამერიკაში მიღებული მარკეტინგული გამოცდილება ევროპულ ბაზარზე, ხოლო იგივე სტრატეგიის განმეორება რიგ აზიურ და ლათინურ ამერიკის ქვეყნებში შეუძლებელი აღმოჩნდა, რადგან რიჩარდ ბრენინმა არ გაითვალისწინა აზიის მოსახლეობის კულტურული და სოციალური მახასიათებლები, რომლებიც მკვეთრად განსვავდება ევროპისა და ამერიკის მოსახლეობის მახასიათებლებისაგან.¹

მეკ-ის საერთაშორისო სტრატეგიის წარმატება დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა ფორმით იქნება აღქმული და აღიარებული სხვადასხვა ქვეყნის მომხმარებლებში კომპანიის მიერ წარმოებული პროდუქცია და მომსახურება. მეკ-ის სათაო კომპანია თამაშობს მნიშვნელოვან როლს შემდეგ სფეროებში: სტანდარტიზაცია,

პროდუქციის დამუშავება და განვითარება, პროდუქციის უსაფრთხოების და ხარისხის კონტროლი.

პირველ რიგში, საერთაშორისო სტანდარტების მოხმარებაზე ასოცირდებოდა ისეთი პროდუქტები, როგორცაა მრეწველობის ინსტრუმენტები და დაზგები, რომლებიც გამოიყენება სხვადასხვა ქვეყანაში ერთნაირი და მსგავსი ამოცანების გადასაწყვეტად. ამავე დროს, პროდუქციის საერთაშორისო სტანდარტიზაცია ფართოდ გამოიყენება სამომხმარებლო საქონელთან მიმართებითაც.

სტანდარტიზაციის უმაღლესი ეტაპი განასხვავებს მეკ-ის მარკეტინგული მოქმედების ისეთ მიმართულებებს, როგორცაა სავაჭრო მარკები, შეფუთვა, რეკლამის ზოგიერთი ასპექტი და საქონლის წინ წაწევა.

მეკ-ის მარკეტინგის ეს ელემენტები ყოველთვის არ შეესაბამება ნებისმიერი ინდივიდუალური ბაზრის პირობებს. აღსანიშნავია, რომ პროდუქციის სტანდარტიზაცია არ ნიშნავს მის მთლიანად იდენტურობას, თუმცა, მცირე განსხვავებასაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს.²

პროდუქციის უსაფრთხოება და ხარისხი

საერთაშორისო მასშტაბით, გამოშვებული პროდუქციის უსაფრთხოებასა და ხარისხთან დაკავშირებულმა პრობლებამ შეიძლება უარყოფითად იმოქმედოს მეკ-ის რეპუტაციას და ფინანსურ მდგომარეობაზე. ხარისხისა და უსაფრთხოების მიმართ მინიმალური მოთხოვნების უზრუნველსაყოფად ფართოდ გამოიყენება ცენტრალიზებული სტანდარტები, რასაც ეყრდნობა ყველა საერთაშორისო კორპორაციის ქვეყანოფილებები. ასე მაგალითად, კომპანია კოკა-კოლა უფლებას აძლევს თავის საზღვარგარეთელ შვილობილ კომპანიებს გამოიყენონ შეფუთვა, რომელიც დამზადებულია მათ მიერ, თუმცა ამ კომპანიების პროდუქცია ექვემდებარება არამარტო თავდაპირველ სერტიფიკაციას ცენტრალურ ლაბორატორიებში, არამედ რეგულარულ მიმდინარე ტესტირებასაც, რათა სათაო ოფისს აღარ დარჩეს ეჭვის საფუძველი მისი შიდაფორმული სტანდარტებისადმი შეუსაბამობაში.

¹ Пивоваров С., Тарасевич Л. *Международный менеджмент*, 2008, с. 273.

² Гриффин Р., Пастей М. *Международный бизнес*, 2006, с. 809.

საკუთარი სტანდარტების შემუშავებისას მსხვილი კორპორაციები ეყრდნობიან საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ შემუშავებულ ხარისხის სტანდარტებს, როგორცაა სტანდარტიზაციის მსოფლიო ორგანიზაცია (ISO). ISO 9000 სერიის სტანდარტების კომპლექსი მოიცავს ხარისხის მართვის მთელი სისტემის სტანდარტიზაციას და გამოიყენება ევროკავშირსა და მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში შემავალი ქვეყნების მიერ.

საერთაშორისო საფასო პოლიტიკა

საერთაშორისო ფასწარმოქმნის სფეროში მეკ-ის სათაო ოფისის პოლიტიკის ოთხი ძირითადი ვარიანტი არსებობს: ფასები ეროვნულ დონეზე, ფასწარმოქმნა სტანდარტული ფორმულის საფუძველზე და ფასწარმოქმნა “ეფექტიანობის მრუდის” საფუძველზე.¹

1. ფასები ეროვნულ დონეზე. ყველა შეიღობილ კომპანიას უფლება აქვს თავისუფლად მიიღოს საკუთარი ფასები. ამასთან, სათაო კომპანია ფასწარმოქმნის პროცესში არ მონაწილეობს. ამ სტრატეგიის უპირატესობა არის ის, რომ ეროვნული ფასები მხედველობაში იღებს ადგილობრივი ბაზრების პირობებს იმ ზომით, რა ზომითაც არიან ისინი ინტერპრეტირებული ადგილობრივი მენეჯერების მიერ;

2. ფასწარმოქმნა სტანდარტული ფორმულის საფუძველზე. ფასების გამოანგარიშებისათვის თითოეულ ქვეყანაში გამოიყენება ერთი და იგივე ფორმულა, რომელიც შემუშავებულია სათაო კომპანიის მიერ;

3. საერთაშორისო სტრატეგიული ფასწარმოქმნა. ფასები დგინდება უშუალოდ სათაო კომპანიის მიერ – ეს არის მეკ-ის საერთო პოლიტიკის ნაწილი. ფასები შეიძლება მერყეობდეს ქვეყნიდან ქვეყანაში ფაქტობრივ დანახარჯებსა და შემოსავლებთან დაუკავშირებლად მოცემულ ეროვნულ ტერიტორიაზე. მოცემული სტრატეგიის რეალიზაციისას სათაო კომპანია ეყრდნობა ფასწარმოქმნაში მოქნილობას, როგორც ძირითად კონკრეტულ ინსტრუმენტს, მიაღწევს რა ამით სპეციფიკურ კონკრეტულ უპირატესობას;

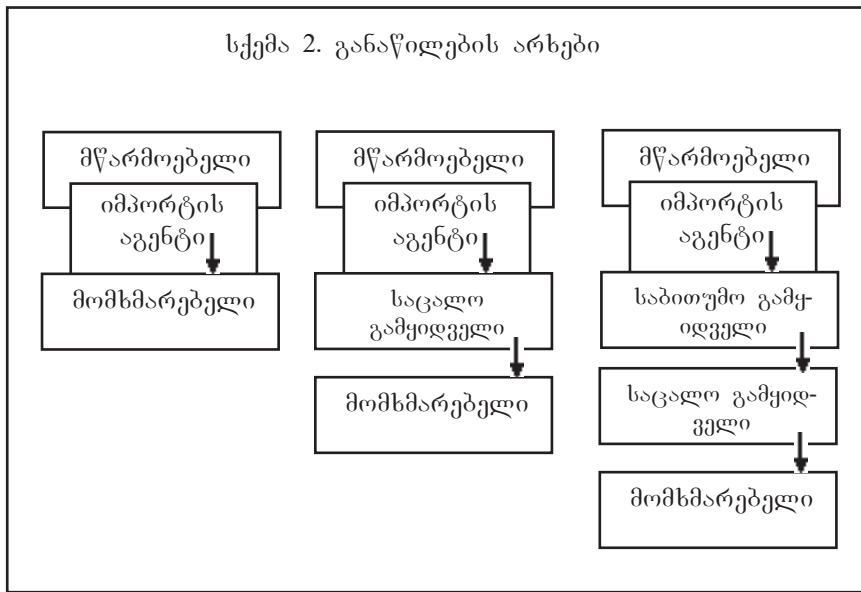
¹William Pride and O.C. Ferrell, Marketing, 9th ed. (Boston: Houghton Mifflin,1995).

4. ფასწარმოქმნა “ეფექტიანობის მრუდის” საფუძველზე. მოცემული მიდგომის გამოყენებისას მეკ-ის სათაო კომპანია გამოდის ერთეული პროდუქციის სავარაუდო თვითღირებულებიდან. როგორც პრაქტიკა გვიჩვენებს, გამოშვების მოცულობის ზრდასთან ერთად იზრდება წარმოების ეფექტიანობა, ხოლო პროდუქციის თვითღირებულება მცირდება. ეს საშუალებას იძლევა დაწვებით ეტაპზე ახალ ეროვნულ ბაზრებზე შესვლისას დაწესდეს თვითღირებულებაზე დაბალი ფასი, რაც იძლევა მნიშვნელოვან კონკურენტულ უპირატესობას.

რეალიზაციის საერთაშორისო პოლიტიკა

საქონლის რეალიზაცია (დისტრიბუცია), ტრადიციულად არის მარკეტინგის ძალიან მნიშვნელოვანი სფერო, რომელიც მდებარეობს მეკ-ის სათაო კომპანიის უშუალო კონტროლის მიღმა, რამდენადაც მასში ჩართულია მრავალრიცხოვანი დამოუკიდებელი თუნახევრადდამოკიდებული შუამავლები. მარკეტინგის მენეჯერებმა სწორად უნდა განსაზღვრონ განაწილების როგორი არხები გამოიყენონ საკუთარი პროდუქციის რეალიზაციისათვის კონკრეტულ ქვეყანაში (განაწილების არხების შესახებ იხ. სქემა 2).¹ მოსალოდნელი იყო, რომ თითოეულ ქვეყანაში შემუშავებულიყო რეალიზაციის განსაკუთრებული მექანიზმი, კანონმდებლობის განსხვავებიდან გამომდინარე, რომელიც თანასწორი იქნებოდა ეროვნული ტრადიციების და ჩვევების. მიუხედავად ამისა, მარკეტინგის ეს სფერო იმდენად მნიშვნელოვანია ბევრი მეკ-ისთვის, რომ მათი სათაო კომპანიები კოორდინაციას უკეთებენ რეალიზაციის პოლიტიკას და დისტრიბუციას საერთაშორისო მასშტაბით. პრაქტიკა გვიჩვენებს, რომ სათაო კომპანიის მიერ სწორი რეალიზაციის პოლიტიკის არჩევა განსაზღვრავს მის წარმატებას საერთაშორისო ბაზარზე. ზოგიერთი კომპანია ცდილობს თავისი პროდუქცია ბაზარს მიაწოდოს, რაც შეიძლება ნაკლები რაოდენობის შუამავლების საშუალებით და ამით დანახარჯები შეამციროს, მაგრამ ზოგიერთ შემთხვევაში ამასაც მოჰყვება ხოლმე თავისი ნეგატიური შედეგები.¹

¹ Гриффин Р., Пастей М. Международный бизнес, 2006, с. 829.

მაგალითად, როცა AVON PRODUCTS-მა ჩათვალა რომ საქონელი ბოლო მომხმარებელამდე მიდიოდა ბევრი შუამავლის გავლით, გადაწყვიტა რომ საჭირო იყო მხოლოდ ერთი დისტრიბუტორის დატოვება, რამაც ის დიდ დანახარჯებამდე მიიყვანა,

¹ Пивоваров С., Тарасевич Л. Международный менеджмент, 2008. с. 276.

ვინაიდან დანარჩენმა შუამავალმა ფორმებმა მას სასამართლოში უნიველეს და წარმატებასაც მიაღწიეს. გაუარესდა ასევე ამ კომპანიის იმიჯიც.

საერთაშორისო სარეკლამო პოლიტიკა

მრავალეროვნული კომპანიების უმეტესობისათვის, რომლებიც სამომხმარებლო პროდუქციას ყიდიან, რეკლამა ყველაზე მნიშვნელოვანი ელემენტია საკუთარი პროდუქციის წინ წაწევისათვის. საერთაშორისო სტრატეგიის ფორმირების დროს მნიშვნელოვანია სამი ფაქტორის გათვალისწინება:

1. ინფორმაცია, რომელიც უნდა მიეწოდოს მომხმარებელს;
2. მედიის საშუალება, რითაც უნდა მიეწოდოს ინფორმაცია;
3. რეკლამის გლობალიზაციის სასურველი ხარისხი;¹

ინფორმაცია არის კომპანიის სარეკლამო მიმართვა, რომელიც პოტენციურ მყიდველს გარკვეულ შთაბეჭდილებას შეუქმნის პროდუქციის შესახებ. ავტომწარმოებლისათვის ეს შეტყობინება შიძლება იყოს დაბალი ფასი, მაღალი ხარისხი ან საიმედოობა. მაგალითად, კომპანია “Coca-Cola” დარწმუნებულია, რომ მისი პროდუქცია მომხმარებელს უკეთ გართობის საშუალებას მისცემს და სწორედ ეს არის მისი ძირითადი გზავნილი პოტენციური საერთაშორისო კლიენტების მიმართ.²

მედია-საშუალება არის საკომუნიკაციო არხი, რითაც ხდება ინფორმაციის გადაცემა და როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, საერთაშორისო მარკეტინგის მენეჯერმა უნდა აირჩიოს მედიის საშუალება კულტურული, სამართლებრივი შეზღუდვების, ლინგვისტური განსხვავებების, მოსახლეობის ცხოვრებისა და განთლების დონის გათვალისწინებით. მაგალითად, კომპანია “Nestle”-მ საფრანგეთში რეკლამა განათავსა ფრანგულ ენაზე და ასევე გერმანულენოვანი აუდიტორიისათვის სარეკლამო განხილვა გახეთქა დაიბეჭდა გერმანულ ენაზე.

¹ Гриффин Р., Пастей М. Международный бизнес, 2006, с. 815.

² “World Marketing: Going Global or Acting Local? Five Expert Viewpoints” Journal of Consumer Marketing (Spring 1986), pp. 5-26.

როგორც წესი, კომპანიები პროდუქციის რეკლამირებას ახორციელებენ გლობალური ან ლოკალური მასშტაბით. ამ შემთხვევაში მეკ-მა უნდა გადაწყვიტოს რამდენად შესაძლებელია საკუთარი პროდუქციის ერთიდაიგივე რეკლამა გამოიყენოს ყველა ბაზარზე.¹ მაგალითად, Coca-Cola, "BiC", რესტორნების ქსელი "McDonald"-ი, და ჯინსების მწარმოებელი "Levi's"-ი ყველა ბაზარზე იყენებენ უნივერსალურ რეკლამას ანუ მიმართავენ გლობალურ რეკლამირებას.²

საქონლის წინ წაწევა ბაზარზე და რეკლამა სპეციფიკურია თითოეული ეროვნული ბაზრისთვის. ამავე დროს ბევრი მსხვილი მეკ-ი აწყდება უხერხულობას მისი შეიღობილი კომპანიების უმრავლესობას არ შეუძლია დამოუკიდებლად გაატაროს სარეკლამო კომპანია: ეს ფირმები ნაწილობრივ განიცდიან ფულადი რესურსების დეფიციტს, ხოლო მათი მენეჯერები კონცენტრირებულია მიმდინარე საწარმოო ამოცანების გადაწყვეტაზე. ამიტომაც, ბერი მეკ-ის სათაო კომპანია გამოდის გარკვეული სარეკლამო იდეებისა და მეთოდების "ბირჟების" როლში, რომელსაც სათაო კომპანია თავაზობს კოორდინაციის სხვადასხვა ქვეგანყოფილებას.

სხვა უფრო ინტეგრირებულ კორპორაციებში, სათაო კომპანიის სპეციალისტები ატარებენ აუცილებელ მარკეტინგულ გამოკვლევებს თუ დამუშავებებს და ასევე საცდელ სარეკლამო კამპანიებს, რათა შემდეგ გააფართოონ ეს გამოცდილება რეგიონული ან გლობალური მასშტაბით. სათაო კომპანიის კიდევ უფრო მნიშვნელოვანი საქმიანობა იმიჯის შემუშავებაა.³

დაბოლოს, უნდა აღინიშნოს, რომ მრავალეროვნული კომპანიებისათვის საერთაშორისო მარკეტინგული სტრატეგია არის საერთაშორისო ბაზარზე წარმატების მიღწევის მძლავრი ბერ-

¹ Barbara Mueller, "Multinational Advertising: Factors Influencing the Standardized vs. Specialized Approach", *International Marketing Review*, vol. 8, no. 1(1991), pp. 7-18.
² "Coke Global Image Ads", *Wall Street Journal*, April 29, 1997, p. B15.
³ Пивоваров С., Тарасевич Л. *Международный менеджмент*, 2008, с. 277.

კეტი. რა თქმა უნდა, მარკეტინგული სტრატეგიის წარმატებით რეალიზაციისათვის აუცილებელია მისი თავსებადობა საერთო ბიზნეს-სტრატეგიასთან და მისი ფორმირების პროცესი მარკეტინგის მენეჯერების ძალისხმევა სწორედ ამისკენ უნდა იყოს მიმართული. გარდა ამისა, საერთაშორისო მარკეტინგული სტრატეგიის ფორმირების საწყის ეტაპზე მარკეტინგის მენეჯერებმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინონ იმ ქვეყნების კულტურული, ეკონომიკური და პოლიტიკური თავისებურებები, სადაც გეგმავენ საკუთარი პროდუქციის რეალიზაციას, რადგან არ არსებობს ერთი უნივერსალური მარკეტინგული სტრატეგია, რომელსაც ყოველგვარი კორექტივისა და საერთაშორისო კლიენტის გემოვნების შეწავლის გარეშე წარმატებით განახორციელებენ ყველა ქვეყანაში. ასევე, მეკ-ის სათაო კომპანიის მარკეტინგის მენეჯერების ყურადღების მიღმა არ უნდა დარჩეს ისეთი უმნიშვნელოვანესი საკითხები როგორცაა: მარკეტინგული გამოცდილების გადაცემა, პროდუქციის უსაფრთხოება და ხარისხი, საერთაშორისო საფასო პოლიტიკა, რეალიზაციისა და რეკლამირების საერთაშორისო პოლიტიკა.

International Marketing Strategy in Multinational Companies

D. Nizharadze

In the article, International marketing strategy is being considered as one of the strongest impacts of multinational companies in order to achieve success on the international market.

Also the significant attention is paid to carefully considering global business strategy whenever it comes to the formation of Marketing Strategy.

International Marketing Managers have also to take into the consideration cultural, political and economical characteristics of each country; otherwise the efficiency of the Marketing strategy is going to be less.

While talking about the marketing strategy formation, the author marks out the key part of head offices of multinational companies which play an important role on regional and global levels, as well as the decision-making which is directly related to international customers.

In the frame of International marketing strategy, the author discusses some important issues such as passing over the marketing experience, safety and quality of product, international pricing policy, international policy of distribution and advertising and furthermore the examples of successful multinational companies such as 'Coca-Cola', 'BMW', 'Nestle', 'BiC', 'McDonald', 'HYUNDAI', 'Rolex' 'Timex' and etc. are given.

**Directions of Changes in the Management
of Higher Education and Curriculum
Development**

Ia NATSVLISHVILI

Associate Professor

Faculty of Economics and Business

Ivane Javakishvili Tbilisi State University, Tbilisi, Georgia

The priorities for reforming the business education system are emerging from the globalization context and they are aimed to increase competitiveness of higher education on a world scale. This implies orienting education toward the demands of the global market. In order to solve the task of increasing competitiveness, the higher education system can play a significant role in offering educational programmes based on the requirements of the labour market. The Bologna process adopted voluntarily by 46 countries create the foundations for convergence and even harmonization of management of higher education and education programmes across the European Union and neighbouring countries. The various elements of the Bologna process lead to a new model of higher education that enhances the mobility of students and researchers through a common training structure and the comparison between national qualification frames of educational programmes. The Bologna process increases the fluidity of the job market and boosts European competitiveness as it is defined within the framework of Lisbon strategy. The Bologna process also serves as an instrument for the social-economic and cultural integration. The new model of good governance of higher education favours collective decision-making and rules of transparency in fair distribution of benefits among each parties involved in educational activities. The concept of good governance within the Bologna process leads to the deeper integration by supposing the acceptance of common rules of evaluation and the relevance of the results of educational programmes.

Statements about the impact of the Bologna process on the management of educational programmes are based on analysis and experience of two research projects completed by the author jointly with other scholars from the EU and the USA. One research was conducted in 2008-2009 within the framework of the Tuning Project (Mutual Agreement of Educational Structures in Europe). The other research was completed in April, 2010 at George Washington University (Washington D.C. USA) within the framework of Interactivity Foundation (IF) special project “Teaching Methods in Eastern Europe – Policy Possibilities for Public discussion”. Several valuable conclusions can be drawn from both research about the impact of the Bologna Process on the management of higher education in Europe and neighbouring countries: (1) the Bologna Process leads to a European construction project through convergence and harmonization of educational programmes and management philosophy of higher institutions throughout the Europe; (2) the need of introduction and leading of change by universities and educational policy makers; (3) redesigning the curricula according job market needs; (4) emphasis on learning outcomes of education programmes and on “student-centred” teaching methodology; (5) the need to increase the competitiveness of European educational programmes.

With the support of Interactivity Foundation (IF), a group of visiting professors at George Washington University, Washington DC from five Eastern European countries participated in a three month mini-research project and training course to explore concerns about teaching methods and to develop the conceptual possibilities for addressing them. Most of the visiting scholars have come from the former Soviet Union and the former Yugoslavia under several programmes sponsored by the U.S. Department of State and the Open Society Institute. These scholars improve their knowledge of the Western literature in their fields and experience American teaching methods. Also, they are introduced to group facilitation and process improvement methods, since these methods make them more effective in introducing changes at their home universities. IF works to enhance the process and expand the scope of public discussions by bringing people together in small group discussions of broad topics of public policy concern. Fellows of IF conduct project discussions that engage separate panels of selected specialists on a public policy

topic for a year or more of private (or “sanctuary”) discussions to develop and explore multiple policy possibilities, which are then worked into a discussion report. IF also conducts and sponsors shorter series (3-4 sessions) of small group public discussions, which are open to all interested participants and use the possibilities from IF Discussion Reports as the starting point for further exploration and development. Finally, IF collaborates with certain higher institutions’ faculty members to develop and support facilitated, student-centred classroom discussions.

In January-April 2010 seven Junior Faculty Development Program (JFDP) scholars and a participant of the Faculty Development Fellowship Program of the Open Society Institute participated in group discussions series and were trained by the fellows of Interactivity Foundation, Mark Notturmo and Ieva Notturmo to the use of the IF discussion process as a teaching method for university courses using student-centred discussions. The participants in the training program – Ekaterine Bakaradze, Zlatko Bezovski, Perseta Grabova, Alkida Hasaj, Ana Jurcic, Marsel Kalemi, Ia Natsvlishvili, and Ruzica Simic – are university teachers from Albania, Serbia, Croatia, Macedonia, and Georgia who were in the United States under the auspices of the United States State Department’s Junior Faculty Development Program and the Open Society Institute (Soros Foundation) to learn about curricula development and teaching methodologies that they might use in their classes back home. The 50-hour training and research programme was conducted in Washington, DC in co-operation with Professor Stuart Umpleby’s Research Program in Social and Organizational Learning at George Washington University, which both hosted the JFDP scholars while they were in the United States and provided space for the training programme. The training programme itself took the form of a three-month-long IF ‘mini-project’ in which the scholars learned the ins and outs of the IF discussion process by actually conducting an IF project. The JFDP scholars chose ‘Teaching Methods’ as their area of concern. Each scholar facilitated three of the thirty-eight discussion sessions project and wrote discussion summaries about them. They also served as note-takers for other scholar-facilitators. And each of them met for twelve hours of individual training discussions with the Notturmo. The group also produced an ‘IF Special

Report' at the end of the training programme, complete with seven contrasting policy possibilities.

Project participants were asked to develop contrasting conceptual policy possibilities pertaining to their areas of concern, and to then explore the practical policy possibilities that might flow from them if they were actually adopted as public policy. A policy possibility is a plan, or a strategy, or an approach that we might take toward action pertaining to an area of concern. It is typically based upon a particular way of looking at an area of concern, and upon certain beliefs, values, and goals that we might have pertaining to it. A conceptual policy possibility is a general plan for action that is based upon a specific way of looking at an area of concern. A practical policy possibility is a more specific plan for action that would constitute a way of implementing a more general policy possibility. The conceptual policy possibilities pertain to *what* policy might be while practical policy possibilities pertain to *how* it might be implemented.

In the project, panellists were asked to explore and develop an area of concern and the various conceptual policy possibilities pertaining to it. But the group discussion facilitator also tried to prevent them from focusing upon problems – and especially from trying to find solutions to them. There is, of course, a close relationship between a problem and an area of concern. The area of concern may give rise to problems. Thinking about an area of concern, and developing contrasting possibilities pertaining to it is very different from thinking about a problem. Thinking about a problem calls to think about how one should respond, here and now, to something that it – the problem – has put in front of one's face. But thinking about an area of concern calls to think about the different ways in which one might respond, sometime in the future, to the various possible "somethings" that it – the area of concern – might run across one's imagination. Thinking about a problem is thinking about to respond to something very specific in the here and now. But thinking about an area of concern is thinking about how one might respond to something that might develop in ways in which it has not yet developed in the here and now. This is the reason why thinking about areas of concern is fundamental to Interactivity Foundation. The policy decisions are too often made in crisis situations in which

everybody is faced with problems that call upon them to act before they have explored the full range of the possible responses pertaining to those problems. Focusing policy thinking upon areas of concern, before they have developed into problem situations, may help to solve the problem of being continuously jostled from crisis to crisis.

The IF Discussion process itself is a research and an exploration generating the ideas about policy possibilities and specific actions of addressing them. Panellists go through a three-stage process in discussion groups. Stage 1: the facilitator of the discussion describes the area of concern by developing questions trying to think about the area of concern from multiple perspectives. At times this might be challenging. Being overwhelmed at this point is a typical reaction, but moving ahead with the process helps the facilitator to keep explorations manageable. Stage 2: generating policy possibilities that respond to those questions. In some cases several questions are grouped together and the panellists explore the answers to these questions as a set. The panellists try to be conceptual in their thinking. They do not look for specific answers as one would expect when solving a problem. Rather, the panellists look for broad, qualitative thoughts about what might be done in response to the question(s) they have developed. The panellists then begin to shape answers into a limited number of broad or conceptual possibilities. These possibilities represent contrasting approaches that society might take to deal with the questions. The possibilities are contrasting in that they provide different ways of approaching different aspects of the area of concern. Possibilities are not recommendations. The facilitator may not personally agree with every possibility. The criterion for considering a possibility is whether it represents an interesting choice for others to consider. Stage 3 consists in exploring consequences to revise the policy possibilities. The panellists examine consequences of the possibilities, exploring some of their real-world implications. This is an exploration rather than a quantitative analysis. The panellists look for general indications of how the possibilities might take shape in the real world and how they might relate to the issues. The panellists can also modify the possibilities to make them more acceptable or understandable. At this stage the panellists make an overall review of the possibilities in terms of what might be useful for spurring

thoughtful discussions among citizens. This review could lead to the exclusion of some possibilities and the revision of others.

The results of the research emerged as an area of concern for teachers who participated in the project. More specifically, they emerged in the context of the Bologna Process. Research results describe seven conceptual policy possibilities pertaining to the introduction of new teaching methods in participants' home countries that the focus group described: (1) let universities lead the change and overcome the fear of change; (2) ask the students, involve the students in curricula design; (3) raise the status of teaching; (4) raise funds for education; (5) experiment with many different methods; (6) improve the evaluation of teaching and the whole curriculum; (7) let the market point the way to designing principles of curricula. Research project participants discussed the Bologna Process at length. Discussion revealed that participants found the Bologna Process a very positive development in that it formally affords greater freedom and mobility to both students and teachers. They also agreed that the process is poorly understood, and sometimes even abused, that it has led a lot of university students, teachers and administrators to think that the Bologna Process "mandates and forces" to use certain teaching methods or management philosophy. In fact, the Bologna Process neither requires the use of any specific methods, nor prohibits the use of any. Though it does require teachers and administrators to think about the teaching methods and educational management philosophy to specify the intended outcomes of the curricula and explain how the chosen teaching methods will help to achieve those outcomes.

The research conducted within the framework of the Tuning project in Latin American countries and Europe in 2004-2008 has led to significant conclusions. The Tuning project was started a year after the signing of the Bologna Declaration by ministries of education of Europe in 2000. It summoned highly qualified experts of relevant fields from 135 prestigious universities of 27 European countries. It ensured a structural environment for joint work on quite a number of issues and on relevant aspects of higher education in general. A similar project was implemented by means of the Tuning methodology in Latin American countries in 2004-2007. Research results answer questions such as what the competences of business education programmes in Latin

America and Europe should be; to what extent they respond to labour market demands and the expectations of employers; whether the opinion of students, graduates and academic personnel match. Research was conducted in two types of competences: general and field specific competences also highlighting their importance and the level of their acquisition in educational institutions.

The general competence questionnaire used in research conducted among academic personnel, graduates, students and employers in Latin America and Europe covered the list of those general skills and competences that might be important for professional success. The questionnaire of specific competences of business administration covered the list of specific skills and competences that are significant for professional success. The significance of competence for professional success and the level of its achievement in educational institutions have been evaluated by a four-score system. As a result of ranging, the top five competences (the most important competences or high level of competence achievement) and the lowest five (least important competences or a low level of their achievement) have been revealed. Four types of respondents were questioned: academic personnel, students, graduates and employers. All types of respondents were grouped in clusters by country and universities (institutions).

Tuning is a programme that covers collective debates and discussions about higher education in Latin America. It unites about 200 members of the academic society and uses tuning project methodology. The project covered 19 countries – Argentina, Bolivia, Brazil, Columbia, Costa-Rica, Cuba, Chile, Ecuador, Salvador, Guatemala, Honduras, Mexico, Nicaragua, Panama, Paraguay, Peru, the Dominican Republic, Uruguay and Venezuela. The number of respondents by separate groups is the following: academic personnel – 4,558, graduates – 7,220, students – 9,162, employers – 1,669. The four groups of respondents shared a similar opinion about the first six general competences ranged by importance: skills to use knowledge in practice; skills to renew knowledge and learn; problem identification and problem-solving skills; respect of ethical norms; respect of quality.

824 academic personnel, 714 employers, 2,939 graduates and 3,944 students were participating in the survey conducted about general competences

of business education programme graduates in Latin America. Three groups of respondents have reached an agreement regarding the first four most important competences: operational, tactical and strategic planning skills; skills to interpret accounting and financial information in the course of investment decision-making processes in a company; skills of managing the financial resources of a company; skills to develop and manage human resources (talents) of a company.

The survey has been conducted in 27 countries of Europe in nine fields of educational programme. The overall number of people surveyed within the framework of the business administering educational programme is 7,087, while the number of respondents by groups is distributed in following way: graduates – 1,948, professors – 2,041, students – 2,219, employers – 879. The survey showed the following results in all four groups: the top five general competences included abstract thinking, analysing and synthesis skills; skills of using knowledge in practical situations; problem identification, problem-setting and solution skills; oral and written communication skills in native language; skills to constantly renew knowledge and study. The research revealed that top competences for business educational programmes in Europe are the following: a) Competence #1 – Ability to analyze and structure a problem of an enterprise and design a solution (i.e. entering a new market); b) Competence #11 – Learn-to-learn, i.e. how, when, where new personal development is needed (i.e. rhetoric, presentation, working in teams, personal management); c) Competence #6 – Identify and use adequate tools (i.e. market research, statistical analysis, comparative ratios); d) Competence #23 – Understanding, reading, speaking, writing in a foreign language (i.e. working in English as a foreign language).

Competence number first from among the top five competences ranged by importance, and competence number eleventh are common for all four groups. Competence # 23 figures in the answers given by academic personnel, graduates and students, while it is not listed in the top five competences chosen by employers. It is worth noting that employers consider the skill of using quantitative analysis in the business decision-making process important.

Together with European researchers, professors and researchers from

the Ivane Javakhishvili Tbilisi State University with the participation of the author of the article, Tbilisi Free University and Ilia University were participating in the planning, designing and organization of a database of the research conducted in the spring of 2008 in Georgia within the framework of the Tuning programme. Ninety academic personnel and 150 students of four higher educational institutions and 60 employers of two higher institutions were questioned in Georgia. Business education programme designing should be based on a range of competences chosen by all four groups of respondents. The survey results are the following: a) Competence #1 – Ability to analyze and structure a problem of an enterprise and design a solution (e.g. entering new market); b) Competence #3 – Define criteria according to which an enterprise is defined and link the results with the analysis of the environment to identify perspectives (e.g. SWOT, internal and external chain of values); c) Competence #26 – Understanding principles of project management (e.g. formulation of aims, defining interrelation between tasks and results, planning and managing temporary framework).

Research results enable to make considerable conclusions about business education priorities on a world scale. The first-priority competences in Europe were: analysis, structuring and solving existing problems of a company; skills of learning, e.g.: how, when and where personal development is necessary; ability to speak, write and read in a foreign language; defining and using adequate instruments (e.g. market analysis, statistical analysis, comparative coefficients). All four groups of respondents identified the following top priority competences in Georgia: skills of analysing the company's problems, structuring and problem-solution (for instance: entering new market); defining criteria of evaluating a company and comparing them with environment analysis for the future (e.g. SWOT, internal and external chain of values); project management skills (e.g. formulation of aim, defining interrelations between tasks and results, planning of time constraints and their management). The following competences are considered to be of first-priority for graduates of business education programmes in Latin American countries: operational, tactical and strategic planning skills; skills of interpreting accounting and financial information in investment decision-making in a company; skills of managing the

financial resources of the company; skills to develop and manage the human resources (talents) of the company. The following four competences appeared to be of high-priority across Europe: analysis of the problems of the company, structuring and problem-solving skills; learning skills, e.g. how, when and where personal development is necessary; writing in, speaking, reading and understanding a foreign language; determining and using adequate instruments (e.g. market analysis, statistical analysis, comparative coefficients).

Despite the differences, the comparison of the survey results in Europe, Georgia and Latin American countries show a convergence in understanding the priorities of educational programmes by four groups of stakeholders of higher education: academic personnel, students, graduates and employers. For example, these priorities for the business education must be the formation of skills to identify corporate problems and use adequate instruments in the decision-making process (operational, tactical and strategic planning skills; accounting and financial information interpreting skills; market analysis; statistical analysis; project management). The research results prove that students are the ones who have a better intuitive understanding of labour market demands and the types of competences that ensure competitiveness. According to the research findings, the importance of competences is higher than the level of their acquisition in educational institutions. This gap is especially visible regarding the skill to use knowledge in practice and the level of forming this skill.

Competitive educational programmes should be designed based on the following principles: the definition of the programme profile and competences formed as a result of learning; the implementation of a learning-teaching evaluating approach; determining the load for students: constant insurance of quality; encouraging the mobility of students and academic personnel for the purpose of gaining international experience; taking students' opinions into consideration in the process of designing the programme; increasing the role of internships in the curriculum; the organization of consultations between academic personnel and employers in order to bring their opinions closer; the involvement of study courses in curricula necessary for the formation of first-priority competences in Europe and the whole world.

The main impact of the Bologna process on the management of edu-

cational programmes and higher education as a whole is the increase of co-operation on the methods of evaluation, the concept of performance-based outcomes, consensus about the question of higher education, the legitimization of the educational system by all parties involved and deeper integration among participating countries.

References

1. Support of educational structures in Europe. Contribution of universities in the Bologna process. Final report. Pilot project – phase 2. Tbilisi 2008;
2. Tuning Latin America. Reflections on and Outlook for Higher Education in Latin America. Final Report – Tuning Latin America Project 2004-2007, Edited by Pablo Beneitone, Cesar Esquetini, Julia Gonzalez, Maida Marty Maleta, Gabriela Siufi, Robert Wagenaar. Printed in Spain 2007;
3. Summary of Outcomes – Business. Business Groups. http://tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/template/Template_Business.pdf. Last retrieved August 29-th, 2009
4. Subject Specific Competences, Business administration.; prepared by Volker Gehmlich and Peder Ostergaard http://tuning.unideusto.org/tuningeu/images/stories/key_documents/SAG%20-%20BUSINESS.pdf ; Last retrieved August 2009
5. Materials of Tuning Dissemination Conference II. Competence-based learning: the approach for the future? Brussels, June 12-13 2008;
6. Materials of conference “Tuning-Georgia” organized within the framework of the Tuning project ; Feb-28-2009; Tbilisi Georgia;
7. Public Discussion as the Exploration & Development of Contrasting Conceptual Possibilities (Gundersen, Stern, ed., 2006); <http://www.interactivityfoundation.org/about-if>. Last retrieved February 2010;
8. Contrasting Possibilities and the Interactivity Foundation Discussion Process (Gundersen, 2nd edition, 2009) an IF White Paper; <http://www.interactivityfoundation.org/about-if>. Last retrieved February 2010;
9. An Overview of the IF Discussion Process – 3 stages (Prudhomme, 2009); 2 pages <http://www.interactivityfoundation.org/about-if>. Last retrieved

ცვლილებების მიმართულებები უმაღლესი განათლების მენეჯმენტსა და კურსკულუმის განვითარებაში

ია ნანვლიშვილი

უმაღლესი განათლებისა და საგანმანათლებლო პროგრამების მენეჯმენტზე ბოლონის პროცესის გავლენის შესახებ ავტორისეული დასკვნები ეფუძნება აშშ-სა და ევროკავშირის აკადემიური წრეების წარმომადგენლებთან ერთად განხორციელებული ორი კვლევითი პროექტის შედეგების ანალიზს. კვლევითი პროექტები ავტორის თანამონაწილეობით განხორციელდა ე. წ. თუნიგის პროექტის ფარგლებში და აშშ-ში ჯორჯ ვაშინგტონის უნივერსიტეტის ბიზნესის სკოლის მენეჯმენტის დეპარტამენტში ფონდ “Interactivity Foundation”-ის სპეციალური პროექტის “სწავლების მეთოდები აღმოსავლეთ ევროპაში-პოლიტიკის შესაძლებლობები საჯარო განხილვისათვის” ფარგლებში.

კვლევის შედეგებმა გამოავლინა ევროპაში უმაღლესი განათლებისა და საგანმანათლებლო პროგრამების მართვაში განსახორციელებელი აუცილებელი ცვლილებების ძირითადი მიმართულებები: ა) ბოლონის პროცესის მიერ ერთიანი ევროპის პროექტის განხორციელებისათვის ხელისშეწყობა მართვის ფილოსოფიისა და საგანმანათლებლო პროგრამების ჰარმონიზაციის მეშვეობით; ბ) საგანმანათლებლო პოლიტიკის მესვეურებისა და უმაღლესი განათლების მმართველი ორგანოების მიერ აუცილებელი ცვლილებების წამოწყება და განხორციელება; გ) საგანმანათლებლო პროგრამების შრომის ბაზრის მოთხოვნების მიხედვით გადახალისება; დ) სწავლის შედეგებზე და ინტერაქტიულ სწავლებაზე ორიენტირება; ე) ევროპული საგანმანათლებლო პროგრამების კონკურენტუნარიანობის გაზრდა.

უმაღლესი განათლების მართვაში ბოლონის პროცე-

სის გავლენით განსახორციელებელი ცვლილებების მთავარი მიმართულებებია: ა) ხარისხის შეფასების მეთოდებთან დაკავშირებულ საკითხებზე ურთიერთთანამშრომლობის გაზრდა; ბ) მიღწეული შედეგების კონცეფცია; გ) უმაღლესი განათლების მართვის პრობლემატურ საკითხებზე კონსულტაციის მიღწევა; დ) საგანმანათლებლო სისტემის ლეგიტიმაცია ყველა მხარის მიერ; ე) ევროინტეგრაციის პროცესებში ჩართულ ქვეყნებს შორის უფრო ღრმა ინტეგრაცია.

ენციკლოპედიური
ნაშრომი

თანამედროვე საქართველო იმყოფება თავისი მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის ერთ-ერთ უმძიმეს ხანაში: მისი ძირძველი ტერიტორიები – აფხაზეთი და სამაჩაბლო ოკუპირებულია მსოფლიოს ერთ-ერთი უდიდესი რუსეთის იმპერიის მიერ, ხოლო ცხოვრების გაუსაძლისი პირობების გამო მისი 5- მილიონიანი მოსახლეობის ერთ მილიონზე მეტი ადამიანი გაქცეულია საზღვარგარეთის სხვადასხვა ქვეყანაში თავისი და ოჯახის არსებობის გადასარჩენად, თუმცა, ვინც საქართველოში რჩება, არც მათ ადგათ კარგი დღეები: ნომენკლატურის, მათი ოჯახებისა და ახლობლებ-მეგობრების გარდა, უმუშევრობა, უუფლებობა და გაჭირვება არის მათი მუდმივი თანამგზავრი.

მიზეზი ასეთი მდგომარეობისა, რა თქმა უნდა, ეკონომიკაა, უფრო სწორად კი მისი არასწორი მართვა, განუვითარებლობა და კატასტროფა. ქვეყნის ეკონომიკა ისეა პარალიზებული, ისეთ „კომაშია“, რომ მას არ შეუძლია საკუთარი მოსახლეობისათვის ელემენტარული პირობების შექმნაც კი. ამიტომ, ქვეყანა ცხოვრობს და არსებობს იმპორტით. მარტო ის ფაქტი, რომ ოფიციალური მონაცემებით, ქვეყნის იმპორტი 4-ჯერ

და მეტად სჭარბობს მის ექსპორტს, მეტყველებს ბევრ რამეზე (ანუ საქართველოში მცხოვრები ადამიანის სამომხმარებლო კალათის 80% იფარება იმპორტით).

ეკონომიკის ასეთი კატასტროფული მდგომარეობის მიზეზი, ქვეყნის მმართველი ელიტის, მთლიანად ეკონომიკის და მისი ცალკეული დარგებისა და ქვედარგების ხელმძღვანელების სახელმწიფოებრივი აზროვნების არქონა და საქმეში ჩაუხედაობაა, ეკონომიკური მეცნიერებისა და ეკონომიკური პრაქტიკის არცოდნაა. ხელისუფლება იმის ნაცვლად, რომ ჩაწვდეს ქვეყნის ეკონომიკის რეალურ მდგომარეობას, მოიხიდოს და საქმეში ჩაახალოს ცნობილი ქართველი მეცნიერ-ეკონომისტები და პრაქტიკოს-ეკონომისტები, მათი მონაწილეობით შეიმუშაოს ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პროგრამა, მისი განვითარების ეკონომიკური დოქტრინა, მდგომარეობიდან გამოსავალს თანამდებობის პირთა ხშირ ცვლაში ხედავს. მარტო ის ფაქტი, რომ საქართველოს მთავრობაში უკანასკნელი 7 წლის მანძილზე შეიცვალა 62 მინისტრი, მათ შორის ათამდე ეკონომიკის მინისტრი, თითქმის ამდენივე მთავრობის მეთაური, ფინანსთა მინისტრი, ეროვნული ბანკის პრეზიდენტი, სახაზინო, საგადასახადო, საბაჟო, საგზაო და სხვა ეკონომიკური პროფილის სტრუქტურების ხელმძღვანელები, მეტყველებს იმაზე, რომ ქვეყნის ეკონომიკაში და საერთოდ ქვეყნის მართვაში სრული განუკითხაობაა.

მდგომარეობას ართულებს ისიც, რომ ამიერკავკასიის გეოსტრატეგიულ სივრცეში, მათ შორის საქართველოში, რუსეთის გვერდით (აშკარად თანამედროვე „ამასიის ზავით“, ორ გიგანტ სახელმწიფოს შორის „გადატვირთვის“ ამუშავების შედეგად) ახალ მოთამაშედ შემოდის თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკური, ტექნოლოგიური და სამხედრო მაჩვენებლებით ყველაზე ძლიერი სახელმწიფო-კოლოსი – აშშ. ის, თავისი გეოსტრატეგიული ინტერესებიდან გამომდინარე, ცდილობს რა საქართველოში ხანგრძლივად დამკვიდრებას, ყველაფერს აკეთებს მის მიერ სასურველი მთავრობის 2003 წლის 23 ნოემბერს მოყვანილი

კადრების (პრეზიდენტი და სხვები) მხარდაჭერისათვის, საქართველოს ეკონომიკისა და პოლიტიკის „თავის ნოტაზე“ აწყო-ბისათვის: აფინანსებს ხელისუფლებაში მათ ყოფნას, ეხმარება სპეციალისტებითა და მრჩეველებით (დენიელ კუინინი და სხვები), მხარს უჭერს და ლობირებს საერთაშორისო ორგანიზაციებში, აწვობს სხვადასხვა დარგის, მათ შორის ეკონომიკური დარგების, სტრუქტურების მუშაკებისათვის ხანგრძლივ და მოკლევადიან სწავლებებს, ამარაგებს მათ ამერიკელთა პატრონაჟით და დაფინანსებით ქართულად თარგმნილი ამერიკელი მეცნიერების მიერ შექმნილი სახელმძღვანელოებით და სხვა მრავალი რამით. ერთ-ერთ ასეთ ამერიკულ სწავლება-სემინარში, სხვა ქართველ მეცნიერ-ეკონომისტებთან ერთად, მეც ვიღებდი მონაწილეობას, რომელიც მოწვობილი და დაფინანსებული იყო „რედ კორპორეიშენის“ თბილისის ფილიალის მიერ. ლექცია-სემინარი საბაზრო ეკონომიკის საკითხებზე ჩაგვიტარა ამერიკელმა მეცნიერ-ეკონომისტმა სეთ ვეისმანმა. იქვე დაგვირიგეს უფასოდ, ქართულ ენაზე, ამერიკის საელჩოს პატრონაჟით თარგმნილი და გამოცემული ამერიკელი მეცნიერის გრეგორი მენქიუს ათასგვერდიანი წიგნი-სახელმძღვანელო „ეკონომიკის პრინციპები“ და მოგვცეს წინადადება ეკონომიკის ფაკულტეტებზე აღნიშნული წიგნის მიხედვით ჩაგვეტარებინა ლექცია-სემინარები.

ითქვა და გააკეთდა კიდევ ყველაფერი ისე, როგორც მითითებული იყო ამერიკულ სწავლება-სემინარზე: საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლების ეკონომიკური პროფილის ფაკულტეტებზე შემოდებულ იქნა სასწავლო დისციპლინა „ეკონომიკის პრინციპები“, რომლის სწავლება მიმდინარეობს გრეგორი მენქიუს წიგნის მიხედვით... მაგრამ როგორც მოვლენების განვითარებამ ცხადყო, გატარებულმა სიახლეებმა (რეფორმებმა) ვერც საქართველოს ეკონომიკას უშველა რამე და ვერც ეკონომისტთა კადრების მომზადებას...

როგორც ჩანს, როცა რეფორმების გამტარებელმა გარეულმა და შინაურმა ძალებმა დაინახეს, რომ მათმა წამოწყებულმა

გარდაქმნებმა გათვალისწინებული შედეგი ვერ გამოიღო, მისი დაბრალება დაიწყო ქართველ პროფესორ-მასწავლებლებზე და დაიწყო მათი როგორც „რეტროგრადი“ პროფესორ-მასწავლებლების მასობრივი გაყრა უმაღლესი სასწავლებლებიდან. პროფესორებმა ვლ.პაპავამ, ავთ.სილაგაძემ, მ.ჯიბუტმა და სხვებმა, დაინახეს რა უნივერსიტეტში უსამართლობის აგორებული ტალღა ქართული მეცნიერების წინააღმდეგ, პროტესტის ნიშნად დატოვეს უნივერსიტეტში თავისი თანამდებობები და შეწყვიტეს ლექციების კითხვა. მათ პარალელურად და სინქრონულად უნივერსიტეტის პროფესორ-მასწავლებელთა საპროტესტო მიტინგები დაიწყო პირველი კორპუსის ეზოში. იმისათვის, რომ ქართველი მეცნიერების გაყრის პროცესი დაეჩქარებინათ და შეუქცევადი ყოფილიყო, რასაც, როგორც ჩანს, თავი კარგად ვერ გაართვა თავი თსუ რექტორმა რ. ლორთქიფანიძემ, მომდევნო რექტორად დაინიშნა გ.ხუბუა, რომელმაც ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტზე „საიდუმლო მრჩეველად“ (ფაქტობრივად, განუსაზღვრელი უფლებების მქონე დეკანად) დანიშნა გაურკვეველი მეცნიერული ღონის, გაურკვეველი მეცნიერული ხარისხის, გაურკვეველი მეცნიერული პროფესიის მქონე ადამიანი, გერმანიის მოქალაქე ციმერმანი, რომელმაც არა თუ არ იცოდა არცერთი ქართული სიტყვა, არამედ არ იცოდა საქართველოს ისტორია, მისი კულტურა, არ იცოდა თანამედროვე საქართველოს ეკონომიკა, მისი სტრუქტურა, მისი განვითარების ტენდენციები (არც ცდილობდა შეესწავლა) და ასეთმა ადამიანმა ძალზე მოკლე დროში მთლიანად დაანგრია უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტი: წამყვანი პროფესორ-მასწავლებლები გაყარა უნივერსიტეტიდან, ხოლო ეკონომიკის ფაკულტეტი დააკინნა ინტელექტუალურად; მისი „ხელმძღვანელობით მოწვობილი კონკურსებით უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტიდან გაყრილ პროფესორ-მასწავლებელთა შორისაა ცნობილი ქართველი მეცნიერ-ეკონომისტები, პროფესორები: რ.ასათიანი, ტ.ბოლოკაძე, გ.თოდუა, პ.ლემონჯავა, გ.მიქელაძე, ნ.პაიჭაძე, რ.ქუტიძე, ჯ.შათირიშვილი, ა.ჯიბუტი,

მ.ხმალაძე, თ.ხომერიკი და სხვები და სხვები და ლექცია-სემინარების წაყვანა მიანდეს ამისათვის სრულიად მოუმზადებელ ახალგაზრდებს... შედეგმაც არ დააყოვნა: დაიწყო სტუდენტთა გაუთავებელი საჩივრები, რომ ლექცია-სემინარების დონე ძალზე დაბალია, რომ ახალგაზრდა ლექტორების უმრავლესობას არა აქვს საგნების სათანადო ცოდნა, არც ლექცია-სემინარების ჩატარების ჩვევები, ხშირია კონფლიქტი სტუდენტებსა და ლექტორებს შორის და სხვა და სხვა... სერიოზულ მეცნიერულ კვლევებზე ლაპარაკი ხომ ხედმეტია...

... როგორც ყველაფრიდან ჩანს, საქართველოს თანამედროვე მდგომარეობა საკმაოდ მძიმეა. სად არის „გზა ხსნისა“?... დიდი ილია თავისი თანამედროვე საქართველოს უმძიმესი მდგომარეობიდან ხსნის გზას ხელადა ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარება-აღორძინებაში და მოუწოდებდა თანამემამულეებს – „აქამოდე მივიწყებულ ეკონომიკურ მხარეს ცხოვრებისას პირველი ადგილი უნდა დაეთმოს სხვა საზრუნავთა შორის“. დღევანდელი საქართველო ილიასდროინდელი საქართველოს მდგომარეობაში იმყოფება და ჩვენც ეკონომიკას უნდა „დავუთმოთ პირველი ადგილი სხვა საზრუნავთა შორის“...

დავუთმოთ, მაგრამ ვინ უნდა გააკეთოს ეს? მსოფლიო ბანკმა?... სავალუტო ფონდმა? ამერიკამ? გერმანიამ? გრეგორი მენქიუმ? დენიელ კუნიმა? ციმერმანმა? თუ სხვა დასავლეთელმა ქვეყნებმა და იქაურმა ექსპერტებმა? არა, არც ერთმა, არც მეორემ და არც მესამემ. მართალია, ჩვენ ქართველებმა უნდა ვიმეგობროთ ამერიკასთანაც, რუსეთთანაც, თურქეთთანაც, გერმანიასთანაც და ყველასთან, ვინც ჩვენთან ურთიერთობებს თანასწორუფლებიანობის პრინციპებზე ააგებს, მაგრამ ჩვენი საქმე მაინც თვითონ ქართველებმა უნდა ვაკეთოთ, მათ შორის, პირველ რიგში, ყველაზე გამორჩეულმა და ეკონომიკურ საკითხებში ჩახედულმა ადამიანებმა. აი, რას ამბობდა მსგავს სიტუაციაზე ცნობილი ქართველი საზოგადო მოღვაწე ნიკო ნიკოლაძე: „ჯერ არსად, არცერთ ქვეყანაში მაგალითი არ უნახავს კაცს, რომ რომელიმე

ხალხი, ან საზოგადოება ამალღებულებს სხვისი დახმარებით, თუ არა საკუთარი შრომით და ჯანით... დროა თვალი გამოვახილოთ და დავრწმუნდეთ, რომ დამხმარებელი და გამკეთებელი ჩვენს თავზე უკეთესი არასდროს არ გვეღირსება“...

... და აი, საქართველოს ეკონომიკისა და მისი თანამდევნი მოვლენების უმართავობის, სისტემური კრიზისის დროს, ქართულ ენაზე გამოდის საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის, პროფესორ ავთანდილ სილაგაძის 80 ნაბეჭდამდე თაბახის მოცულობის ფუნდამენტურ გამოკვლევათა წიგნი – „ეკონომიკური დოქტრინები“, რომელიც შეიძლება ითქვას ეტაპური, ისტორიული მოვლენა საქართველოს ეკონომიკური აზრის განვითარებაში. მასში წარმოდგენილია არაერთი ეკონომიკური მოდელი – დოქტრინა, რომელიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს საქართველოს ეკონომიკის მკვდარი წერტილიდან დაძვრისა და აღმავლობის გზაზე დაყენებისათვის...

ნაშრომის ერთი თვალის გადავლებაც საკმარისია, რომ მკითხველი მაშინათვე დარწმუნდეს, თუ რა დიდი, შეიძლება ითქვას, კოლოსალური შრომა გაუწევია პროფესორ ავთ. სილაგაძეს დასახელებული წიგნის შექმნისთვის, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში „გაბნეული“ ეკონომიკური დოქტრინების შეკრებისათვის, მშვენიერი ქართულით წიგნად დაწერისათვის, მაღალპოლიგრაფიულად გამოცემისა და ქართველი მკითხველებისათვის მიწოდებისათვის.

ავტორი დეტალურად აღწერს ყველა იმ ეკონომიკურ დოქტრინასა და ეკონომიკურ მოდელს, რომელიც კი არსებულა მსოფლიოს ცივილიზებულ ქვეყნებში ანტიკური ეპოქიდან ვიდრე დღემდე. არის ცნობილი გამოთქმა: „არავინ და არაფერი დავიწყებული არ არის“. დიახ, წარმოდგენილ წიგნში არავინ და არაფერი დავიწყებული არ არის: არც ძველი ბაბილონი, არც ძველი ჩინეთი, არც ძველი ინდოეთი, არც ანტიკური საბერძნეთი, არც ძველი რომი, არც კონფუცი, არც მანუ, არც ქსენოფონტი,

არც პლატონი, არც არისტოტელე, არც ციცერონი, არც ავგუსტინე, არც შუა საუკუნეები, არც თომა აქვინელი, არც მაკიაველი, არც კოლბერი, არც მერკანტილიზმი, არც ფიზიოკრატები, არც ადამ სმითი და რიკარდო, არც მარქსი, არც კეინზი და არც თანამედროვენი, რომელთა ეკონომიკურ დოქტრინებზე დგას თანამედროვე მაღალგანვითარებული ქვეყნების ეკონომიკა, ტექნოლოგიები, მენეჯმენტი, კულტურა, ადამიანთა მატერიალური და სულიერი კეთილდღეობა. ყველაფერი ეს წიგნის ავტორს ამოკრეფილი აქვთ სხვადასხვა ენაზე არსებული წყაროებიდან, მეცნიერული გამოკვლევებიდან, სამართლებრივი ძეგლებიდან, რომელთაგან უნდა აღინიშნოს წყაროები ქართულ, ინგლისურ, რუსულ, გერმანულ, ფრანგულ, იტალიურ ენებზე, რომელთა რაოდენობა აღემატება ათასს... წიგნში ისე ყოვლისმომცველად და ღრმად, ისე კვალიფიციურად არის განხილული და გადმოცემული ყოველი ეკონომიკური დოქტრინა, მისი ავტორი, მისი წყარო, მისი წარმოშობის ქვეყანა, რომ წარმოდგენილ წიგნს თამამად შეიძლება ვუწოდოთ „ეკონომიკური დოქტრინების ენციკლოპედია“. ავტორს, მიუხედავად წიგნის სათაურისა („ეკონომიკური დოქტრინები“), მასში წარმოდგენილი და განხილული აქვს სამართლის ძეგლებიც: „ჰამურაბის კანონები“, „მანუს კანონები“, „სალიკური სამართალი“, ბექასა და აღბუდას „სამართლის წიგნი“, ვახტანგ VI-ის „სამართალი“, ილია ჭავჭავაძის და ნიკო ნიკოლაძის ეროვნული ეკონომიკის დოქტრინები, თანამედროვე დასავლური ინსტიტუციონალიზმი და სხვები და სხვები... საკითხისადმი ასეთი მიდგომა უთუოდ სწორია და მისასაღმებელი, რადგან არ არსებობს ეკონომიკური დოქტრინა ან ეკონომიკური მოდელი სამართლის გარეშე და არც სამართალი არსებობს ეკონომიკური დოქტრინების გარეშე. უფრო მეტიც, აღნიშნული ტანდემის გარეშე არ არსებობს არათუ მაღალგანვითარებული ეკონომიკა, არამედ არ არსებობს საერთოდ ადამიანთა საზოგადოება.

პროფესორ ავთანდილ სილაგაძის წიგნის ღირსებად უნდა ჩაითვალოს არა მარტო ის, რომ მასში თავმოყრილია წარსული

და თანამედროვე მსოფლიოს ცალკეული ქვეყნების ეკონომიკური დოქტრინები, მოდელები, კატეგორიები, არამედ ისიც, რომ მათზე საუბარი, მათი განხილვები, მათი გადმოცემები, მათი ქართველ მკითხველებამდე მიტანა, გაკეთებულია მდიდარი ქართული ენით და დახვეწილი ლიტერატურული სტილით. ეს ყოველივე ისე ოსტატურადაა გაკეთებული, ისე მაღალ დონეზე, რომ წიგნის კითხვისას გექმნება შთაბეჭდილება, რომ კითხულობთ არა მშრალ ნაშრომს ეკონომიკურ დოქტრინებზე, არამედ უმშვენიერეს ნოველებს მათზე, შორეული წარსულის, შუა საუკუნეების და თანამედროვე მსოფლიოს ეკონომიკურ დოქტრინებზე, მათ ავტორებზე, მათ აღზევებებსა და დამცრობებზე, რომელთა კითხვას თუ დაიწყებ, ვერ შეჩერდები, სანამ ყველა „ნოველას“ არ ჩაიკითხავ ბოლომდე.

ცნობილია, რომ ქართული ოჯახი ყოველთვის იყო ქართული კულტურისა და ქართული ზნეობის, ქართული ეროვნულობის შენახვისა და გადარჩენის ერთ-ერთი მთავარი გზა და ბალავარი. ოჯახებში იწერებოდა (მრავლდებოდა) „ვეფხისტყაოსნის“, სახარების, მარტვილობების ახალ-ახალი ეგზემპლარები, იქმნებოდა ხელოვნების ნიმუშები, ეწყობოდა სხვადასხვა თეატრალური წარმოდგენა, იხსნებოდა სკოლები, პატრიოტული სულისკვეთებით იზრდებოდნენ მომავალი თაობები... და აი, რაოდენ სასიხარულოა, რომ დღეს, როდესაც ასე დაუნდობლად უტევენ ენას, ქართულ საშუალო და უმაღლეს სკოლას, ქართულ მწერლობას, ქართულ მეცნიერებას, მათ შორის ეკონომიკურ მეცნიერებას და ეკონომიკურ პრაქტიკას, აღმოჩნდა ქართული ოჯახი, სილაგაძეების ოჯახის სახით, რომელმაც შეაგროვა, შეისწავლა, ქართულად გადაამუშავა და გამართული ქართულით მკითხველს მიაწოდა მსოფლიოში არსებული ყველა ძირითადი „ეკონომიკური დოქტრინა“ მათგან უკეთესის საქართველოში გამოსაყენებლად. წიგნის ავტორები არიან პროფ. ა.სილაგაძე, მისი მეუღლე, პროფ. თამარ ათანელიშვილი, შვილები: დოქტორანტი ნოდარ სილაგაძე და თსუ-ს ეკონომიკის ფაკულტეტის სტუდენტი ლევან სილა-

გაძე... იმედია, რომ მომავალში სილაგაძეების ოჯახი ერთად და ცალ-ცალკე კიდევ არაერთი მეცნიერული და პრაქტიკული გამოცემებით გაახარებს ქართველ მკითხველს, გაამდიდრებს ქართულ ეკონომიკურ მეცნიერებას და ეკონომიკურ პრაქტიკას, წინ წასწევს მის თეორიულ და პრაქტიკულ დონეებს, რითაც ხელი შეეწყობა ქართული კულტურისა და ქართული მეცნიერების შემდგომ განვითარებასა და წინსვლას...

როდესაც 2000 წელს აშშ-ში გამოვიდა ცნობილი ამერიკელი მეცნიერ-ფინანსისტების ზვი ბოდისა და ნობელის პრემიის ლაურეატის რობერტ მერტონის ავტორობით წიგნის სახელმძღვანელო – „ფინანსები“, რომელმაც მაშინათვე მოიპოვა საყოველთაო აღიარება არა მარტო აშშ-ში, არამედ მის ფარგლებს გარეთაც, ეკონომიკური მეცნიერების პარტიკულარული სამუელსონმა წიგნზე დაწერა დასკვნა-გამოხმაურება, სადაც არა მარტო შეაქო წიგნი, არამედ აღნიშნა ისიც, რომ ავტორები მისი ყოფილი სტუდენტები იყვნენ, რომელთაც აშკარად აჯობეს თავის მასწავლებელს (სამუელსონს) და სინანულს გამოთქვამდა, სად იყვნენ აღნიშნული ავტორები მისი სტუდენტობის დროს, რომ მას შესაძლებლობა ჰქონოდა მათ შესანიშნავ სახელმძღვანელოზე აღზრდილიყო (იხ. **Зви Боди, Роберт Мертон – “Финансы”. Пер. с англ., М., 2002, стр.17).**

რადაც მსგავსი რამ შემემთხვა მეც სილაგაძესთან და მისი ავტორობით გამოსულ „ეკონომიკურ დოქტრინებთან“ დაკავშირებით. სილაგაძე ჩემი სტუდენტი იყო, თანაც ძალზე ნიჭიერი, მშრომისმოყვარე და წარჩინებული. თუ პ.სამუელსონის ყოფილ სტუდენტს რობერტ მერტონს ნობელის პრემია აქვს მიღებული, ჩემს ყოფილ სტუდენტს სილაგაძესაც მიღებული აქვს საქართველოს სახელმწიფო პრემია მეცნიერებისა და ტექნიკის დარგში. თუ მერტონმა აშკარად აჯობა თავის მასწავლებელ სამუელსონს, ა.სილაგაძემ აჯობა თავის მასწავლებელს, დაწერა შესანიშნავი წიგნი, რომელზედაც მომავალი თაობები აღიზრდებიან საქართველოში.

სამწუხაროა, რომ ჩემი სტუდენტობის დროს ნაკლებად იყვნენ სილაგაძისნაირი ავტორები, რომლებიც დაგვიწერდნენ მსგავს სახელმძღვანელოებს და უფრო განათლებულები ვიქნებოდით, ვიდრე დღეს ვართ. ჩემი სტუდენტობისა და ასპირანტობის დროს იყო ჟამისი, სამუელსონის, სელიგმენის წიგნები, უცხოურიდან რუსულად თარგმნილები, მაგრამ ისინი არ იყო თავისუფალ გაყიდვაში, მათი წაკითხვის უფლება ყველას არ ჰქონდა. მას კონტროლს უწევდა სპეცსამსახურები. მათ პირველ გვერდს ყოველთვის „ამშვენებდა“ წარწერა **“Для научных библиотек”**... რომლის წაკითხვის უფლება რომ მოეცათ (გატანა არ შეიძლებოდა ბიბლიოთეკიდან), შუამდგომლობა უნდა მიგეტანათ თქვენი სამუშაო ადგილიდან, რომელიც აქცეპტირებული უნდა ყოფილიყო სპეცსამსახურის (კგბ) განყოფილების მიერ. სილაგაძეების წიგნი კი თავისუფალია ყოველგვარი შეზღუდვისაგან. აქ მთავარია მონდომო მისი წაკითხვა. იმედია სილაგაძეების წიგნი ბესტსელერად გადაიქცევა ყველა ქართველი ეკონომისტისათვის. ის აშკარად ძვირფასი შენაძენია ქართული ეკონომიკური მეცნიერებისა და ეკონომიკური პრაქტიკისათვის, საერთოდ ქართული ეროვნული კულტურისათვის. ავტორებს, ამის გამო, დიდი მადლობა უნდა ვუთხრათ, ვუსურვოთ ახალ-ახალი წარმატებები თავიანთ მოღვაწეობაში. მოგუწოდებ მომავალ თაობებს ყურადღებით წაკითხონ თვითეული დოქტრინა, მისი წარმოშობისა და ფუნქციონირების პერიპეტეები, გაიცნონ მისი ავტორები, წარმოშობი ქვეყნები და სხვები. ეს ძალიან, ძალიან გამოადგებათ მათ საქართველოს ცივილიზებული გზით წაყვანისათვის, აღმშენებლობისათვის, აყვავებისათვის...

დაბოლოს, ერთ სამწუხარო დანახვის თუ შენიშვნის შესახებ: წიგნის საწყის გვერდზე მითითებულია, რომ წიგნის მთავარი რედაქტორია აკადემიკოსი როინ მეტრეველი, ცნობილი ქართველი ისტორიკოსი და მეცნიერი, ქართული მეცნიერებისა და კულტურის დიდი მოამბე და ორგანიზატორი. ის წლების განმავლობაში იყო ჯერ პუშკინის სახელობის უნივერსიტეტის,

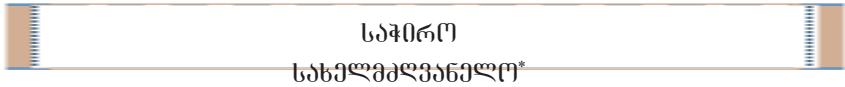
შემდეგ კი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორი, ეკავა სხვა თანამდებობებიც, მის სახელს უკავშირდება პირველი ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის 12 ტომიანი გამოცემა მწერალ-აკადემიკოს ირ. აბაშიძესთან, აკად. პ. გუგუშვილთან და სხვებთან ერთად, ასევე სხვა ბევრი ეროვნული საქმის კეთება. იმავე გვერდზე მითითებულია სარედაქციო კოლეგია, რომლის წევრებად დასახელებულია საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი ვლადიმერ პაპავა, პროფესორები: როზეტა ასათიანი, თეიმურაზ ბერიძე, პაატა კოლუაშვილი, კარლო ღურუკაია, მიხეილ ჯიბუტი... დასახელებულია რეცეზენტებიც: პროფესორები – რევაზ გოგოხია, ჯემალ კახნიაშვილი, პარმენ ლემონჯავა, ზინაიდა სოხაძე და სხვები, ყველანი მეცნიერული ავტორიტეტებია, რომელთა თანამედროვე პუბლიკაციებით სარგებლობენ და მომავალშიც ისარგებლებენ სტუდენტები, პედაგოგები, სხვა დაინტერესებული პირები და ამ დროს კი თვით მათ ავტორებს არ ექნებათ საშუალება თავად წაუკითხონ სტუდენტებს ლექციები, ჩაუტარონ სემინარები, თვითონ მიიტანონ სტუდენტებამდე თავისი ნაღვაწი და ნამოქმედარი, გადასცენ მათ თავისი ცოდნა, გამოცდილება, ხედვები. ისინი ხომ აღრევე დაითხოვეს უნივერსიტეტიდან როგორც დაკავებული თანამდებობებისადმი „შეუფერებელი“...

უნივერსიტეტი და საერთოდ უმაღლესი განათლება და მეცნიერება, საქართველოში წარმოუდგენელია აკად. რ. მეტრეველისა და მის მსგავსთა გარეშე, ეკონომიკურ ფაკულტეტზე მომავალი ეკონომისტების აღზრდა და ეკონომიკური მეცნიერების განვითარება, დღეისდღეობით წარმოუდგენელია ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტების პროფ. ვლ. პაპავას, პროფ. ა. სილაგაძის, პროფ. რ. ასათიანის, პროფ. რ. გოგოხიას, პროფ. გ. თოდუას, პროფ. პ. ლემონჯავას, პროფ. ზ. სოხაძის და სხვათა და სხვათა გარეშე... სასაცილოა? – არა, სასაცილო არ არის, ეს სატირალია და თანაც მოთქმით სატირალი, ძალზე ხმამაღალი ხმით სატირალი, მაგრამ სამწუხაროდ, მომტირალიც აღარ სჩანს

შინაური და გარეული ანტიქართველების მიერ დაბეჭადვულ დღევანდელ საქართველოში...

შოთა ქისტაური

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

საქართველოში ეკონომიკური ტრანსფორმაციის პროცესი პრაქტიკულად აგრარული სფეროს რეფორმირებით დაიწყო, რამაც დიდი იმედები გააჩინა საზოგადოებაში. მიუხედავად აღნიშნულისა, აგროსექტორი დღეს სავალალო მდგომარეობაშია, რასაც, სხვა ფაქტორებთან ერთად, მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების დეფიციტიც განაპირობებს. ეს არც უნდა ყოფილიყო მოულოდნელი, რადგან ნებისმიერი წარმოების განვითარებისა და შიგა თუ გარე ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის ამაღლების მთავარ ფაქტორად თანამედროვე პირობებში ეკონომიკური ცოდნა და ინტელექტუალური პოტენციალი გამოდის. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, წარმოება ვერ აღორძინდება სათანადო ცოდნისა და განათლების გარეშე.

ზემოაღნიშნული გვაძლევს საფუძველს დავასკვნათ, რომ ქვეყნის ახალი აგრარული პოლიტიკის ერთ-ერთი ძირითადი კომპონენტი საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი აგრარული კადრების (მათ შორის აგროეკონომისტების) მომზადება უნდა გახდეს. ამ პრობლემის გადაწყვეტა, თავის მხრივ, დამოკიდებულია როგორც პროფესიული პედაგოგიური კადრების რაოდენობასა და ხარისხზე, ასევე თანამედროვე მოთხოვნების დონეზე მომზადებულ სასწავლო ლიტერატურაზე. ამ კონტექსტით სარეცენზიო წიგნი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რამდენიმე თვალსაზრისით: დღეისთვის ეკონომიკური ლიტერატურის დეფიციტი წიგნის ბაზარზე ნამდვილად არ შეიმჩნევა, მაგრამ ქართულ ენაზე გამოცემული თანამედროვე დასავლური აგროწარმოების ეკონომიკის სახელმძღვანელოები კი უდავოდ, დეფიციტურია, რასაც სარეცენზიო ნაშრომი გარკვეულწილად

* პ. კოლუაშვილი, გ. ზიბზიბაძე აგრარული საწარმოს ეკონომიკა, თბ., 2010, 250გვ.

ავსებს. ამასთან, ის მეტ-ნაკლები ზომით უცხოეთის უნივერსიტეტებში გამოყენებული სასწავლო ლიტერატურის ანალოგია. მასში კომპაქტურად და თანმიმდევრულადაა გადმოცემული ისეთი საკითხები, რომლებიც ესოდენ საჭიროა აგრომეწარმეებისათვის: აგროწარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლების თანამედროვე ხერხები და მეთოდები, მათ შორის, წარმოების ოპტიმიზაციისა და მისი ფაქტორების განაწილების ეკონომიკური პრინციპები, მეურნეობათა შორისი და შიგამეურნეობრივი კონკურენტუნარიანობის, დანახარჯების თანამედროვე კონცეფციის, ეკონომიკურ-ეკოლოგიური ეფექტიანობის ამაღლების, აგროსაწარმოთა ინვესტირების, ფინანსების, ქონების შეფასების თეორიულ-პრაქტიკული და სხვა აქტუალური საკითხები. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ სახელმძღვანელო ორიენტირებულია არა მარტო ბაკალავრებსა და მაგისტრანტებზე, არამედ დამწყებ და მოქმედ აგრომეწარმეებზე, რომლებიც ამ წიგნში გაეცნობიან მათ წინაშე არსებული ბევრი საჭირობოროტო საკითხის მოგვარების რჩევებსა და რეკომენდაციებს.

ამდენად, გადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ „აგრარული საწარმოს ეკონომიკის“ სახელმძღვანელო მომზადებულია თანამედროვე საგანმანათლებლო ლიტერატურისადმი წაყენებული მოთხოვნების გათვალისწინებით. სახელმძღვანელოს დღეისთვის ქართულ ენაზე ანალოგი არ გააჩნია, რაც გვაძლევს საფუძველს დავასკვნათ, რომ წიგნი მნიშვნელოვანი შენაძენია ქართული აგროეკონომიკური სასწავლო ლიტერატურისათვის და ის ჯეროვნად შეუწყობს ხელს მომავალ აგროეკონომისტთა კადრების პროფესიულ აღზრდას და აგროწარმოებაში დასაქმებული მეწარმეების კვალიფიკაციის დონის ამაღლებას.

ბუნებრივია, ნაშრომს ზოგიერთი ნაკლოვანებაც ახასიათებს. ჯერ-ერთი, მასში თუნდაც მოკლედ, მაგრამ სიღრმისეულად უნდა ყოფილიყო განხილული დღეისათვის საქართველოს აგრარულ სფეროში არსებული სისტემური კრიზისის მიზეზები

და მისი დაძლევის ფაქტორები; ასევე, საჭირო იყო ყურადღების გამახვილება აგროსამრეწველო კომპლექსის როლისა და პერსპექტივების საკითხებზე. რაც შეეხება „საგარეო ეკონომიკურ ურთიერთობათა არსისა და ფორმების“ განხილვას, ის მოცემული ნაშრომისათვის საერთოდ ზედმეტია, რამეთუ ფართოდ და საფუძვლიანადაა განხილული სხვა ეკონომიკურ ლიტერატურაში. ასევე, ალბათ, წიგნი უფრო მოიგებდა, თუკი მას ტესტებისა და თვითშემოწმების კითხვართან ერთად, დართული ექნებოდა სახელმძღვანელოში გამოყენებული ძირითადი ცნებებისა და ეკონომიკური ტერმინების განმარტებები.

რევაზ ბოზონია, ჯემალ მახარაძე
ეკონომიკურ მეცნიერებათა
დოქტორები, პროფესორები

პაატა გუგუშვილი – ქართული ეკონომიკური
მეცნიერების რაინდი

საქართველოს სამეცნიერო საზოგადოება, განსაკუთრებით სწავლულ ეკონომისტთა წრე, დაბადებიდან 105 წლისთავთან დაკავშირებით, საოცარი მოკრძალებით, ღრმა პატივისცემითა და უდიდესი მადლიერებით იხსენებს თავის სახელოვან წინაპარს, ქართული ეკონომიკური მეცნიერების ჭეშმარიტ რაინდს, მშობლიური ერისა და ქვეყნის კეთილდღეობისთვის ბოლომდე უანგაროდ დახარჯულ მამულიშვილს, გამოჩენილ მკვლევარსა და საზოგადო მოღვაწეს – აკადემიკოს პაატა გუგუშვილს.

დაიბადა 1905 წლის 28 სექტემბერს აბაშის რაიონის სოფელ კოდორში (ამჟამად კეთილარი). თავისსავე სოფელში ერთკლასიანი სასწავლებლის დამთავრების შემდეგ, 1917-1923 წლებში სწავლობდა ფოთისა და ქუთაისის გიმნაზიებში, 1923 წელს სწავლა განაგრძო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, რომლის სოციალურ-ეკონომიკური ფაკულტეტი ეკონომისტ-ფინანსისტის სპეციალობით 1927 წელს დაამთავრა.

1927 წლიდან მოყოლებული, ჟურნალ-გაზეთებში აქვეყნებდა სტატიებს, რეცენზიებს, კრიტიკულ შენიშვნებს, ნარკვევებს ეკონომიკური მეცნიერებისა და საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სხვადასხვა საკითხზე.

პ. გუგუშვილის პირველი ნაშრომი ცალკე წიგნად დაიბეჭდა 1929 წელს სათაურით „ქართული წიგნი 1629-1929 წწ.“, რომლის თაობაზე მოგვიანებით პოეტი-აკადემიკოსი გ. ლეონიძე წერდა: „თავის დიდ ერუდიციასთან ერთად, პ. გუგუშვილი უნდა უმაღლეს ქართული კულტურისა და მეცნიერების ჭეშმარიტი კორიფების, მისი მასწავლებლების ნიკო ნიკოლაძის, ივანე ჯავახიშვილის და ფილიპე გოგიჩაიშვილის ამაგსა და მზრუნ-

ველობას, რომ მისთვის სიტუაციები ფართოდ გაიღო მეცნიერების მაღალი კარები, რომ მან სტუდენტობის წლებშივე შესძლო დაეწერა და დაებეჭდა 380-გვერდიანი ნაშრომი, რომელშიც ქართული კულტურის უმნიშვნელოვანესი დარგის – ქართული ბეჭდვითი სიტყვის, სტამბური წიგნის მრავალჭირნახული ისტორიაა გაშუქებული და რომ საქართველოს განათლების კომისარიატმა ქართული სტამბური წიგნის სამასი წლისთავის იუბილის აღსანიშნავად ეს წიგნი გამოსცა“ (იხ. გაზ. „კომუნისტი“, 1965, № 300).

იმის საილუსტრაციოდ, რომ საამაყო მასწავლებლების წინაშე არც მოწაფე დარჩენილა ვალში, საკმარისია თუნდაც იმის გახსენება, რომ პ.გუგუშვილს, გამოქვეყნებული ღრმამეცნიერული გამოკვლევებისთვის, პროფესორების ფ. გოგიანიშვილის, გ.ნათაძისა და პ.პოლიევქტოვის შუამდგომლობით, 1938 წელს საჯარო დაცვის გარეშე – *Honoris Causa* – ერთხმად მიენიჭა ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი. ასეთი რამ იშვიათი მოვლენა იყო უნივერსიტეტის (მით უმეტეს, სხვა სამეცნიერო დაწესებულებების) ისტორიაში.

1940 წელს პ.გუგუშვილმა, სრულიად ახალგაზრდა მკვლევარმა, ბრწყინვალედ დაიცვა დისერტაცია ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. მის სადისერტაციო ნაშრომს – „საქართველოსა და ამიერკავკასიის კოლონიზაცია XIX ს.“ – მაღალი შეფასება მისცეს უაღრესად პრინციპულმა და მომთხოვნმა მეცნიერებმა – ი.ჯავახიშვილმა, ნ.ბერძენიშვილმა და ფ.გოგიანიშვილმა, როგორც ოფიციალურმა ოპონენტებმა. მათ მაძიებლის სადისერტაციო ნაშრომი შეაფასეს როგორც ქართული პუბლიცისტური მეცნიერების დიდი მიღწევა და ახალი მნიშვნელოვანი წვლილი საერთოდ მეცნიერებაში. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ეს იყო ეკონომიკის სპეციალობით

საქართველოში დაცული პირველი სადოქტორო დისერტაცია.

მეორე მსოფლიო ომამდე არც ერთ ეკონომიკურ დისციპლინაში ქართულად არა თუ სახელმძღვანელო, საერთოდ სტუდენტებისთვის საკითხავი ლიტერატურაც არ იყო. ამ მხრივ დიდია პ.გუგუშვილის დამსახურება. 1931 წლიდან მოყოლებული, ზედიზედ ქვეყნდება მის მიერ მომზადებული: „სახალხო მეურნეობის ისტორია“ 10 ნაკვეთად; „ტექნიკის ისტორია“ 5 ნაკვეთად; ნაშრომი „ეკონომიკური ფორმაციებისთვის“ და ქრესტომათია - „სახალხო მეურნეობის წარმოშობა და განვითარება“ - 3 ტომად და სხვ.

პ.გუგუშვილის როგორც მეცნიერისა და მკვლევარის, პროდუქტიულობის შესაფასებლად საკმარისია თუნდაც იმის აღნიშვნა, რომ სტუდენტობის წლებიდან მოყოლებული, მას გამოქვეყნებული აქვს 500-ზე მეტი სამეცნიერო ნაშრომი (მ.შ. 50 მონოგრაფია ცალკე წიგნად), 1100-ზე მეტი ნაბეჭდი თაბახის მოცულობით, რაც დაახლოებით 28-29 სქელტანიან ტომს შეადგენს. მისი ნაშრომებიდან განსაკუთრებით გამოირჩევა 1949-1984 წწ. გამოქვეყნებული მონოგრაფიების შვიდტომეული - „საქართველოსა და ამიერკავკასიის ეკონომიკური განვითარება XIX-XX სს.“, 5300 გვერდის მოცულობით, რომლის სამი წიგნი გამოცემულია რუსულ ენაზეც.

ამ ნაშრომს, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დარგში „მეოცე საუკუნის საუკეთესო მონოგრაფიის“ სტატუსით, ჟურნ. „მაკრომიკრო ეკონომიკის“ მიერ გამოცხადებულ კონკურსში, ავტორიტეტული ჟიურის გადაწყვეტილებით, სავსებით კანონზომიერად მიენიჭა პირველი პრემია.

წარსულის ღრმა და საფუძვლიან შესწავლას მკვლევარი იმიტომაც აქცევდა განსაკუთრებულ ყურადღებას, რომ მისი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი სახელმძღვანელო დევიზი იყო:

„ადამიანმა, რომელმაც არ იცის, საიდან მოდის, არ შეიძლება შეგნებულად და გააზრებულად იცოდეს, თუ საითკენ მიდის, რას აკეთებს და ავითარებს“.

კიდევ ერთ მნიშვნელოვან მომენტს მინდა მივაქციო მკითხველის ყურადღება. დღევანდელი თვალსაწიერიდან თუ შევაფასებთ, ნათლად დავინახავთ, რაოდენი წინდახედულება და გამჭრიახობა გამოუჩენია პ.გუგუშვილს ჯერ კიდევ მაშინ, როცა თავის მთავარ (ფუნდამენტურ) საკვლევ პრობლემას ირჩევდა. ამას იმიტომ ვუსვამ ხაზს, რომ საბჭოთა პერიოდში მოღვაწე ეკონომისტთა უმრავლესობის ნაშრომები, რომლებიც სოციალისტურ ურთიერთობათა „უპირატესობის“ ანალიზს ეძღვნებოდა, დღეისთვის მეტწილად გაუფასურებულია, ბატონი პაატას მონოგრაფიებში გაკეთებული დასკვნები კი დღესაც ფრიად ანგარიშგასაწევია და ამ პრობლემატიკაზე მომუშავე ვერც ერთი მკვლევარი მათ მომავალშიც ვერ აუვლის გვერდს.

1946-1972 წლებში გამოვიდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის ინსტიტუტის შრომების 15 ტომი და სამეცნიერო შრომების კრებული (7 ტომი). ყველა მათგანის ძირითადი თანაავტორი და მთავარი რედაქტორი პ.გუგუშვილი იყო.

მის მდიდარ მეცნიერულ მემკვიდრეობას სხვადასხვა დროს რეცენზიებით, ბიბლიოგრაფიებით, ესყვებით და სხვა ფორმებით დადებითად გამოეხმაურნენ ცნობილი მეცნიერები და საზოგადო მოღვაწეები: რუსეთიდან – კ.ოსტროვიტიანოვი, ნ.დრუჟინინი, პ.მასლოვი, ბ.ურლანისი, პ.პოდკოლზინი, ნ.ცაგოლოვი და სხვ.; აშშ-დან – ჯ.კოლაჯა; გერმანიიდან – გ.ჰაინინგერი; უნგრეთიდან – ტ.ფიოლდი; ჩეხეთიდან – ზ. ურბანოვა; საფრანგეთიდან – კ.სალია; აზერბაიჯანიდან – ა.სუმბათხადე; სომხეთიდან – ტ.აზატიანი და ა.შ.; საქართველოდან – ივ.ჯავახიშვილი,

ფ.გოგინაიშვილი, კ.გამსახურდია, გ.ღეონიძე, ნ.ბერძენიშვილი, შ.ნუცუბიძე, პ.პოლიევქტოვი, ვ.ჩანტლაძე, ა.გუნია, ლ.გორგილაძე, შ.მესხია, ა.სურგულაძე, ს.ჯორბენაძე, მ.კახეთელიძე, ნ.იაშვილი, ი.კაჭარავა, ი.ბალანჩივაძე, ა.კაკაბაძე, ი.ბაჯაძე, ა.ნუცუბიძე, ვ.ბახტაძე, ა.ოსელიანი, გ.ჭანუყვაძე, ბ.ხასია, დ.ქორიძე, გ.თოდუა, რ.გოგოხია და სხვ.

ზემოსხენებულ რეცენზენტთა დასკვნების დეტალური გაცნობით მკითხველს არ გადავლლი, მაგრამ ქართული პროზის მშენებლის კ.გამსახურდიას მოსაზრებათა გვერდის ავლა, ალბათ, გამართლებული არ იქნება. ბატონი კონსტანტინე თავის თხზულებათა მერვე ტომის 205-206-ე გვერდებზე წერს: „პაატა გუგუშვილმა თავისი ხანგრძლივი, ფრიად ნაყოფიერი მოღვაწეობით მკვიდრი საფუძველი ჩაუყარა ახალ ქართულ ეკონომიკურ მეცნიერებას. მან ნამდვილად სისტემური კვლევა-ძიების ტრადიცია დააფუძნა თავისი მრავალი სქელტანიანი ტომით, დიდმიშვნელოვანი საკითხების წამოყენებითა და გაშუქებით, ახალი კადრების აღზრდით, ეკონომიკის ინსტიტუტის ორგანიზაციითა და თვით მეცნიერული ტერმინოლოგიის შემუშავებით შექმნა ეკონომისტთა ქართული სკოლა, რომელიც მეცნიერების მოწინავე რიგებში დგას“.

ალბათ, არ შევცდები, თუ ვიტყვი, რომ ერთი ადამიანისთვის ასეთი სიმძიმის აწევა იოლი როდი იყო. უკიდვანო იყო მისი გონიერება, ბუნებით მომადლებული უბადლო ნიჭი, უშრეტი ენერჯია და განსაკუთრებული ძალისხმევა, რამაც შეუძლებელიც კი შეაძლებინა.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩემი ღრმა რწმენით, საქართველოში მეოცე საუკუნეში ქართულ ეკონომიკურ და დემოგრაფიულ მეცნიერებათა განვითარებაში პ.გუგუშვილს ისეთივე გამორჩეული ადგილი უკავია, როგორც ისტორიოგრა-

ფიაში ივ.ჯავახიშვილს, ფსიქოლოგიაში – დ.უზნაძეს, ფიზიოლოგიაში – ივ. ბერიტაშვილს, მათემატიკაში – ა.რაზმაძეს, ფილოსოფიაში – შ.ნუცუბიძეს, გეოგრაფიაში – ვ.ბაგრატიონს, ქიმიაში – პ.მელიქიშვილს, ენათმეცნიერებაში – ა.ჩიქობავას, ქართულ ლიტერატურაში – კ.კეკელიძეს, გეოლოგიაში – ა. ჯანელიძეს, არქეოლოგიაში – ა.აფაქიძეს, ასტრონომიაში – ე.ხარაძეს და ა.შ. და ეს მაშინ, როცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტზე თავიანთ პროფესიულ ჭაპანს, მასთან ერთად, ასევე ენერგიულად და სახელოვნად ეწეოდნენ მისი სპეციალობის როგორც მასწავლებლები (ფ.გოგინიაშვილი, გ.გეხტმანი, ბ.რამიშვილი, ნ.ქოიავა და ა.შ.), ისე უშუალო კოლეგები (ვ.ჩანტლაძე, ი.მიქელაძე, გ.გამყრელიძე, ი.ბაჯაძე, ა.გოკიელი, ნ. იაშვილი, ლ.კარბელაშვილი და სხვ.). ქართველ ეკონომისტთა (და არა მარტო ეკონომისტთა) წრეში პ.გუგუშვილი საყოველთაოდ აღიარებულია მეოცე საუკუნის ქართული ეკონომიკური მეცნიერების პატრიარქად (ქურუმად) და, რაც არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ამ მოსაზრებას ყველა სწავლული ეკონომისტი ერთსულლოვნად იზიარებს. სავსებით კანონზომიერად, ეკონომისტთა შორის ის იყო პირველი, რომელიც არჩეულ იქნა საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრად.

აკად. პ.გუგუშვილი რომ უაღრესად ფართო დიაპაზონის მკვლევარი იყო, ამაზე მეტყველებს მისი მეცნიერული კვლევებიების საკითხთა ფართო წრე. გარდა იმისა, რომ არ დარჩენილა ეკონომიკური მეცნიერების თითქმის არც ერთი დარგი, რომელშიც მას თავისი სიტყვა არ ეთქვას, მან შექმნა და გამოსცა ფუნდამენტური ნაშრომები ისტორიულ მეცნიერებაშიც, ასევე, კაპიტალური გამოკვლევები მიუძღვნა ჟურნალისტიკას, სოციოლოგიასა და დემოგრაფიას.

პ.გუგუშვილი იყო არა მარტო დიდი მეცნიერი, არამედ

მეცნიერების დიდი ორგანიზატორიც. მეორე მსოფლიო ომის ქარცეცხლიან დღეებში – 1944 წელს, მისი ინიციატივით, აქტიური ძალისხმევითა და შესაბამისი ორგანოების გადაწყვეტილებით, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში შეიქმნა ეკონომიკის ინსტიტუტი, რომელსაც 32 წლის განმავლობაში თვითონვე ეღვა სათავეში. 1948-1974 წლებში იყო ამავე ინსტიტუტთან შექმნილი სადოქტორო და საკანდიდატო დისერტაციების დაცვის სპეციალიზებული სამეცნიერო საბჭოს თავმჯდომარე. ის იყო, პოლიტიკური ეკონომიის სახელმძღვანელოს მაკეტის განხილვასთან დაკავშირებით, სკკპ ცენტრალური კომიტეტის მიერ ქმოსკოვში გამართული 1951 წლის ნოემბრის ცნობილი დისკუსიის აქტიური მონაწილე და საორგანიზაციო კომიტეტის წევრი. 1959 წელს იტალიაში არჩეულ იქნა მსოფლიო სოციოლოგიური ასოციაციის საბჭოსა და აღმასკომის წევრად.

უდავოდ დიდია აკად. პ.გუგუშვილის დამსახურება ქართული ეკონომიკური და დემოგრაფიული ტერმინოლოგიის შემუშავებაში. განსაკუთრებულ კმაყოფილებას მგვრის ის ფაქტი, რომ წილად მხვდა, აკად. ვ.ჩანტლაძესთან ერთად, მის მიერ სანახევროდ დამუშავებული ეკონომიკური და დემოგრაფიული ტერმინოლოგიის საბოლოო კონდიციამდე მიყვანა და გამოცემა.

ცოტა რამ, ჩემი თვალთახედვით, ბატონი პაატას პიროვნული პორტრეტის თაობაზე. ის იყო უაღრესად დარბაისლური აღნაგობის, პირველი შეხვედრისთანავე მდიდარი შთაბეჭდილების მომხდენი, საოცრად მომხიბლავი, მუდამ ბრძნული იუმორის მქონე, ყოველმხრივ განსწავლული და ფართოდ ერუდირებული პიროვნება, რომელიც მეცნიერულ დისკუსიაში ჩაბმისას ისე გრძნობდა თავს, როგორც თევზი წყალში. ახასიათებდა პრინციპულობა, მომთხოვნელობა, სიმკაცრე და მეცნიერულ კამათში შეუბრალებლობა, რომელიც ობიექტურობის ფარგლებს არასოდეს

გასცილებია და რომელსაც არასოდეს შეუშლია ხელი მისთვის, რომ ადამიანებთან ურთიერთობაში უხვად გადმოეფრქვია სიტბო და სიკეთე, გაჭირვებულისთვის გაეწოდებინა დახმარების ხელი, პერსპექტიული ახალგაზრდები დაეყენებინა სწორ გზაზე და შეექმნა მათთვის ხელსაყრელი სამუშაო პირობები.

თავმდაბლობისა და სისადავის მიუხედავად, მასთან ურთიერთობა არ იყო ადვილი. იგი თუნდაც უბრალო შეცდომას თუ უტაქტობას საკუთარ შვილებსაც არ პატიობდა, ამიტომ მუდამ ფრთხილი და მობილიზებული უნდა ყოფილიყავი, რომ არაფერი შეგშლოდა და მისი „მსხვერპლი“ არ გამხდარიყავი. სხვათა შორის, ეს ეხებოდა უკლებლივ ყველას. რამდენჯერ მინახავს მისი თავმჯდომარეობით დისერტაციების დაცვისას „ამ მიზეზით“ უხერხულ მდგომარეობაში ჩაყარდნილი არა მარტო დისერტანტები, არამედ მათი მეცნიერ ხელმძღვანელები და ოფიციალური ოპონენტებიც. ეს კადრების აღზრდის თავისებური სკოლა იყო.

დღევანდელი თვალსაწიერიდან სულ უფრო ვრწმუნდები, რომ ძალიან დიდი შინაგანი ინტელექტი და კეთილადამიანური თვისებების ოპტიმალური შეხამებაა აუცილებელი იმისთვის, რომ შენს გარშემო მყოფთა მიმართ, საჭიროებისამებრ, მკაცრი და მომთხოვნიც იყო და თბილი და მოსიყვარულეც.

აკად. პ.გუგუშვილს დიდი ღვაწლი მიუძღვის ეკონომისტთა მეცნიერული კადრების მომზადებაში. მისი ხელმძღვანელობით მომზადებული და დაცულია 100-ზე მეტი საკანდიდატო და სადოქტორო დისერტაცია. იყო 90-მდე საკვალიფიკაციო ნაშრომის რეცენზენტ-ოპონენტი. იგი სიცოცხლის ბოლომდე (1987 წ.) ბერძენურსა და იტალიურს მკვლევარების სადარაჯოზე და ჭაბუკური ენერგიით, საღი გონებითა და მისთვის ჩვეული შემართებით განაგრძობდა თავის საყვარელ საქმეს – მეცნიერულ-პედაგოგიურ

და საზოგადოებრივ მოღვაწეობას.

აკად. პ.გუგუშვილის მსგავსი ღირსეული პიროვნებები თავისთავად იმკვიდრებენ საპატიო ადგილს ერის ცხოვრებაში. მისი სიცოცხლე მისსავე შესანიშნავ გამოკვლევებში გაგრძელდება და მომავალი მას კიდევ უფრო მეტად წარმოაჩენს.

საქართველოს მეცნიერებათა
ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი

გადაეცა ასაწყობად - 10.10.2010
ხელმოწერილია დასაბეჭდად - 20.10.2010
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი - 12, გირაჟი - 150

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა,
0128, თბილისი, ი. ჭავჭავაძის გამზირი 14
0128, Tbilisi, 14, I. Chavchavadze Av.
www.press.tsu.ge (25-14-32)

დაიბეჭდა სტამბაში - „გეორგია“
თბილისი, ჯიქიას 10.

კომპიუტერული უბრუნველეყოფა -
მანანა ჯიხვიშვილი